ПО АМЕРИЦІ

ACROSS AMERICA

Др. Г. Г. Скегар

1940.

ПО АМЕРИЦІ

ACROSS AMERICA

Др. Г. Г. Скегар

1940.

Printed in Canada

Copyright, 1940, by
DR. H. G. SKEHAR

Друге видання, 1000 прим.

Published by:
IWAN ANDRUSIAK,
428 Stella Ave.,
Winnipeg, Man., Canada.

Присвячую

Його Ексцелєнції

КИР БОГДАНОВІ

Єпископові

Укр. Прав. Церкви в Америці.

I believe in one God,
in one mother Country.
I believe in divine
and eternal justice.
I believe in Ukraine's
early resurrection. Amen.

ЗМІСТ

Вступне Слово	Сторона 7
Великдень в Пустині Могаве	11
Укр. Поклін Юрієви Вашінґтонови	15
"Марді Гра"	25
Моя Візита в Клініці Братів Мейо	42
Автом з Шікаґо до Лос Енґелис	49
Перейшли Попри Нас	105
Пригоди на Островах Сан-Блас	108
Каліфорнія Казочний Край	118
Світова Вистава в Ню Йорку	141

ДУМКА

Мені здавалось, я не жив,
А тільки все збірався жити.
Чогось шукав, за чимсь тужив,
Бажав комусь весь вік служити.
Аж ось і молодість минула,
Не живши, втомлена заснула.

І день прийде, як та слота,
Як довго панахиду правлю;
"Прощайте молоді літа!
Не суджу вас я і не славлю;
З могили вже вас не добуду,
Уже я молодим не буду".

І в сім жалю, мов бачу я:
Не мертва молодість, лиш сонна:
Не в пору ще журба моя,
Не в пору пісня похоронна!
Ще поживем! Давайте жити,
Чогось шукать, за чимсь тужити!

Осип Маковей.

ЖМЕНЯ СЛІВ НАПЕРЕД.

Книжка перед вами. Це збірка вражінь і поглядів, які подає Українець, що довший ряд літ живе в Сполучених Державах Північної Америки. Його описи появились були в часописах. Друкували їх "Діло" та "Життя і Знання" у Львові, "Канадійський Фармер" і "Український Голос" у Вінніпегу, "Новий Шлях" в Саскатуні, "Свобода" в Джерзі Ситі, а також інші часописі. Автор рішився видати деякі із своїх численних описів книжкою, щоб не пропали без сліду разом з часописним папером.

Др. Г. Г. Скегар посідає ядерний спосіб висловy. Його помічення бистрі і дуже дотепні. Справу, яка опинилась перед його очима, старається проникнути й оцінити, що вона дійсно варта. В способі як помічує і висловлюється, видно прикмети американізму. Це не дошкульний говорун, що хоче читача запаморочити своєю балаканиною, але бистрий спостерігач, якого влучні і ясні замітки елєктризують нашу увагу і лишаються в памяти. Уміє промовити до розуму, а також до серця.

Українці, які живуть на суші Північної й Полудневої Америки, пережили незвичайні труднощі, розглядались в нових відносинах і виробляли собі свій власний погляд про людей, серед яких опинились. Ці переживання дають досвід, а досвід це мудрість, за яку платиться дороще, чим золотом, бо молодостю, здоровлям і життям. Досвід одного робить сильнійшим другого: Засіб помічень збільшається, ум більше знає, стає смілійший, бистрійше думає, добре рішається. Досвід, це ключ до успіху і не сміється його згубити. Нарід, який хоче, щоб його минувшина не проминула марно, але вийшла йому на користь, мусить її записувати на спомин і науку будучих поколінь.

Желаю, щоб книжка найшла як найбільше читачів та щоб заохотила також і других українців взяти перо до рук і збільшити український скарб думок.

Іван Боберський

Тржич в Словенії, Югославія, Европа, в Квітні 1940.

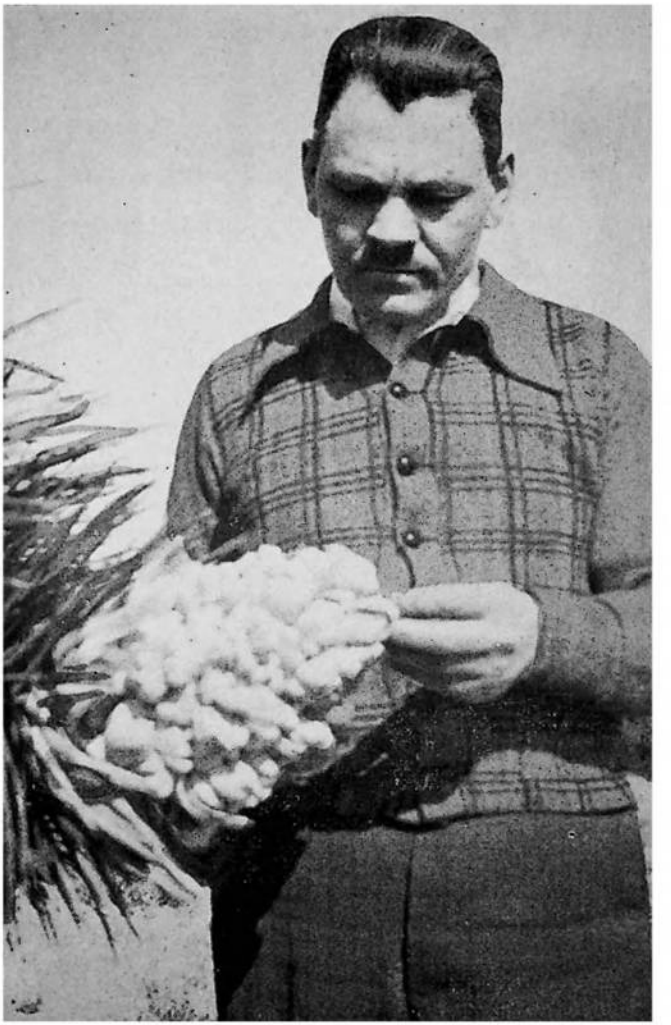

"Др. Г. Г. Скегар автор книжки, оглядає цвіт пальми

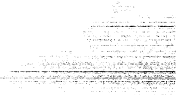

ВЕЛИКДЕНЬ В ПУСТИНІ МОГАВЕ

НАЙКРАЩА частина Сполучених Держав Америки це стейт Каліфорнія. У полудневій частині Каліфорнії є пустиня Могаве. Простір тої пустині виносить 15,000 квадратових миль. Її східній кінець починається там, де кінчиться Яр Дикого Коня в проваллю Кагон поміж горами Сан Бернардіно і горами Сан Гейбріел (гори св. Бернарда й Гавриїла).

Ніде в світі не побачите таких приманчивих природніх красок і такого прегарного повітря. Ніде в Америці не знайдете другого місця, де сонце гріє теплотою життєдайности. Ця пустиня визначається питомою красою далеких горизонтів, зеленовато-синього неба, голубих гір зі сніжно-білими верхівями, пурпурово-затінених ярів, вогненних заходів сонця, тихих зоряних ночей, чарівного сходу сонця й лагідного та чистого воздуху. Ця краса аж проситься, щоб її описати, щоб маляр передав її в оригінальних красках. Не диво, що Пустиня Могаве до безтями чарує кожного глядача своєю красою.

* * * *

Для самого контрасту треба посунути колесо часу 30 літ назад та поглянути, як виглядав Великдень в ті часи на нашій Зеленій Буковині. Місяць травень. На дворі повна тишина, що аж дзвоном дзвонить у вухах. Сади — вишневі, яблінкові, морелі, акації зацвили білими, червоними, жовтими й рожевими барвами. У воздусі запах квітів. Тишину перериває тьохкання соловейка. Починає благословитись на світ. На горбку старенька церковця потонула між вишнями й яблінками повними свіжого цвіту. Сумерк тільки

розвівається. Бачите два ряди кошеликів довкола церкви, а в них паски, писанки, ковбаси, печені ягнята чи поросята, сир, масло, та всяка всячина, якою богатий наш Великдень. І в середині церкви й на дворі повно народу. Виходить пан-отець з кропилом в руках святити паски. Пять дзвонів на дзвініці не втихають.. Священник і дяк з цілим гуртом піддячих і співаків, процесія, нарід обходить церкву три рази, співаючи воскресні пісні. Посвятили паски. Надворі метушня. Кожен хапає свій кошелик і спішить домів.

Сонце вже зійшло та обцілувало церковні бані. Кожна хатина в селі вибілена й підведена синьою фарбою. Призпи затеньковані. В хатах, на лавках лавники, а на столах обруси домашнього виробу. Світлиця прибрана чепурніше. Всі подушки повбирані в вишиванні пошевки, за сволоком багато сушеного зілля, образи обтикані васильком і гвоздиками, а стіл під образами аж угинається від всякого печива.

Сідаємо за стіл. Батько на покуттю, — це почетне місце при столі. „Діти мої", — починає батько,— „сегодня наш Великдень. Витаю вас словами Христос воскрес! Це є одно свято в році, коли вся родина повинна засісти до свяченого. Але одного вашого братчика бракує поміж вами, бо він поїхав в далеку Канаду..."

Батькові урвався голос. Мама голосно заплакала. З Великодних Свят зробився похорон. Усі при столі втирають сльози. Я ще малий і дивуюсь, нащо цеї церемонії та ще на Великдень. Зчасом всі втихомирились і починаємо їсти. Діляться свяченим яйцем і споживають інші святочні ласощі. По сніданню всі співаємо Христос Воскрес. Я виходжу в город, лягаю під корчем ялівцю (це здається був одинокий корч ялівцю на ціле село Погорилівку). Руки підібрав під голову й дивлюся на високу гору за селом і на лазурове, спокійне небо. Під небесами лунає гомін дзвонів, які не втихають. Огороди вже зазеленілись. Сади зацвили, акації запахли. Маївки (зелені великі мухи) роями перелітали, хрущі бреніли,

пташки співали, а сонце гріло й своїм теплом вколисувало до сну. (Бо в ночі перед Великоднем мало хто спить). Здавалось, що всі природні елементи призначені до того, щоб зробити рай на землі. Серед того всього я заснув.

* * * *

Від того буковинського Великодня минуло багато часу. Багато води поплило в синє море, багато горя бурею перевелось через рідні землі. Багато дечого й я пережив за той час. Я поїхав у світ за очі шукати кращої долі. Але жаден Великдень на чужині не запав мені в память так, як оцей на Пустині Могаве. Був час, що мені й знати не було як, коли припадає Великдень. Було це в далекій Британ Коломбії через пять літ. Коли вже пережив три-чвертини життя, судилось мені відсвяткувати Великдень 2-го травня, 1937 р. на каліфорнійській пустині, на хуторі панства Орликів.

Хутір Орликів положений на збочах гір св. Гавриїла, одну милю вище, від площі міста Лос Енґелес. Через вікна, зі світлиць, бачите і найнизше місце в Сполучених Державах Америки, тобто Мертве Озеро. Воно лежить 300 стіп низше плеса моря. Бачите також найвищий шпиль гір Мавнт Гвитней, що сягає 14,502 стіп, тобто 2 і ¾ миль висоти. Ціла пустиня, як далеко бачить око, простір від гір святого Гавриїла аж до гір Оро на північ, і від гір Тагачапі із заходу до гір Сан Бернардіно на сході, яких 1,500 квадратових миль простору, — поросла корчами ялівцю і двома родами юкка, а поміж цими повно різнородних квітів. Чим вище під гори св. Гавриїла, тим більше третього роду юкка (Юка Гвіплей), що стоять неначе 15-стопові куделі зацвилі на біло, як сніг. По обох боках повно червоних дзвіночків (Мариіоса), білих в день, а червоних у ночі (Івніньг Примровз). На перших верхах гір св. Гавриїла знайдете дуже рідку ростину, що росте лише в трьох місцях на світі, снігову квітку (Саркодес Сангвінея).

Неділя 2-го травня, 1937 р. Український Великдень. Надворі стоїть теплий, тихий та погідний день. І юкки й квіти наповнили опянюючим запахом воздух. Над городом і хатою перелітають дикі голуби. В городі роскішно розвилась рожа, а до неї кожного ранку прилітає колібрик.

До церкви ми не ходили й паски не святили. Чому? Дуже проста річ, — тут немає української церкви. Найближчий сусід віддалений пів милі, почта 6 миль, більше місточко 36 миль, а до Лос Енгелос 93 милі. Але паску пані Орлик таки спекла та приготовила цілий святочний обід по старокрайовому. Вона наддніпрянка, але звичаї нашого народу на всіх землях України або однакові, або дуже схожі.

Посідали за стіл. Господар дому в доброму настрою й починає філософувати: „Український Великдень, чи він тепер на рідних землях такий гарний, повний щастя, як колись бувало?" Мовчанка. Відчуваєш, що веселий настрій уступає місце якимсь сумовитим думкам. Кожне з нас свої думки снує. Ми свідомі того, що щасливі часи минулись, — бодай для нас дорослих, — а для дітей?... А хто там його знає, — не знаючи минулого, вони може втішаються святами так, як колись ми втішались.. Може й байдуже їм, що тепер не рідною мовою співають Христос Воскресе. Може й обливаного понеділка не буде... — Господар продовжує: „Дай Боже, щоб ми ще діждали других Великодних Свят, — Христос Воскрес!" — Ми посоловіли. Сльози закрутились в очах. Але кожне з нас відповіло: „Дай Боже, — Воістину Воскрес!"

І по старому звичаю святкували український Великдень цілих три дні...

УКРАЇНСЬКИЙ ПОКЛІН ЮРІЄВИ ВАШІНҐТОНОВИ

1932 року Сполучені Держави Америки святкували двісталітній ювілей народження свого великого творця Юрія Вашінґтона. Поруч з іншими народностями — замешкалими в Америці — Українці також поставили свою програму. Цілий плян був виготовлений п. Василем Авраменком. Він то зорґанізував наново Український Національний Хор під проводом невмірущої слави Олександра Кошиця. Оба вони виготовили святочну програму та з самого серця Америки,— міста Вашінґтону, на самий наш Великдень (1-го мая) дали тут перший концерт, а відтак обїхали всі великі міста в Сполучених Державах, здобуваючи славу українському народови.

В четвер вечір, перед Великоднем, виїхав я з Шікаго до Вашінґтону, та по дорозі душею тривожив: — ану, як всьо не піде так як хотілосьби! Ми є недержавна нація,— подумав я собі, ми не маємо своїх представителів по амбасадах, а тут приходимо до Вашінґтону як Українці з поклоном Юрієви Вашінґтонови! Чи зверне на нас хтось хоч найменшу увагу? Чи взагалі столиця Америки знає дещо про нас, а як знає, то що знає? Окрім цего приходить на думку питання про винайм найбільшого театру у Вашінґтоні, та про економічну крізу, яка вхопила цілу Америку у свої обійми. З тяжким серцем, та геть пізно в ночі, ляг я спати, а експресовий потяг тимчасом чимчикував дорогою Балтімор і Огайо до Вашінґтону.

В пятницю пополудни приїхав я до Вашінґтону. Зараз віднайшов п. Івана Пігуляка і д-ра Л. Мишугу. Від них я довідався, що майже вся програма є готова, та що оба вони вже цілих три дні вганяють по місті за ріжними справками.

В суботу, 30-го квітня, о годині 2-ій рано має явитися Українська Делеґація в Білому Домі. В де-

лєґацію входили: Д-р Л. Мишуга, як голова, панни Кобан й Уляницька з Вашінґтону, панна Ткачук зі Скрентон, панна Вислоцька з Пасейку, панни Мигаль і Гуз з Ню Йорку. До цего долучено ще д-ра Г. Г. Скеґара з Шікаґо та українського репортера, Никифорука з Вашінґтону. Цих 9 осіб були приняті в Білому Домі. Д-р Мишуга по вступній промові передав святочні желання Гуверам, а пані Гуверовій прекрасну тарілку (гуцульського виробу) та тузин прекрасних писанок. Фотоґраф зняв кілька знимок з делєґації.

Зараз звідси делєґація поїхала на стацію (двірець), бо там мав приїхати п. О. Кошиць і В. Авраменко. Тут ми стрінули панство Шлапаків, які мали витати обох артистів хлібом та сіллю. Пані Шлапак тримала величезну паску, завиту у вишиваний рушник. Зараз при перших дверях на двірці стали в ряд танцюристи та інструктори,— чекаючи на гостей. Довкола почало збиратися багато народу. Фотоґрафи вже чекали з готово-наставленими апаратами. Коли панство Кошиці й п. Авраменко підійшли до дверий, п. Шлапак привитав їх старим українським звичаєм — хлібом і сіллю. В ту хвилю, як п. Кошиць принимав паску, фотоґраф взяв знимку, (яка була поміщена у "Вашінґтон Сондей Стар"). Звідси всі поїхали на обід до ресторану п. Шлапака при 1110-13 вулиці, а по обіді всі переїхали до Каїро Готелю, де була приміщена головна кватира співаків та танцюристів.

В неділю рано, на наш Великдень, пустилася страшна злива. Я пробудився около ґодини 6-ої рано і побачивши так уливний дощ, стратив всяку надію на успіх обох концертів. Та коло ґодини 10-ої почало випоґоджуватися, а вже на полудень гріло сонце і повівав теплий вітрець. Вашінґтон і так чистий, а тепер скупаний теплим дощем, виглядав дуже чарующо. Старі та великі дерева коло Білого Дому вже давно розвилися; японські вишні відцвили ще в половині квітня, а тепер доцвитали каштани та пріжні квіти. Воздух пах магноліями та а-

каціями. На годину третю пополудни трава була вже зовсім суха, а лише десь-не-десь око могло побачити ще не висохлу калабаню.

Пів до третої вирушили танцюристи (70 пар) з Авдіторіюм театру, де відбувалася проба, на площу перед Монюмент Вашінґтона. Мешканці і туристи приглядалися яскравим костюмам та вишиваним сорочкам. На вулицях зупинився цілий рух. Такої паради місто Вашінґтон ще ніколи не бачило. Довгим рядом — неначе лет диких гусей,— під проводом Михайла Гири, — танцюристи обійшли два рази Монюмент Вашінґтона а потім вдалися на своє призначене місце. Тут відтанцьовано декілька танків а фільмові фотографи зняли це на фільму.

Під вечір почав падати дощ знова. Пропав концерт,— подумав я собі. Скільки зусиль, скільки праці та великі суми гроша вложено в це, скільки надій покладалося на успішний концерт — а тут маєш дощ і всьо пропало! Беру з готелю таксі та їду до театру. Година восьма. Входжу до середини, а тут майже нікого нема! Мене огорнула роспука. Йду за куліси подивитися в якім гуморі Авраменко і Кошиць. Там забарився яких 15 хвиль. Виходжу знова на театральну салю і — що за мара! Спідня підлога майже до половини повна, а балькон і льожі також. Вхід з вулиці битком набитий; натовп людей такий, що не можна пропхатися. Всюди гамір, а довжезні ряди авт на дворі все довозять нових гостей. Пів до девятої. Саля на дві третини заповнена. Льожі забрані всі до одної. В льожах сидять дуже визначні гості, такі як: французький амбасадор Клавдел з женою, німецький амбасадор фон Прітвіц з женою, іспанський амбасадор сеньор Дон Луіс де Іріццо з женою; дальше був сеньор Дон Мікуель Ехеґрай з женою, литовський амбасадор Броніюс Казимир Балутіс, який по концерті гостив українських представників у своїх апартаментах. З американської аристократії, що сиділи у своїх льожах, були присутні: сенатор Роял Ковпленд, Д-р Г. С. Гавинер, пані Волтер Брус Гав, панна Л. Гаглам,

пані Адольфс Міллер, пані Едвін Б. Паркер, пані Давид М. Лі, пані Генрин Дженінгс і пані Й.А.С. Вайт.

З визначніших Українців, з ріжних міст, можна було бачити: д-ра Мишугу, пп. Ревюка, Кедровського, Скоцька, Мурашка, Маційовського, Слободзяна, адв. Радика, адв. Пізняка і д-ра Демидчука, всі з Ню Йорку. З Філаделфії були представники "Провидіння", адв. Свистун, д-р. Дубас, д-р Черняк, д-р. Галан. З Европи був п. Лев Ясінчук, який був тоді в Америці за збіркою на "Рідну Школу".

Концерт почався точно о пів до девятої. Програма була надрукована в англійській і українській мові з такими точками:

ПРОГРАМА УКРАЇНСЬКОГО СВЯТА З НАГОДИ ДВІСТАЛІТТЯ ІОРІЯ ВАШІНГТОНА.

Дія І. — Спомини з України. (Балетна Картина з Гуцульського Життя).

Замітка: Український Великдень. Сцена представляє краєвид з могили Тараса Шевченка. На сцені йдуть слідуючі картини одна за другою:

1. Гаївка.
2. Журавлі, танок, що представляє перелет журавлів через море. Хор співає: "Чуєш, брате мій".
3. Коломийка в дві пари.
4. Гуцулик, сольо.
5. Сіянка, (Коломийка Наперед).
6. Гуцулочка - гонивітер, сольо.
7. Гопак Колом, всі танцюристи.
8. Аркан, танок гуцульських легінів.
9. Гонивітер, гурт дівчат.
10. Козачок Подільський.

Фіналь: Козачок Парубоцький, сольо, яке виконав В. Авраменко.

Найкраще випала точка 4, яку виконав 5-літний хлопець, Желехівський.

"Українська Делегація витає на двірці у Вашінґтоні Проф. Александра Кошиця, хлібом- сілю".

"Хор Кошиця спеціяльно створений виступити з концертом у Вашінґтоні з нагоди 200-літних уродин Юрія Вашінґтона".

Дія II. — Народня Пісня України в Америці.

Виконав Український Хор Олександра Кошиця.

1. Кант св. Юрія, релігійна пісня,— аранжував
2. Псальма Страстям Христовим,— аранжував О. Кошиць.
3. Ой Ти Зіронько, пісня любовна.
4. Ой, Чумаче, Чумаче,— аранж. С. Людкевич.
5. Колядки, обрядові пісні,— аранжував М. Лисенко.
6. Коломийки, танкові пісні,— аранж. Ф. Колесса.
7. Чорноморець, історична пісня,— аранжував О. Кошиць.
8. Задумала Вража Баба, співана казка,— аранжував О. Кошиць.
9. Козак та Дзюба, жартоблива пісня,— аранжував О. Кошиць.

—Хор відспівав всі пісні прямо чудесно. Критики у всіх вашінґтонських ґазетах з 2-го мая погодились, що є це одинокий перфектний хор, якому ніхто не дорівняє, а "Вашінґтон Стар" написала довгу предовгу рецензію, повну похвал.

Поміж другим а третим актом сенатор Ковпленд промовив до публики. Провідні думки його промови звучали так: "Коли виступають Українці у Вашінґтоні, то роблять вони це не задля грошевої користи, а лише щоби віддати честь [illegible] великому мужеві Юрієви Вашінґтонови. Це народне мистецтво, як спів так і танки, прийшло до нас із урожайних піль України і має за собою драматичну та трагічну минувшину. Молоді Американці українського походження одержали це мистецтво у спадщині по своїх родичах, а тепер хотять заінкорпорувати його в культуру Америки. Ми принимаємо вас з отвертими руками та просимо вас загостити ще раз до Вашінґтону, а ми прийдемо послухати вашої пісні та побачити ваші танки".

Дія III. На Землі Вашінґтона.

(Балєтні картини, получені з виступом цілого ансамблю).

1. Мстелиця Вюча.
2. Гречаники.
3. Чумак.
4. Катерина Херсонка.
5. Козачок, сольо дівчинки.
6. Козачок балєтний.
7. Гопак Колом, в одну пару.
8. Запорожський Герць.

Фінал: — Поклін тіням Юрія Вашінґтона, виконаний цілим збором.

В третій дії найкраще була виконана точка 5, яку відтанцювала маленька дівчинка. А в точці 7-ій виступали двоє малі танцюристи. Оплески невгавали через 5 мінут, а діти лише виходили з поклонами. При кінці малому хлопцеві навкучило кланятися, тому послідним разом махнув рукою, що вже більше не вийде. Публика громом заревіла на це, але він додержав слова і більше не виходив.

Фіналь випав величаво. Всі співаки стали в зад сцени, а 70 пар танцюристів довкола сцени в півкруг. На дручку піднесено образ Вашінґтона, а хор почав співати американський гимн. По обох боках поставлено американський і український прапор, а хор відспівав "Ще не вмерла Україна."

На другий день (у Великодний Понеділок), представники У. Н. Союза і редактори "Свободи", повезли великий вінок із живих цвітів на гріб Вашінґтона до Монт Вернон (20 миль з міста Вашінґтону). До цього товариства долучилися пані Авраменкова і я. Навхрест цвітів оповивала синьо-жовта лента з надписом: "Американці Українського Походження". А при гробі ми вже застали другий великий букет цвітів від Чехо-Словаків.

По цім наше товариство, (яке складалося із 11 осіб), звиділо всьо господарство та будинки історичних Вашінґтонів. А стоїть це все на високій горі, а сподом тече широка ріка Потомак. Вид чудовий! А ще в цю пору, коли відцвили сади, зацвили каштани та озимі жита. Перед гробом Вашінґтона є ціла грядка українського барвінку в повнім розцвіті.

На пяту годину ми повернули до Вашінґтону. Всі нюйоґрчане зараз поїхали домів, а д-р. Мишуга поїхав до Клівеленд на похорон о. Левицького. Я перейшов з Гаррінґтон готелю до Каїро готелю, де мешкав п. Авраменко. У вівторок, пів до першої з полудня, я мусів виїздити до Шікаґо. Жаль було розставатися з чудовим Вашінґтоном. Коло стації стоїть будинок головної почти, а на нім видніє така напись:

"Messenger of Sympathy and Love
Servant of Parted Friends
Consoler of the Lonely
Bond of the Scattered Family
Enlarger of the Common Life
Promoter of Mutual Acquaintance
of Peace and of Goodwill
among Men and Nations."

Відписав я собі отцю вашінґтонську життєву мудрість, сів у потяг і — їду. В моїй голові, за послідних 4 дні, нагромадилося так богато всяких вражінь, що навіть такі вогненні фрази не ділають на мене так, як би це було під іншими обставинами. Мій експресовий потяг перелітає бистрим птахом поміж чудові сади повні краси та цвіту. Залізна дорога гадиною вється поміж прекрасними, високими горами стейту Меріленд і Вірджінія. За 2 години наш потяг прилетів коло містечка Мартінсбурґ. Тут є одно місце, де мені здавалось, що я сиджу на самім верху ґлобу та дивлюсь в долину на світ. Але й ще не так! Здається вперед, що потяг несеться самим верхом гори, яка стоїть над дуже синим морем.

Протираю очи, і ще раз дивлюсь, і тепер починає щезати перший привид: та сина краска то не є море, а лише далекі верхи гір. Такої картини у своїх подорожах я ще не бачив ніде. Це було з правого боку, а з лівого, бачу сади повні білого, жовтого, червоного, жовто-помаранчевого, левандер та рожевого коліру цвіту. Воздух чистий аж до опяніння.

Такою красою і раєм жене потяг аж до довгого тунелю Карчер. Звідси вже не чути шипіння та стогнання парової машини. Значить, ми виїхали на самий верх гірського ланцюха, а тепер їдемо в діл. Попри треку завважав я дуже маленький, може на одну стопу — потічок, який несе свою хрустальночисту воду десь в долину. І так на наших очах цей потічок росте, бо бачимо як другі малі струмочки з верхів гір, зливаються з ним. За пів години часу вже бачимо, що потік зріс на яких 5 ярдів ширини, а вже перед Мекіспорт тече широка ріка, але заразом вже брудна.

Та чогось прийшло мені на думку таке: так як ця велика ріка, котра мала свої початки десь в тунелю з одної самої першої краплини води, так мусілоб починатися познакомлення взаїмної доброї волї поміж людьми і націями — від такої самої першої краплини — САМОУПРАВА НА СВОЇЙ ТЕРИТОРІЇ! Отож, послідне речення:

> "Promoter of Mutual Acquaintance of Peace and of Goodwill among Men and Nations"

повинно знаходитися не на почтовім будинку, але на Білому Домі! І то не лише самі слова малиби бути знамям справедливости американської фільософії, але треба ще поставити яскравий примір! А такого приміру Вудров Вільсон не поставив. І коли сенатор Ковпленд хвалить українську культуру, то не знає він, що творці тої культури являються зараз "мен оф но контрі".

*"МАРДІ ГРА"

В лютім 1928-го року минуло точно сто літ, відколи на болотнистих вулицях Ню-Орлінс, в стейті Луізіяна, відбувся перший карнавал "Марді Гра". А почався він зовсім випадково — як багато річей на світі — в цей спосіб, що в 1828-ім році дванадцять повернувших студентів з паризького університету повбиралися в фантастичні строї з масками та почали парадувати по улицях Ню-Орлінс.

Тодішна поліція міста не любила такої несподіваної паради, але мусіла дивитись безрадно на студентів, бо всі вони належали до кляси "Кріол", себто кляси, "білих", добрих французів", які під проводом Бієнвілля 1718-го року прибули з Франції над береги ріки Міссісіппі та основали місто Ню-Орлінс, а новий край назвали Луізіяна в честь тодішнього короля Франції — Луї Филипа. Луізіяна мала бути друга Франція за морем і хто знає, чи до цего булоби не прийшло, якби не ці обставини, що Франція повела невдачну політику з Ішпанією що до цих нових земель, а найголовнійше, що Наполеон Бонапарте помер за скоро — бо саме він мав прибути до Ню-Орлінс та збудувати нову Францію.

Міліонер Жірод з Ню-Орлінс поробив навіть тайні приготовання для перевозу Наполеона з острова св. Гелени, де він жив на вигнанню. В Ню-Ор-

* "Марді Гра": Ця фраза означає "Ситий Вівторок", бо зараз в середу починається великий піст перед Великоднем. Одначе в Полудневій Америці, як і в полудневих стейтах Сполучених Держав, термін цей є синонімом великого карнавалу. Це практикується лише в римо-католиків і протестантів (календар юліянський), бо наш піст заходить по півночи з неділі на понеділок.

лінс побудував Жірод палату для Наполєона та заключив угоду з капітаном Домініком Ю, котрий мав вибрати найвідважніщих морських піратів з Бараторія острова та поплисти на острів св. Гелени і привезти звідтам Наполєона до Ню-Орлінс. Коли цілий плян був готовий, палата коштом одного міліона долярів укінчена, і пірати почали збиратися в дорогу — прийшла вістка, що Наполєон помер.

Якби так встали з гробу ті студенти з 1828-го року, котрі дали почин до цего річного карнавалу "Марді Гра", то здивувалибися, бо засталиби тепер першу частину міста Ню-Орлінс майже не змінену, з тою хиба ріжницею, що вулиці вже не є болотнисті, та що на Роял вулиці побудовано величавий готель Монтеліон. А позатим всьо стоїть так, як було сто літ тому, лише сегодня називають це перше поселення "Вю Карє", що означає, старе місце.

Як здивувалибся студенти, якби побачили, що Ню Орлінс із менше як сорок тисяч населення зріс до пів міліона, та що старі будинки, їм добре знані, заховались аж дотепер; що урядова мова є англійська, а не французька, а найважніше, що їх принагідні жарти (фіглі) ввійшли в таку традицію, що тепер кожного року зїзджаються на ці карнавали міста люде з цілих Сполучених Держав та Полудневої Америки.

Історія розвитку "Марді Гра", та її ріжні фази, є досить займаюча та цікава, але подрібно над цим не хочу розводитись, бо це забралоби богато місця. Скажу тільки, що "Марді Гра" триває кожного року півтора місяця й за той час мусить відбутися двадцять величавих балів. Програма 1928-го року обнимає в ріжних днях балі: Дванайцятьох Студентів, Нерона, Агвілля, Озіріса, Іріса, Профета з Перзії, Атенці, Ніпона, Мікраса, Князя Олексія, Оберона, Атлянти, Бога Містерії, Момуса і Духів. Дальше приходить танець танцюристів, парада Протея, парада й баль Комуса і Короля. Останною парадою і балем кінчиться "Марді Гра" і всі гості зараз на другий день вертають домів, хто звідки приїхав.

II.

Коли я обїзджав Америку, питалися мене нераз люде, чи бачив я коли "Марді Гра". Очевидна річ, я мусів відповідати, що ні, а це до певної міри викликувало в них здивування. Їм здавалося, що не можна жити в Сполучених Державах Америки, і не бачити цього карнавалу. Вже сама цікавість не давала мені спокою, тому, як оголосили часописі в зимі 1927 року, що весною 1928-го року відбудеться столітна річниця "Марді Гра", я рішився поїхати.

Хочу тепер описати останний день цього карнавалу, але не знаю, чи переповім бодай одну сотну часть того, що я бачив. Передати враження з карнавалу тому, хто не бачив його на власні очи, є так тяжко, як описати "Гренд Кеніон", або водопад "Ніягари".

Карнавал все відбувається у вівторок, тому всі гості стараються прибути що найменше тиждень наперед, щоби з великим трудом знайти помешкання для себе. Підчас карнавалу готелі збирають велике жниво, бо, немаючи установлених цін на цей тиждень, готелі друть подорожних у страшний спосіб. Я заледво дістав не дуже вигідну кімнату в готелі за 12 долярів за одну ніч лише переспатися.

В понеділок і у вівторок, підчас карнавалу, буквально все є зачинене, крім ресторанів і аптек. Ціле місто святкує. Зачинені навіть університети та всі клініки. Місто Ню-Орлінс представляє тепер одну велику збожеволілу масу. Стотисячні товпи битком набили широкий майдан — вулицю Канал. Лише з великим трудом можна пропхатися через маси народу на бічну вуличку, щоби свобідно відітхнути. По всіх головніших вулицях тягнуться величезні товпи народу. Йдуть сюда й туда, а самою серединою молодіж танцює ріжнородні танці і то з великим артистичним смаком. Всюда молодіж повбирана в костюми і маски. Один гурток — скажім, яких десять пар — однаково убраний в чисто білі костюми. Інший гурток в чорних костюмах. Ще інший в півбілих і в півчорних.

Всі вони танцюють свої танки, а пізнійше всі разом та під команду творять великий лук, а потім колесо, та виводять ріжнородні фігури. На даний знак знова розбиваються на свої питомі групи.

Між молодю не побачите ані одного поганого обличчя. Всі гарні, свіжі, веселі, повні життя. Душа радується, дивлячись на це. Щось подібного подибав я лише в півтропічних краях.

Як глянути оком по цій розбавленій масі народу, то бачимо щось неймовірне: є тут Ішпанці з полудневої Америки в крикливих строях; є тут французи в цілій своїй пишноті; є тут індіяни американські, але вже зі знаками цивілізації білого чоловіка; є тут мурини повбирані в чудернацькі колірові убрання. А самі "Кріолі" (тут у значінню мішаної раси, яка повстала таки в стейті Луізіяна через мішані подружжа індіян, ішпанців і французів. Жіноцтво є напричуд гарне (зі жовтаво-сметанковою барвою скіри та дуже сентиментальне), згуртоване у відрубних гуртках, забавляє публіку чудовими танцями. Всьо це представляє дуже цікаве видовище.

Я ще не бачив в моїм життю нараз так богато людей, що при своїй веселості виглядають неначе божевільні. Чи можете уявити собі, як півміліонове населення міста Ню-Орлінс і пів міліона прибувших гостей усі нараз вийшли на майдан, площі, бульвари і всюда довколо себе чуєте лише співи, безжурні веселі сміхи, приємні вигуки, музику на ріжнородних інструментах, а до того ще в самім повітрю висить якийсь чар, романс, запах пальм і магнолії — нове життя, яке можна лише відчути, а не висказати. Тепер доперва зрозумієте, чому мешканці Ню-Орлінс і гості, що вже були раз на карнавалі, чекають на це свято цілий рік, неначе на прихід самого Бога.

"Пів міліонова товпа парадує по канал улиці в Ню Орлінс, Луізіяна, підчас карнавалу "Марді Ґра".

III.

Вівторок, 21-го лютого 1928 року, був останній день карнавалу "Марді Гра". Я вийшов раненько на вулицю, щоби нічого не пропустити. Ранок був на причуд гарний. Питаю в ресторані, коли починається ранішна парада. "В годині одинайцятій",— відповів чемно управитель. "Ще маєте досить часу поснідати",— докінчив він.

По сніданню виходжу на вулицю Сейнт Чарлс, пів блока від вулиці Канал. Пізнаю це місце тому, бо був я тут учора в одному ресторані, де окрім устриць нічого іншого не дістанете. За 15 центів дістанете тут 12 "Ракавейс" (великих устриць), а в додатку ріжнородні соси та сухарики. Бачив я там таких їдців, що їли по три тузини устриць нараз.

Десь недалеко заграла музика. Продираюсь через натовп людей і бачу, що є це мінятура мішаної банди, зложеної з молодих мурінів, які з великою помпою ступають гордо у повнім порядку та грають свої рідні пісні, зложені ще за часів невільництва на плянтаціях бавовни таки в Луізіяні. Пізніше довідався я, що ця парада не була сполучена з сентиментом і проти білих, але так для гумору та для забави.

Ранішна парада. Година одинайцята. Широчезна вулиця Канал від Йонґ готелю аж до ріки Міссісіппі є битком набита. Поліція відгородила грубими линвами місце для паради з обох боків вулиці так, що публика стояла на хідниках і по середині вулиці.

Нараз рознеслись веселі оклики. Парада, що сформувалась на Сейнт Чарлс вулиці йде до Канал стріт. Я стою на самім вуглі вуличь. На самім переді їде 12 полісманів моторциклями та роблять дорогу. За ними їде 3 полісманів на конях і все чимраз далі розширяють дорогу поміж натовпом народу. По обох боках цеї прогалини ідуть мурини в червоних строях та несуть запалені смолоскипи на високих дручках, а в середині йде банда. За бандою їде величезне авто, дорого оздоблене, а на престолі сидить "король". За

"королем" їде друге авто з "королевою" та її придворними дамами. За цим їдуть величезні авта, гарно убрані цвітами, представляючи грецьких богів, старинних історичних імператорів, царів, воєводів, генералів та всяких славних людей з історії цілого світа. Кожне таке авто є відділене чимсь займаючим: за ним їде або банда, або група циркових клавнів, або група муринів, які безперестанно танцюють мурінські танки з ріжними вихилясами та викрутасами, а при тім приспівують. Товпи народу кидають їм гроші за їх штуки та оплескують їх кожний танок.

Малий мурин-хлопець, літ десять, дуже чорний, неначе виглянцований черевик, найбільше бавив публіку своєю неймовірною звинністю, граціозними руками та витревалістю в танку. Він то танцював, у воздусі перекидався, на череві повзався, дуба ставав, вдавав що їде на лижвах по леду, наслідував світових танцюристів майже перфектно в їх рухах. Я забув свої очи, дивлячись на цього хлопця. Це рішучо був найкращий танцюрист в місті Ню-Орлінс, як вже не в цілій Америці. Яка шкода,— подумав я собі, що нема тут наших інструкторів танку, щоби побачили мурінські мотиви танків!

Така ранішня парада кінчиться в годині 4-ій пополудни, а вечірна парада починається в годині 8-ій і триває аж до півночі. Точно в годині 12-ій в ночі місто дає знак дзвоном, що "Марді Гра" карнавал скінчився, а почався великодний піст. Маси народу, що прибули автами з поблизьких і далеких стейтів, вертають домів. Місцеві мешканці також йдуть домів, а гості спішать до своїх готелів на спочинок. Двайцять мінут по дванайцятій годині ціле місто завмерло. На другий день міська служба замітає вулиці та збирає папери, а за 24 години щезає слід за великим карнавалом.

Але рівночасно, коли відбувається такий карнавал на головних вулицях, то на бічних вулицях, де мешкають мурини, провадиться другий карнавал, зложений виключно з самих муринів. Вони рівнож вибі-

рають свого "корэля" і "королеву", убирають їх в дуже драптиве одіння, садять їх на високу бричку — до якої запрягають 20 молодих хлопців, і так возять їх муринською частиною міста, а відтак їдуть на "Вю Каре". Їх "король" носить назву "Зулу" та тримає в руці великий скіптр. Цей скіптр є нічого інше, як лише наложений ананас (пайнепел) на держак від мітли. "Король" благословить публику то направо то на ліво, яка витає його голосними окликами та аж до землі кланяється йому. Сміх та регіт заглушує цілу околицю.

Неможе не згадати, що паради "Короля Зулу" повстали завдяки муріна Джан Метоєра. Він то власне фінансував такі паради цілими роками, а навіть був нераз "Королем Зулу" на "Марді Гра" карнавалі. Як помер Метоєр в 1939 році, то приятелі його хотіли устроїти йому "похоронний карнавал", але родина запротестувала проти цего. Все-ж, приятелі зібралися на похорэн у великім числі, шістьох що несли домовину були убрані в туксідах, а банда грала сумно похоронний марш. Як лише процесія відійшла від церкви, банда вшкварила веселий нігерський джез-та нок, в який кинулись всі присутні. Довго в ніч того дня нігерська дільниця "оплакувала" свого "короля" веселими танцями та співами. Але це треба було зробити, бо нігерське повірря є, що померщого все треба відпровадити на вічний спочинок піснею й танком, щоби йому було весело на тамтім світі.

IV

На другий день по карнавалі я поїхав малим паровиком оглядати всі великі пристані в Ню-Орлінс. Така прогулька триває 4 години по широкій ріці Міссісіппі. По обох боках цеї ріки, на прэсторі 10 миль, з правого боку міста, побудовано великі фабрики, дистілярні алькоголю, рафінерії цукру та оливи, великі збіжеві сипанці та склади споживчих продуктів.

По лівій стороні є довжезні пристані, де сотки великих кораблів припливають, та відпливають до Полудневої Америки. Цікаво є видіти, як з одного великого корабля виладовують. банани. Цілі корчі (струки) бананів, вже опаковані, але ще дуже зелені, вивозять черпаками із нутра корабля на поклад, звідки широкий ґумовий пас несе їх на беріг до магазину.

Зараз побіч цього корабля виладовують з інших кораблів риж, цукор, каву, чай та інші продукти з полудневих країв. Треба сказати, що в Ню-Орлінс є найбільший порт бананів на світі, бо вивантажують тут річно 22 міліони корчів бананів з полудневих країв.

Повище міста, де ріка творить півлук, стояв на якорі дреднавт "Тексас" та гордо і маєстатично глядів на Ню-Орлінс. На покладі грала банда, а моряки в білих уніформах в порядку стояли, або проходжувалися. Офіцери водили гостей по кораблі та давали пояснення і відповіди на поставлені питання відносно дреднавта.

Вода в ріці Міссісіппі дуже брудна і лінивo котить филі до свого гирла при Мексиканськім Заливі. Приємне повітря, прибережні пальми та бананові дерева впевняють глядача, що він не є в Міннеаполіс, чи Вінніпеґу, а лише десь, де температура в січни і лютім виносить 60 степенів Фаренгайта.

Ню-Орлінс і околиця є дуже богаті на історичні події. Понизше міста на віддаль 20 миль, знаходиться малий залив і островець "Бараторія", де був осівся славний на весь світ пірат Жін Ляфіт, котрий виїздив з відси на Карабійське Море, або на Атлянтик, де грабував, або брав цілі кораблі до Бараторії, а тут забирав цінні річи, а кораблі затоплював, а з ними і цілу залогу кораблів. Цей пірат був пострахом для цілого полудневого світа і не диво, що така могуча Анґлія дала йому право на письмі, що він може грабити всі кораблі інших держав, лише нехай лишить в спокою англійські. Але пірат на це не зважав і гра-

був все, що попало під його руки.

Жін Ляфіт на добре забудувався та розгосподарився на Бараторії. Тут він тримав своє "військо" та мав найбільше відважних горлорізів, про яких лише світ знав. Не дурно то Наполеон Бонапарте звертався до нього з просьбою о поміч коли опинився на засланню на острові св. Гелени. Власне то був Жін Ляфіт, що вибрав сто горлорізів та дав їм пароплав, щоби поїхали на острів св. Гелени та викрали Наполеона і привезли до Ню-Орлінс.

Пляни Жіна Ляфіта розбились, бо як передше я згадував, Наполеон помер заки Ляфіт міг привезти його до Луйзіяни, яку тоді називано "Нова Франція". А нагромаджене добро Ляфіт роздав своїм вірним піратам, а самий пішов на тайні переговори з урядом у Вашінґтоні. Не мало він причинився до того, що стейт Луйзіяна дістався дорогою купна Сполученим Державам. По цім Жін Ляфіт зник з овиду і до тепер ніхто не знає, де і якою смертю він помер. Лишилася лише історія записана у Вашінґтоні та в музею в Ню-Орлінс, що пірат Жін Ляфіт був джентельманом, бо поміг Сполученим Державам в їх найприкрійшому часі.

Раджу всім подорожним відвідувати це опустіле місце (Бараторію), звідки ще й тепер віє пострахом. Місце, де лише сови кричать, де лилики страшно вються, де дикі трухани (герони) перекликуються і де жах опановує людину. Всі дерева тут оповиті мохами, які звисають аж до землі, а в яких безліч лиликів царює.

V

Саме місто Ню-Орлінс має дуже багато цікавих та історичних річей для туриста. На сам перед треба звидіти палату Наполеона, (яку побудував міліонер Жірод 1821 року), де мав Напэлеон замешкати. Ця

палата є побудована з мармору і до сьогодня знаходиться в добрім стані. Кошт її виносив один міліон долярів. Рівнож є тут палати, в котрих мешкали Лафает Бієнвіль, Луй Филип (король Франції), генерал Джексон, Жін Ляфіт і інші славні історичні фігури.

Найцікавійшим будинком для історика в Ню-Орлінс є готель Роял, котрий був свого часу найбільш люксусовим готелем в цілій Америці, бо замешкували тут самі маґнати плянтатори (бавовни і цукру) в покоях на горі, а на готелевій площі на долині відбувався ярмарок невільників. Сюда привозили торговці муринів — своїх невільників — ставили їх на кльоц і продавали плянтаторам за найвищу ціну. За молодого сильного мурина платили покупці по дві сотні долярів в золоті. Ця площа стоїть по сьогоднішний день пусткою, а кльоц знаходиться в музею, а на стінах ще й тепер можна відчитати імена продавців, які торгували невільниками. Велику славу цьому готелеви виробив один міліонер, Генрі Клей, бо замовив тут обід за 20 тисяч долярів з таких потрав, що треба було зібрати їх з чотирох кінців світа.

Цікавий є ще тут замок Мек Давана, а історія його є дуже романтична. Самий Мек Даван уродився в Балтимор 1779 року, а приїхав до Ню-Орлінс 1800 року. Тут замешкав він у французькій ділниці та залюбився в дочці ішпанського ґрафа Алмонастера. Граф не віддав своєї дочки за Мек Давана, бо вважав його за плебейця (мужика), але віддав її за барона Понтабля. Мек Даван дуже цим образився і заприсяг таку пімсту, що почав складати ґроші, щоби за них зробити таке діло, яке зробилоб його славним на тисячі літ, а ґрафів та баронів час змете з памяти. Тому покидає він розкішне гуляще життя, йде на свою плянтацію та складає цент до цента. За 50 літ призбирав Мек Даван грубі сотки міліонів долярів та записав ціле майно по половині для міста Балтімор і міста Ню-Орлінс на публичні школи. Мек Даван помер 1851 року, і в тестаменті зажадав, щоби шкільні діти в цих містах раз на рік відвідували його памят-

ник. Такий день установлено на 5-го мая, коли всі школярі збираються довкола його памятника та співають пісні та обсипають його цвітами.

Площа Кабільдо є також інтересна, бо тут відбувались історичні події, і на цій площі Франція 1803 року купила Луйзіяну від Ішпанії, а зараз до місяця Наполеон продав ці землі Сполученим Державам, 250,000 кв. м. території за 16 міліонів долярів. Однак дійсну управу цих земель Сполучені Держави перебрали аж в 1825 році.

Також є тут ще славний парк, якого площа займає 1,426 акрів землі. Самою серединою тягнеться алея засаджена по обох боках райськими пальмами. Довкола парку йде бульвар, а по обох його боках насаджено ріжнородних квітів та тропічних дерев. В середині парку є славне дерево (дуб, якого вік обчисляють на дві тисячі літ). Ціле місто говорить про це дерево з острахом, бо знане є воно як "дуб смерти". Шофер, що возив мене під той дуб, оповідав мені легенду про нього. Всі люди, говорив він, що хотять покінчити з своїм життям, коли програють все своє майно в карти, приходять під той дуб відібрати собі життя. За часів французького і ішпанського панування відбувались під цим дубом всі двобої (поєдинки). Самий перший властитель цього парку, Аллард, котрий на цій землі управляв цукрову трощу — відібрав собі життя (через застрілення)) під цим дубом. Пізнійше згинув тут у двобою сенатор Ваґаман, який поєдинкувався з маґнатом Пріюром. Також згинув тут при поєдинку славний Давфін, який був близьким приятелем Робіспієра. (Робіспієр був цілою душею революційного руху у Франції).

VI

До цього часу я згадував лише про ішпанців і французів, котрі відіграли головну історичну ролю в будові міста Ню-Орлінс. А тепер черга на італійців.

Італійці також поселились тут лише в меншім числі. З їх життя-буття витягаю лише одну сторінку.

Зараз по цивільній війні в Сполучених Державах почались масові душегубства. Поліція відкрила, що в Ню-Орлінс загніздилося тайне товариство бандитів на імя "Мафія", котрі приїхали сюда з Сицилії та з Італії. В короткім часі бандити зросли в дуже велику силу і почали терорізувати всіх мешканців міста. Їх провідником був на імя Радоццо, який в дійсности називався Іспоцітто. Душегубства і викупи ставали щоденним явищем. Тодішний шеф поліції, Геннесі, відважився заарештувати Радоцца. Товариство "Мафія" принесло шефови 50 тисяч долярів, щоби він випустив їх провідника, але Геннесі на це не згодився і вислав бандита до Ню Йорку, а звідти поліція вислала його назад до Італії.

Бандити конечно хотіли усунути Геннесі зі своєї дороги, тому 15-го жовтня, 1890 року опришки застрілили його на дорозі коло дому. Посадник міста, Шекспір, скликав поліцію та дав приказ віднайти та заарештувати злочинців. Першого березня 1891 року відбулася судова розправа, але що "Мафія" повідомила присяглих суддів, що їх чекає смерть, тому лава присяглих увільнила від вини і кари всіх 11 бандитів.

Мешканці міста лише руки заломили, бо тепер вже було небезпечно вийти на вулицю. Аж знайшовся відважний чоловік на імя Паркерсон, який скликав збори до своєї канцелярії, а тут приготовлено програму для публичного масового мітінгу. На цей мітінг зібралась велика товпа народу з крісами в руках. Паркерсон виголосив палку промову і закінчив такими словами: "Як вже навіть суд є безсильний, тоді мешканці міста мусять взяти право у свої руки, щоби охоронити своє життя".

По скінченню промови ціла товпа народу рушила походом до вязниці, де сиділо 11-ох бандитів (бо хотяй суд їх увільнив, то все задержав їх ще під ключем). Плян був, щоби виводити на майдан по од-

ному бандитови, судити їх на очах товпи і таки зараз повішати. Але коли двох пішло до келії по бандитів, то всі 11 бандитів кинулись на них, та добре їх побили. Це розлютило товпу і вона застрілила 3 бандити в келії, 6 застрілила вже на дворі, а двох повішали на стовпі на вулиці.

Американський суд нічого не робив з цього приводу, бо не міг дістати "ніякого доказу безправности". За це Італія, через свого представника у Вашінґтоні, Маркіза Рудіні, запротестувала проти "расової війни". Державний секретар Блейн зажадав пояснення від ґовернора Нікольса. Нікольс відповів, що ніякої расової війни тут нема, а була лише відплата бандитам за душегубство.

Італія цим не вдоволилась і відкликала свого репрезентанта з Вашінґтону, а Сполучені Держави відкликали свого з Риму. За цим пішла остра переписка обох держав. Аж у квітні 1892 року прийшло до згоди: Сполучені Держави Америки заплатили Італії за тих 11 бандитів 125 тисяч французьких франків і ціла справа на цім покінчилась, а посли знова повертались на свої місця.

Для історика цікавим ще буде це, що рід бандитів Іспоцітто перейшов з Ню-Орлінс до Шікаґо, але свого ремесла не покинув, бо як бачимо з обємистої поліцейної історії, то в масакрі "Валентайн" в Шікаґо, де вбито 7 бутлиґерів, провідником був нащадок фамілії Іспоцітто.

VII

На закінчення хочу описати цікавий феномен природи, який я спостеріг, повертаючи з карнавалу до Шікаґо.

Дня 23-го лютого був дуже горячий день. Густий тропічний дощ лявся як з коновки. Атмосфера була парна й задушлива. Так тривало аж до години третої по полудни, а відтак дощ припинився, але все

таки росіло. Я взяв авто (яке там називають "ко", що здається походить від слова "кар" в англійській мові, а Українці в Канаді називають це "гара"), та поїхав оглядати кінець вулиці Сейнт Чарлс, де мешкають самі міліонери. Тут дійсно сама краса та пишнота. Околиця має широкі бульвари, а по обох боках цих бульварів ростуть пальми та тропічні цвіти. Все це тягнеться аж до замку Мек Федина при міським парку.

Відвідав я також цвинтар богачів, де є мавсолеї (гробниці) з дорогого мармору, а одна з них коштує поверх міліона долярів.

Перед відїздом до Шікаго купив я за одного доляра повний міх "Ракавейс" устриць (ойстерс). По дорозі мав я досить клопоту з цими устрицями, бо треба було везти їх на леді, щоби не псувались. І лід і служба (а треба було принести цей міх на стацію, відтак заладувати до рефреджірейтора), а відтак таксі в Шікаго і знова служащий (портер), все це коштувало мене досить дорого. Але не ходило тут о гроші, лише о памятку, бо відтак в Шікаго я справив "роял ойстер дінер" для своїх знакомих.

Коли потяг рушив з Ню-Орлінс, то на дворі падав зливний дощ. Було тихо і дуже темно, а потяг біг скоренько поміж плянтаціями бавовни та цукрової трощі. Рано дощ падав далі, але вже рідкий. На дворі ставало зимнійше. Нараз вїзджаємо в густу стіну дощу, а нараз неначеб відгородив — перестав падати дощ. Кріз вікно видно, як уступає мрака з горбів, а наше око бачить суху землю. Це так скоро сталося, що заки я опамятався, то вже побачив перед собою величезну хмару птахів, які злітаються сюда на зиму з цілої Канади та північних американських стейтів. В одну мить наш потяг влетів в долину, а на недалекім горбку сиділа друга хмара чорних аж блискучих пташок, які то підлітали, то осідали на землю. Ще

дальше показалась ціла поляна диких качок (маллардс), а попри них диких гусей. Одних і других було в мільонах числом. Це пригадало мені прецікаву та романтичну історію "Синьої Гуски" (блю гус), яка зимує в цих околицях стейту Луйзіяни, а весною відлітає на Лябрадор, там виводить своїх гусенят, чекає аби підросли, відтак приводить їх з собою тисячі миль на полудень. Ще цікавійший феномен, що всі гуси летять вмирати туда, де породилися. "Душа" їх гравітує до місця "матірного краю". Таке саме роблять і риби, а між ними (салмон) червона риба лосось і угор, які родяться в зимних ріках Аляски а вертають умирати до моря Саргассо на Атлянтійськім Океані (по нище Азорів).

Чим близше був до Шікаґо, тим зимнійше ставало. А як вже помінув Каїро, Іллінойс, то на деревах показався іней, а на дворі вже було досить зимно. Перед вечером показався сніг на землі. Як прибув до Шікаґо то застав дійсну зиму. І так, трясучись від зимна, бо був у літнім убранню, взяв тексі та поїхав мерщій до хати.

МОЯ ВІЗИТА У КЛІНІЦІ БРАТІВ МЕЙО

Я чув так багато чудес про Клініку Братів Мейо в Рочестер, Міннесота, що вертаючи з Конвенції Українських Учителів у Вінніпегу, в липни 1928 року, постановив вступити по дорозі й до Рочестер. Вже раз хотів я оглянути цю славну Мекку. (Мекка є це місце в Арабії, де здоровий сподіється знайти рай, а хорий вірить, що відзискає там здоровля).

20-го липня, раненько, в годині шестій, наше товариство виїхало з Форт Гері готелю у Вінніпегу, в дорогу до Шікаго. Виїхавши з Вінніпегу, наше велике, сильне авто гнало від 50 до 60 миль на годину, неначе хотіло б зжерти величезну віддаль між Шікаґом а Вінніпегом за одну хвилю. Далеко ще перед 8-ою годиною ми приїхали на границю Сполучених Держав, де мала відбутись інспекція авта і провіреня наших паперів. Полагоджено всякі формальности, і ми пустилися в дальшу дорогу. День був ідеальний для такої подорожі. Спеки не було через це, що легенький вітрець переганяв ріденькі хмари. Колись не колись посипав густий дощик, а зараз по цім виходило сонце й знова осушувало дрібненькою рінею биту дорогу. Державні дороги в Америці є дуже добре на гладко виправлені, і такі широкі, що може їхати три авта побіч себе зовсім вигідно. Наше авто минало всіх туристів крім одного авта марки Крайслер, яке їхало сімдесять миль на годину. Пів до одинайцятої години у вечір ми заїхали до Міннеаполіс до Куртіс готелю. Це був наш рекорд, бо ми ще ніколи не зробили так багато дороги перед тим за один день.

Рано 21-го липня ми вибралися в дорогу до Рочестер. Містечко Рочестер є віддалене від Міннеаполіс лише 95 миль. Ми думали, що зробимо цю від-

даль найдовше за дві години. Але, що на дворі стояла густа мрака до години десятої, а відтак сипнув уливний дощ, то ми заледви доїхали до Рочестер аж на полудне, і замість переїхати 95 миль, ми зробили 135 миль через направу доріг.

В той час, як наше авто заїхало перед Клініку Братів Мейо, перестав падати дощ і небо стало випогоджуватися. Такого моменту ми чекали, наче Бога.

При другім свою і першій вулиці стоїть цілий ряд старших будинків і камениць; всі вони є злучені поміж собою доріжками (неначе б субвеями), так, що пацієнти переходять цими субвеями з одного будинку до другого й навіть цего не знають. На лівій стороні, на цілого пів блока квадрат,— будується нова клініка-хмародер, на 16 поверхів; всьо зі стали та тесаного каменя. Скілько буде тут кімнат, скілько тут буде лікарів-спеціялістів щоденно принимати тисячі пацієнтів, можна лише вгадувати! А це-ж не одинокий такий хмародер задумують побудувати Брати Мейо,— буде їх більше.

Входимо до середини сходами в долину неначе до пивниці. Тут повно людей, повно кліток-офісів і служби. Найперше, що впадає в очі: всюда примірна чистота та порядок. Я звертаюсь до першого служащого в уніформі й питаю, де є головний офіс.

"Йдіть сходами до гори на перший поверх",— дістаю відповідь.

Виходимо мармуровими сходами на гору до величавої салі, де є повно людей. Я з великого здивування майже остовпів. Чи можливо, щоб такий великий натовп людей не метушився, не кричав, не денервувався? Так, можливо! Яких пять сот людей сидить в кріслах, інші переходять до ріжних офісів, а знов інші то щезають в безчисленних коридорах, або виходять на двір, то прибувають з вулиці до цеї салі. Цілий цей рух відбувається без гамору, лише чути шепіт; знак, що тут діється щось великого.

Цілий цей порядок, ціла система, спритно обдумана, прикувала мою увагу. Гляджу довкола, дивлюсь на все, читаю надписі і вказівки. Чого мені потрібно, я не бачу,— тому приступаю до вікна, де видніє напис "інформація".

"Хочу звидіти вашу дентистичну клініку, та її директора", — кажу до молодої пані.

"Йдіть дорогою Г",— показує мені пані рукою,— "аж поки не прийдете до клініки д-ра Гарднера".

Пустився я до перед-покою, з якого розходяться тунелі-доріжки, а кожна доріжка має свою букву А, В, С, і так далі. Йдучи за вказівкою, я почав звертати то на право то на ліво, відтак сходив то в долину, то підходив до гори, а вказівка з буквою Г показувала, що ще дальше треба йти. Вже думав, що знаходжусь в підземних льохах, про котрі Шерлок Голмс так страшно писав, а котрим нема кінця, — аж тут ще один закрут на право — і клініка дентистична з 5-ма кріслами. Слава Тобі, Господи!

Перейшов цілу, не дуже простору кімнату, звернув ще раз на право, і поміж двома рядами ріжних дверий побачив напис перед собою — Др. Гарднер. Входжу до його кабінету, який складається з трох малих переставлених стінами кімнат. Др. Гарднер сидить при столику і диктує лист стенографці. Перед ним лежить ціла копиця листів, готових до підпису. По скінченню диктування підписав всі листи, котрі вперід уважно перечитав, аж доперва тоді подивився на мене. З його інтеліґентного лиця і живих розумних очей я вичитав , що є це людина, яка є призначена, щоб вести перед, а не йти на сліпо за кимсь. Здавалось, що погляд його проникає наскрізь того, з ким він говорить.

"Я є др. Скегар, з Шікаго",— почав я представлятися,— "і приходжу познакомитися з директором дентистичної клініки Братів Мейо та побачити, що ви тут маєте в лябораторіях та як лічите зуби й устні зарази".

"Директор клініки, др. Гарднер, якраз говорить до вас",— була відповідь. "Я є до ваших услуг і за два тижні переглянемо всі наші лабораторії і менші клініки".

"Два тижні!" — кажу я. "Я не приготований бути тут так довго — всього на всього маю чотири години часу".

"Ну, як так, то хіба поговоримо дещо",— відповідає др. Гарднер,— "однак, не чотири години, бо я дуже занятий. Ото-ж, що хочете знати?"

"Скажіть мені — як виривають зуби у вашій клініці?"

"Так само, як ви це робите в офісі, лише з тими додатками, що: 1. дуже рідко кому даємо газу,- все знечулюємо голкою (інєкцією), 2. за всяку ціну добуваємо приломлені корінця зубів, 3. по вириванню зубів не даємо пацієнтови води до полокання уст і не позволяємо плювати. Як дається пацієнтови воду до полокання уст, то це перешкаджає згусненню крови у вирваній ямі, а ми хочемо, щоб згусненія крови таки зараз засклепило яму, звідки видобуто зуб, бо інакше кидається інфекція. А з гемофіліяками ми дуже обережно обходимося. Щоб уникнути непредвиджених випадків, треба робити трансфузію крови 24 години перед вирванням зубів".

"Уважайте",— продовжав др. Гарднер,— "як хочете уникнути після операційних болів, треба давати пацієнтови ледні обклади. Коли пацієнт запухне, не є мудро вивирати зуб під цей час. Треба зачекати, нехай пухлина відійде. А як бачимо, що пацієнт не є при найліпшому стані здоровля, а треба вирвати більше як один зуб, то наймудріше є рвати один зуб нараз."

А що ви робите з зубами, в котрих нерви є вмерлі? — питаю дальше.

"Зуби, що вже раз запухли, треба вирвати. Коли зуби не мають живого нерва в собі й ще не запухли, то їх треба також вирвати, бо пацієнт буде терпіти на внутрішні недомагання. Зуби без нервів (полплес тіт) приносять дуже багато клопотів. Все-ж, я бачив ста-

рих людей, котрі мали безнервні зуби, а були цілком здорові. А в нашій клініці ми не витягаємо (екстірпийт) нервів із зубів".

Як ви лічите піорію?

"То залежить від того, що хто розуміє під словом піорія та її ліком. Піорія — як я її розумію, то не є окрема зараза, чи хороба, яку певний бакциль спричиняє, а є це лише наслідок внутрішно-метаболічних непорядків. Так, що говорити про специфічне лічення специфічним ліком є дуже небезпечно, а фіолетове світло до тепер ще не переконало мене, що може воно вилічити піорію. В нашій клініці ми лічимо піорію хірургічно, (цебто, витинається заатаковану стінку кости і ясна довкола зубів), а відтак відсилаємо пацієнта до дому, де він має ходити на дальше лічення до свого дентиста."

"При всяких роботах дентист повинен мати кавчукові рукавиці".

"Зауважте, що зараза Вінсента (Тренч мавт дизіз) зовсім виглядає так, як піорія. Бакциля цеї зарази (недуги) майже кожний має в устах, але що організм є відпорний, тому так мало ми подибуємо її в людей".

Будьте ласкаві пояснити мені, чому властиво завдячує Клініка Братів Мейо свій величавий успіх? спитав я на кінець.

Др. Гарднер взяв картку паперу і нарисував на ній девять колісцят, але так, що одно колісце заходило краєчком в сусідне колісце, а творило неначе ланцух.

"Ось, бачите! Цілий чоловік,- якби це можна представити графічно,— складається із девять колісцят. Як щось зайде злого в організмі чоловіка, то щоб знайти причину, ми мусіліб переглянути всі девять колісцят. До дентиста належать такі колісцята:

А. Абцеси (абсес) на зубах.

Б. Піорія.

В. Зуби, які не вийшли з кости (імпектид тіт).

Отож, якби ми переглянули вісім колісцят а занедбали девяте, то людину ніколи неможна вилічити, бо не будемо знати, що її бракує. Свій успіх ми завдячуємо тому, що ми дуже уважно екзамінуємо пацієнта. Ми не робимо того, що хоче пацієнт,— а робить пацієнт те, чого ми хочемо. Ми не беремо ніяких диктатів від пацієнтів".

Задзвонив телефон. Др. Гарднер відповідає: "Так, зараз приходжу". Мені пояснює, що кличуть його до іншого відділу. Ми почали пращатися. Др. Гарднер ймив мою руку, подивився в очи й каже:

Ви, доктор, є Славянин, це пізнаю по лиці, однак не знаю, якої народности?

Українець — відповідаю.

"Так, я знаю Українців,— гарні люде. Я практикував попередно в Гері, Індіяна, де багато ріжних Славян працює, там я пізнав Українців. Навіть навчили мене кілька слів своєї мови."

Ану, — що памятаєте по українськи? — питаю.

"Добрий піво", — гордо відповів Др. Гарднер.

Ми сердечно розсміялися. По раз третий подали собі руки:

Гуд бай!

Гуд бай!

"А не забудьте приїхати до мене колись на два тижні! — крикнув др. Гарднер вже з далеку, коли ми щезали в коритарі.

* * * *

Хлопці! Перед нами шмат дороги. Ми до вечера мусимо заїхати до Ю Клир, там переспимо, а завтра до Шікаго.

Наше авто гнало цілою силою, щоб дістатися на верх перстеня гір, які окружають Рочестер, і да-

ють містечкови вигляд, неначеб воно розсілось в челюстях давно вигаслого вулькану. Лише дрібні камінчики били по вікнах — це так колеса розкидали їх — гейби хтось шротом сіяв. Всі дороги прямо чудесні. Навіть дво-денний дощ не збавив їх!

Приїхали ми над ріку Міссісіппі. Що тут за рай! Рішучо найкраще місце в північній части Сполучених Держав Америки. Дорога йде високо а ви дивитеся на широку ріку, яка котить свої води лінивo й безжурно. Де не де можна побачити великі закрути в воді, але повільні. Тут і там видніють острівці, але не приступні, бо облиті водою. І мимоволі снуються вам думки про живі описи цьої ріки Фридріха Герстекера в "Розбишаки" на ріці Міссісіппі". Але цікаво це, що автор цього твору ніколи не видів цеї ріки!

Із заходом сонця ми заїхали до Ю Клир, де переспали, а на другий день, 22-го липня раненько пустилися в дорогу та на пів до одинайцятої прибули до Шікаґо.

АВТОМ З ШІКАҐО ДО ЛОС ЕНҐЕЛИС

ЧАСТЬ І.

За послідних двадцять років я обїхав цілу Америку зі сходу на захід та з півночі на полудне, але більше цікавої та приємної подорожі я не мав, як ця з Шікаґо до Лос Енґелис. Хотів я відбути цю подорож в місяцю березні 1937 р., але що в Канаді гостював під той час п. проф. Іван Боберський та повідомив мене, що, вертаючи до Европи через Шікаґо, хоче мене побачити, тому прийшлося мені виїхати з Шікаґо аж у квітні. Що правда, за цим я не жалію і моя подорож о три тижні пізніше в нічім не змінилася, а сталося навпаки, бо підчас 10-дневного побуту п. проф. Боберського в Шікаґо я мав нагоду довідатися про багато цікавих річей в Европі.

ПЕРШИЙ ШМАТ ДОРОГИ

Із Шікаґо виїхав я у вівторок, 13-го квітня, 1937 р., о годині 9:45 рано, дорогою число 49 в сторону до Ст. Луйс, Мізурі. День був надзвичайно погідний і теплий. Наша партія зложена з 7 осіб (4 мужчини і 3 жінки), почала познакомлюватися з собою. На першу годину заїхали ми до Фармерс Сіті, де мали обід. Їдучи дальше на полудне, ми навіть не оглянулися, як заїхали до Едвардсвил, де вперше побачили розцвилі вишні. Вже під самим містом Ст. Луйс завважали ми рожевий цвіт бросквинь та морелів, як рівнож і деякі корчі були в повнім розцвіті. На годину 6:40 вечір, заїхали ми до Ст. Луйс, а температура стояла на двірі 78 степенів Фаренгайта. Тут ми мали змінити свій автобус, повечеряти, та о годині 10-ій виїхати в дальшу дорогу. При вечері наше товариство мило зі собою розмовляло: дехто оповідав, що перший день подорожі зовсім його не змучив; богатий жидок зі Сан Франціско заєдно щось

писав на папері; старша пані, що їхала до Сан Дієґо до своєї сестри, з великим захватом описувала красу заходячого сонця, яке ми бачили із високого моста понад рікою Міссісіппі перед Ст. Луйсом. По вечері ще лишилося дві години часу перед виїздом, тому я скористав із цього та відвідав о. П., який врадувався моїм приїздом, а коли довідався, що невдовзі їду дальше, сердечно стиснув мені руку та побажав щасливої дороги.

ПОДОРОЖУЮЧІ В АВТОБУСІ

Вівторок, година 10-та вечір. Компанія (яка заряджує такими подорожами по цілій Америці) дала нашому товариству новий автобус на 20 осіб. Нас семеро, що виїхали разом з Шікаґо, дістали найвигідніші передні місця, а всі нові пасажири, що всіли вже в Ст. Луйс, дістали дальші місця. Всі ми в дуже добрім гуморі. Романтична пані, що описувала захід сонця, тепер описує нам красу пустині в Тексас. Жидок, який сидить коло мене, вже перестав писати й розпитує паню, чи не можна би в цій пустині відкрити якийсь бизнес. Із другого ряду крісел прислухуються нашій розмові чоловік і жінка, які вертають до свого помаранчевого саду коло Помона з відвідин своїх замужних дочок в Піорія, Іллінойс. В других двох кріслах сидить молода та на причуд гарна дівчина, яка їде до Ґаливуд шукати щастя в "мувіс", а коло неї сидить іспанець із Центральної Америки, який розуміє англійську мову досить добре, однак, коли говорити до него, то відповідає "Сі сеньор" із приємною усмішкою. Всі ми чуємося як старі знакомі і не дуже радо говоримо до тих девять осіб, що всіли в Ст. Луйс.

НЕЩАСЛИВИЙ ВИПАДОК

Година 10:45. Наш автобус спізнився 25 хвилин, бо мусів заладувати всі великі пакунки на верху автобуса. Із Ст. Луйс на полудне ми їдемо дорогою число 66. Ніч темна, бо небо хмарами покрите. Околиця гориста, молодий ліс, дорога дуже крута й небезпечна.

Тут і там видно глибші провалля, які освічує рефлєктор з автобуса. Нова, широка дорога з цементованого бетону — рівна неначе поверхня стола — є зовсім опущена. Наш шофер їде самою серединою дороги зі скорістю 60 миль на годину, щоби надігнати тих 25 хвилин, які ми спізнили.

Коло півночі дався чути гук, неначе вистріл із револьвера. Це трісла одна наша гума в заднім колесі. Шофер заїздить перед газолінову стацію, але тут темно й нема нікого. Нема іншої ради, треба змінити гуму. До шофера вийшов я і фармер з Каліфорнії, і ми всі три взялися за роботу. Показалося, що гума трісла аж в другім, середнім ряді. Треба здіймати обі гуми із тої оси. Ціла робота, нас трьох, тривала одну годину. Всьо в порядку, ми пустилися знов в дорогу, але тому, що спізнились яку годину і пів, ми приїхали до Спрінгфілд, Мізурі, над ранком. О годині 7:15 ми прибули до Джоплін, Мізурі, і тут мали сніданок.

ДИВНА КРАСА ПРИРОДИ

Дуже цікавий шмат дороги є поміж Спрінгфілд, Мізурі, а Толса, Оклагома. Ця дорога йде через три стейти, а то: Мізурі, Кенсас і Оклагома. Почавши від Спрінгфілд, тут і там можна бачити червоні плями на землі, але чим блище до Альбатрос і Авіля, то вже ціла околиця є червона, неначе хтось зафарбував всю землю. І ваше око бачить таке видовище: земля зовсім червона, дерева зелені, а зацвили біло, корчі зацвили жовто, а сади рожево, а все це покриває голубе небо. Всі ці барви якось так чудесно гармонізують зі собою, що не можете надивитися на цю панораму.

Подекуди малі горби й тут дорога йде викрутасами. Нараз приходить рівнина, а там далеко перед собою бачите неначе насипані могили, а дальше підноситься земля і на горізонті неначе стикається з небом. Хочеться вам поїхати в те місце та подивитись, як виглядає небо в середині.

Я чуюсь невиспаний і перемучений, але не хочу ані на хвилинку задрімати, бо околиця пречудна, а сюди

я їду перший раз і тому не можу стратити нагоди глядіти на цю красу. Та нараз, геть далеко-далеко, появляються якісь потвори, що своїми верхами неначе неба досягають. Питаю нашого шофера, що це є, і дістаю відповідь, що є це високі дерики (помпи), якими помпують оливу з під землі.

ПРЕКРАСНЕ МІСТО ТОЛСА

На самий полудень другого дня нашої подорожі заїхали ми до Толса, Оклагома. Прямо чарівне місто— неначе з казки "Тисячі Одної Ночі". Є це місто містом оливи та газоліни. Це також місто чистоти та краси. Ціле воно положене на горі, тому видно його вже з далека. По самій середині два хмародери. З правого боку пошва почта, а з лівого великий банк. Всі будинки чистенькі та білі. Бизнесова секція не тягнеться більше як пять блоків в кожний бік. Відтак починається резиденційна секція. Довкола міста побудовані віллі з чудесними огородами, де мешкають самі богачі. Поміж новими міліонерами є половина Індіянів (бо то на їх полях знайдено оливу). Тут ми мали обід в найкращій реставрації за 50 центів.

ТИСЯЧІ КЕРНИЦЬ ОЛИВИ

З Толса їдемо дорогою число 66-70, що обсаджена по обох боках тополями. Зауважте також, що всі дерева й кущі є півтропічної породи, яких не знайдете, приміром, у Шікаго. Земля дальше червона, як кров. Дорога веде поміж горбками неначе в Мішіген або Вісконсин стейтах. Нараз наш автобус влітає поміж цілий ліс дериків, які помпують оливну ропу з під землі. При кожній такій помпі є великий резервоар, а з нього рурами стікає ропа до ще більших резервоарів при залізничих треках. У воздусі запах оливи й газоліни. Тут і там бачите голим оком ставок оливної ропи, обведений три-стоповим насипом піску. Бачите також, як кожна помпа порушається в повнім розгоні. І мимоволі приходить вам на думку ціла історія стейту Оклагома, як цей стейт забогатів по знайденню оливних жерел.

Таки тут, на ваших очах, бачите, як тисячі помпів продукують "чорне золото" (блек голд, це є нове імя на гроші, які властителі отримують за оливу), а тим самим збогачують Америку. І так поміж тими дериками заїхали ми до міста Оклагома Сіті, в стейті Оклагома, на 5-ту годину пополудні.

ЧАРІВНЕ МІСТО

Оклагома Сіті є рівнож побудоване на горбах. Всюди, куди око гляне, бачите червону землю, зелені сади з білим цвітом, чистенькі хати, нові будинки, величаві віллі окружені прекрасними парками. На найвищім місці побудований парлямент стейту Оклагома із білого мармору, а перед самим входом до парляменту стоять два великі дерики та помпують ропу. В огороді парляменту, яких 100 ярдів на право, бачимо сім помпів, а з лівого боку, здається, навіть сонця не побачиш, бо стоїть цілий ліс дериків. Ціле місто пахне ропою. Мій сусід, жидок, оповідає мені, якто він прогайнував нагоду стати міліонером, бо не купив 40 акрів землі, яку міг дешево набути від одного Індіянина. Пізніше на тих 40 акрах викопано 100 керниць оливи й Індіянин став мульти - міліонером. Ну, але це щастя не мені судилося,— докінчив жидок.

ЗАХОПЛЮЮЧІ КРАЄВИДИ

В Оклагома Сіті ми постояли 15 хвиль. Звідси їдемо дальше на полудне в сторону до Деллас, Тексас. Температура 80 степенів Фаренгайта. Ми їдемо дальше поміж оливними полями. Десь 40 миль від Оклагома Сіті виїздимо на самий хребет гір, звідки видно чудовий краєвид. Із цего верха бачимо спадистий краєвид на яких 50 миль аж до горізонту, де здається небо знову стикається з землею. Такий вид я подибав лише два рази в своїх подорожах: один коло Дубюк, Айова, а другий коло Мартинсбург, у Вест Вірджінія. Але той у Вест Вірджінія був далеко кращий, бо високі та сині гори додавали цему видові свою питому красу.

ВОГНЕННІ СТОВПИ

Їдемо дальше дорогою ч. 66-70, а геть далеко, на відлюддю, у пустині, бачимо великий та високий вогненний стовп. Приїздимо близше й бачимо, що тут є жерело природного газу. Інжініри вкопали в землю велику руру, яка вистає понад землю яких 20 стіп, і з верху сірником запалили. Природний газ, силою тиснення із нутра землі, виходить рурою і так горить як огненний великий стовп. Тиснення газу є таке сильне, що навіть найсильнійший вітер, чи дощ, не може тої полуміни загасити. Трохи дальше бачимо більше подібних газових рур. В ночі, коли темно, це мусить бути пречудний спектакль.

ВЕЛИКА РІКА — БЕЗ КРАПЛІ ВОДИ

В одному місці переїздимо широчезну ріку, на імя "Ню Кенедіян Ривер". Ця ріка є цікава тим, що хоч вона около одної милі широка, то води немає зовсім у своїм руслі. Шофер пояснює мені, що цю ріку називають також "безводною рікою" (вотерлес ривер), бо має вона ту прикмету, що в однім місці її вода є на поверхні, а вдругім під землею.

ГОРА ЗАМИКАЄ ДОРОГУ

Їдемо дальше. Нараз виринає перед нами висока гора, і здається мені, що вже дальше нам не їхати. Тимчасом наша дорога веде яром та все попід високу гору та підіймається щораз то вище. Так їдемо яких пять миль, а відтак наша дорога творить лук і так ми переїздимо на збічча другої гори. В проваллю цих гір спадає малий водопад, а коло него ростуть високі та дуже гарні кедри. На острих шпилях підніжжя гір є побудовані два замки, на зразок европейських замків, в яких мешкають якісь богачі, що можуть позволити собі на такий люксус. Околиця ця є зазначена на мапі як Сідервил. В місточку Такервил ми покинули стейт Оклагома, а в містечку Гейпісвил ми стрінули стейт Тексас. На год. 11:45 заїхали ми до Деллас, Тексас.

ІСТОРІЯ СТЕЙТУ ТЕКСАС

Містэ Деллас є дуже подібне до Толса і Оклагома Сіті своєю красою, чистотою і богацтвом. Природні жерела оливи і газу тягнуться далеко дальше поза це містэ, бо аж до Форт Ворт. Яка шкода, що ми приїхали до Деллас в ночі, а то варта булоб побачити це місто в день та описати його. Хоч яка велика Америка, то вона не має багато таких міст, як Деллас. І не диво, бо Америка не має другогэ стейту Тексас! Тексас є найбільший стейт в Злучених Державах Америки, бо самий має 265,896 квадратових миль простору, себто два рази стільки як ціла Німеччина. На цих великих просторах випасається 6 міліонів штук рогатої худоби, 5 міліонів овець, поверх 2 міліони кіз, півтора міліона свиней і мулів та три-чверти міліона кэней.

Поза скотарством випродуковує цей стейт пять і пів міліона звоїв бавовни річнэ, як рівнож дає 255 міліонів бочок оливної ропи річно (кэжна бочка поверх 50 ґальонів). Не диво, отже, що населення Тексас, з одного й пів міліона мешканців в 1920 р., зросло до 6 міліонів в 1935 р. Про ці великі богацтва Тексасу не знали ані Індіяни породи Теяс (від імени яких повстала назва Тексас), ані перший білий пришелець, Сабеґа де Васа (1526-1536), ані другий завойовник, Сур де ля Салль (1685), француз, ані навіть перший президент Тексасу, Гавтон (1836). Сполучені Держави, хотячи мати спокій від нападу з полудня, анектували Тексас і його територію (Грудень. 1845 р.), а щоб Мексиканці не мали більше претенсій до Тексасу, Америка заплатила їм за всі ці землі 10 міліонів долярів (1850 р.).

ТУРИСТИ ДУЖЕ ПЕРЕМУЧЕНІ

Прибувши до Деллас, майже ціле наше товариствэ було перемучене й ніхто до нікого не говорив, хіба заходила крайна потреба. Фармер з жінкою із Каліфорнії, які сиділи поза мною, щось перешіптувались. Пізніше звернувся до мене і сказав, що його жінка хора. Мій сусід, жидок, спав і його не обходив цілий світ. Романтична пані пробудилась в Деллас та спита-

ла, що це за місто, а коли я сказав, що Деллас, тоді вона почала оповідати про часи, коли Деллас було маленьким містечком і її стрий заробив тут великі гроші на реальностях. Вже по півночі ми виїхали в сторону Форт Ворт, а відтак без жадних пригод їхали цілу другу ніч.

ЧУДЕСА БОЖОЇ ПРИРОДИ

Четвер, 15-го квітня, третій день подорожі, о год. 4-ій рано ми прибули до Мінерал Веллс, і тут затрималися на перекуску. Коли наш автобус зупинився перед готелем, то в його вікнах почали відбиватися якісь чорні предмети, але ніхто не міг пояснити, що це таке. Виходимо на двір і своїм очам не хочемо вірити: вся земля перед готелем (червоний пісок) і тропічні дерева, а навіть підлога в готелі устелена великими чорними хрущами породи Колеоптера.

В природі ця порода хрущів є добре заступлена, бо має поверх 18 ріжних родів цих хрущів, які розпадаються на 150,000 ріжних ґатунків. Та в природі ці хрущі мають якесь завдання до виповнення, але для туриста, що перший раз приїздить до Техас, є вони певним пострахом, бо думає собі чоловік — коли в цю пору тут так багато хрущів, то що доперва буде в літі, коли до хрущів ще долучаться мухи, комарі, муравлі, мотилі та всякі інші насікомі? І так з тяжким серцем сідає чоловік в автобус та вже не дуже радо їде дальше на полудне.

БОЖЕВІЛЬНА ВОДА

Заки покинемо Мінерал Веллс, Техас, то треба згадати, що знаходиться тут жерело мінеральної води, а коло нього є збудована санаторія. Властитель цего заведення оголошує його в той спосіб, що через дорогу від одного готелю до другого є простягнене полотно з написом: "Крейзі Санаторіюм" і "Крейзі Вотер". Турист, читаючи, не знає, що значить: чи вода помагає від дурійки, чи коли чоловік напється цеї води, то стане дурним?

На 7-му годину рано ми заїхали до Абелін, де мали сніданок.

ФЛОРА (РОСТИННІСТЬ) ПУСТИНІ ТЕКСАС

З Абелін до Ел Пасо є приблизно 500 миль дороги. Ціла ця віддаль є найбільше неінтересна зі всеї подорожі, бо йде вона через пустиню, якій не видно кінця. Найперше, що впадає в очі на цій пустині, це карловаті деревця, які нагадують нашого дуба, але це не є дуб. Відтак приходять кущі породи "седж", "джунїпер" (яловець), і дика гречка. Поміж високими корчами ростуть менші корчі і зела питомі для пустині. По самім піску стеляться ріжні дрібні квіти, які під цю пору зацвили ріжними кольорами: біло, жовто, синьо, червоно й рожево. Тут і там видніють кактуси породи "барел", "бівер теїл", і інші. Температура на дворі 90 степенів Фаренгайта. Одна ґазолінова стація від другої яких 30 миль. Оселі часами складаються з двохтрьох хаток, керниці з водою і маленької крамнички. Малі містечка трапляються дуже рідко. Вся пустиня є рівна до безконечности. Навіть жадного горбочка ніде не видно, аж доки не прийдеться до високих гір. Дорога через пустиню майже опущена. Коли подибаємо кого, то хіба другий автобус, що їде з Каліфорнії до Шікаго. За цілий день ми не обминули 50 авт. Вітер ані дихне. Страшна духота в автобусі, а крісла майже всі заняті. Всі пасажири перетомлені і майже всі сплять. Час від часу наш шофер оголошує якесь сільце, або каже, що ми тут стоїмо через 15 хвилин, бо тут є склеп та й можна дістати деякі овочі.

СТЕЙТОВА КОНТРОЛЯ АВТ

Тут і там, вже в середині стейту, подибаємо два авта і чотирох мущин, які зупиняють всі авта і автобуси. Є це державні урядники, які міряють кожне авто, випитують шофера звідки він виїхав, скілько є людей в автобусі? Один з них записує число лайсенсової плитки, потім дають знак, що можемо їхати в дальшу дорогу. На годину 4-ту заїхали ми до Вен Горн.

Ціла оселя складається з яких 25 будинків, а поміж ними один банк і добра реставрація. Ми тут відпочали і пустилися в дальшу дорогу. На год. 7-му заїха-

ли ми до Ел Пасо. Я рішився остатися тут на ніч, щоб відпочати. Каліфорнійський фармер з жінкою остався також, бо мусів піти з нею до лікаря.

ЦІКАВА ІСТОРІЯ МІСТА ЕЛ ПАСО

Місто Ел Пасо є дуже цікаве, тому треба приглянутись йому блище. Ел Пасо лежить на самій границі Мексика, є рівночасно найдальше висунена точка Сполучених Держав до Мексика, над рікою Ріо Гранд. Їдете сюди дорогою ч. 80 і бачите під горою Франклин, місто розложене на площині 13 квадратових миль. На верху гори є величезна буква М., що означає Мексико, а по обох боках бачите верхи гір (але вже на мексиканській стороні) Чюеко, Гвадалюп і Сієра Мадре.

Ел Пасо є положене 3752 стопі повище плеса моря. Напроти него з мексиканського боку стоїть чепурне містечко Хуарез. Тому, що Ел Пасо є так високо положене, надається воно зі своїм свіжим воздухом та сухим кліматом для всяких санаторій, для людей, що хорують на сухоти. Майже всі будинки в місті є іспанської архітектури, а тут і там можна ще побачити старі будинки мексиканців і індіян. Все це є таке цікаве, як сама історія Ел Пасо, та ще з тих часів, як Кабеза де Вака в 1536 р., перший приїхав до цеї місцевости. Геть далеко пізніше, бо аж в 1659 р., поселилися тут вже мішанці з мексиканців і індіян, а в 1836 р., забрали Сполучені Держави Америки цю територію для себе у війні з Техасом. Окрім цего Ел Пасо в ті часи мало іншу назву: найперше називалося воно Понс де Ліон Ренч, відтак Франклин, а в 1858 р. дістало назву Ел Пасо. В 1880 р. мало Ел Пасо 736 мешканців, а в 1936 р. мало вже 102,421 мешканців, значить, за 56 років зросло о 101,685 душ.

Ел Пасо пишається своїми ткальними варстатами (бо цілий стейт Техас богатий на бавовну), складами овочевих підприємств, худоби, і одним смелтром (де топиться руду). Вечерами почуєте всюди мексиканські серенади з гітаровим акомпаніментом. На дворі стоїть горяч. Чуєте запах дерев і квітів. По купелі засипляєте легким і солодким сном.

БУВАЙ ЗДОРОВ — ЕЛ ПАСО!

Пятниця, 16-го квітня, година 8:15 рано. Дорога з Ел Пасо, Техас, до Сан Дієго, Каліфорнія, виносить 777 миль. Переїздимо через стейти Техас, Ню Мексико, Арізона і Каліфорнія, а все попри границю Мексика. З тяжким серцем покидаємо Ел Пасо, бо знаємо, що прийдеться нам довго їхати піщуватою пустинею, де нема живої душі. З наших давних знакомих (тих, що виїхали разом з нами з Шікаґо) лишилося нас лише троє, решта всі чужі. Ми дістали крісла десь по середині автобуса.

За кілька мінут їзди ми поминули чудові огороди міста Ел Пасо. Нам на прощання в пустиню лише пальми шелестіли своїми широкими вітями, червоні рожі клонили свої голови в нашу сторону, оливкові і дактилеві дерева перешіптувалися про щось з вітром, а магнолії і оліяндри наповняли воздух своїм запахом. Всі пасажири в добрім гуморі. Декотрі говорять, інші курять І так їдучи попід високі гори в містечку Канутілло, ми покинули стейт Техас, а в містечку Антоні вїхали до стейту Ню Мексико.

ПІСКОВАТА ХУРТОВИНА

Наша дорога вела вже подекуди далеко від гір, а подекуди ми мусіли переїздити просмиками гір. На дворі стоїть горяч 94 степені Ф. В одній долині звіялася страшна буря і закрутила піском так, що світа не було видно. Вікон не мож було отворити, бо пісок засипав очі і не можна було дихати, а при замкнених вікнах не мож було видержати з горяча. Так ми мучились понад 4 години і думали, що вже приходить нам кінець. Та на щастя буря перестала так раптово, як раптово почалась.

ІСТОРІЯ НЮ МЕКСИКА

Ню Мексико є рівнож цікавий стейт. Колись давно, ще перед приходом першого білого чоловіка (Марко де Ніза), тут мешкали самі індіяни таких кочуючих

племен як: Ейпачі, Мокко, Наваго, Пуебло, Луні і інші. Пізніше прийшли сюди мексиканці та помішались з індіянами, а діти з такої мішанини почали називатися "местісос". Всі вони шукали за мітичними скарбами "Квівіра", а стейт Ню Мексико називали "Посо Тіємпо", або по нашому — в скорім часі. Але ці скарби "Квівіра", себто дійсну вартість Мексика віднайдено доперва тоді, коли ця земля була прилучена до Сполучених Держав. На величезних просторах почали випасати рогату худобу, вівці, кози та коні. Насадили овочеві сади, бавовну, та почали управляти на велику скалю кукурудзу. Тому, що цей стейт має лише 23 дни в році, в які є хмарно або падає дощ, побудовано тут багато санаторій для хорих людей. Полуднева часть стейту має майже ту саму фльору (рослинність), що має стейт Техсас. Перед 2-ою годиною пополудни ми вїхали до стейту Арізона.

ЇДЕМО ЧЕРЕЗ АРІЗОНУ.

Мала оселя Бовій, Арізона. Тут зупиняємось на 15 хвилин. Реставрант міститься в старім будинку, який колись служив за барак для війська. Входиться брамою з боку попід велику дактилеву пальму та альтану, яка ховається в тіни рож, що якраз є в повнім розцвіті. Зараз попри пальми є ще два тропічні дерева, але на жаль ніхто не знає їх ботанічної назви. Тут маємо перекуску, але ціни є досить високі. Звідси їдемо в сторону до Тусон. Знова спека і піскова заметіль.

ФАТАМОРГАНА НА ПУСТИНІ.

Їдемо поміж горами й долинами. В одній долині подибаємо перед собою велике озеро. Всі журимося, як би це озеро оминути. Але їдемо та їдемо, а до озера не доїздимо. Тоді доперва орієнтуємося, що це не є жадне озеро на пустині, а прямо привид, який по науковому називається фатаморґана.

ВИСОЧЕЗНА ГОРА БЕЗ ОДНОЇ РОСТИНИ.

З цеї долини, неначе із вигаслого вулькану, бачимо, що перед нами круглий ланцюх гір, а лише один просмик куди мусимо переїздити. Наш автобус здіймається все вище й вище. Вітер утих, горяч вже нам не докучає. Зближаємось до цих гір. Перед пасмом гір стоїть собі одна висока гора, яких дві милі висока, а від підніжжя її аж до самого верху нема на ній ані одної травички, або якоїсь іншої ростини. Здаєсь, заклята гора! Я колись їхав через скалисті гори в Брітіш Колюмбії і через гори в Пенсильванії до Ню Йорку, але вони не роблять такого гігантичного вражіння як ця гора в Арізоні. Коли поминеться ці гори, то аж лекше стає на душі, бо здавалось, що ось-ось і роздавлять чоловіка.

ІСТОРІЯ АРІЗОНИ.

Стейт Арізона багато кращий від стейтів Тексас та Ню Мексіко, хотяй його історія є майже така сама. Саме імя Арізона повстало від імени "Арізонак", що означає в мові Індіянів, племени Папаго і Піма, малий потічок.. Тут колись царював їхній володар Монтезума, а руїни його замку по сьогодняшний день стоять гордо та нагадують славу, що колись лунала широко й далеко. Від непамятних часів вандрували сюди пащадки вже вимерлих Індіян таких племен як: Навагос, Мокко, Гіла, Юма, Апаші, Піма, Папаго, Могаві, Марікопа і Япавай. Високі гори стояли пусті та неповослі, а долини покривалися густими травами, корчами та кущами, кактусами, пальмами та ялівцем, де було повно ріжнородних гадюк. Колись, давно, росли тут великі ліси, але тепер осталися лише скаменілі дерева, як свідки, що долини Арізони були колись покриті лісами тропічних дерев. Арізона є рівнож одиноким стейтом, де ростуть величезні кактуси породи "Сагоаро", "Спеніш Байонет" і "Мескал".

ВОСЬМЕ ЧУДО СВІТА.

Колись, як вчені збирали ріжні чуда та дива з цілого світа, то знайшли їх лише сім, і тому до наших часів прийшла легенда, що на світі є лише сім чудес. Тим часом не знали й не чули ці вчені, що є на світі стейт Арізона, а в ньому знаходиться чудо-чудес "Гренд Кенйон", широчезний та довжезний яр, якого краси ще не описав жадний поет. Також є в Арізоні "Мальована Пустиня", яка чарує глядача своїми ріжно-коліровими пісками: рожевими, синіми, жовтими, брунатними, білими, та червоними. Коли набрати цего піску в яку шклянну посудину та показати такій людині, що не була в Арізоні, то не повірить, що є на світі такий пісок. Я напишу колись дві окремі статті про "Гренд Кенйон" і "Пейнтид Дезерт".

НАЙГОРЯЧІШЕ МІСЦЕ В АМЕРИЦІ.

На вечір заїхали ми до Тусон. В новій реставрації "Де Люкс" мали вечеру. Місто нове і чистеньке. Будинки іспанського стилю. Всюди пальми і тропічні дерева. Життя в місті дуже дороге. Тільки овочі тані. Виїхавши з Тусон в сторону Юма, по обох сторонах можна бачити цілі поля алфалфи, салати і ріжної огородини, перетикані тут і там овочевими садами, — помаранчевими, фіговими і дактилевими. До Юма ми заїхали пізно в ночі і я не міг нічого там побачити. Знаю лише, що це є найгорячіше місто в Сполучених Державах Америки, бо температура доходить тут до 115 степенів Фаренгайта, але рівночасно є воно найздоровіше місто, бо світить тут сонце майже кожного дня в році. Не дармо є тут один ресторант, який має напись при вході на дверях, що підчас дощевого дня всі гості дістануть тут обіди і вечері зовсім даром, але трудно дочекатися такого дня.

ПРЕЦІКАВА ІСТОРІЯ ОДНОГО ОБМАНЦЯ.

Коли вже говоримо про Арізону, то ніяк не можна оминути одного історичного, але дуже цікавого інциденту, а іменно, як один чоловік, на імя Джеймс А. Рі-

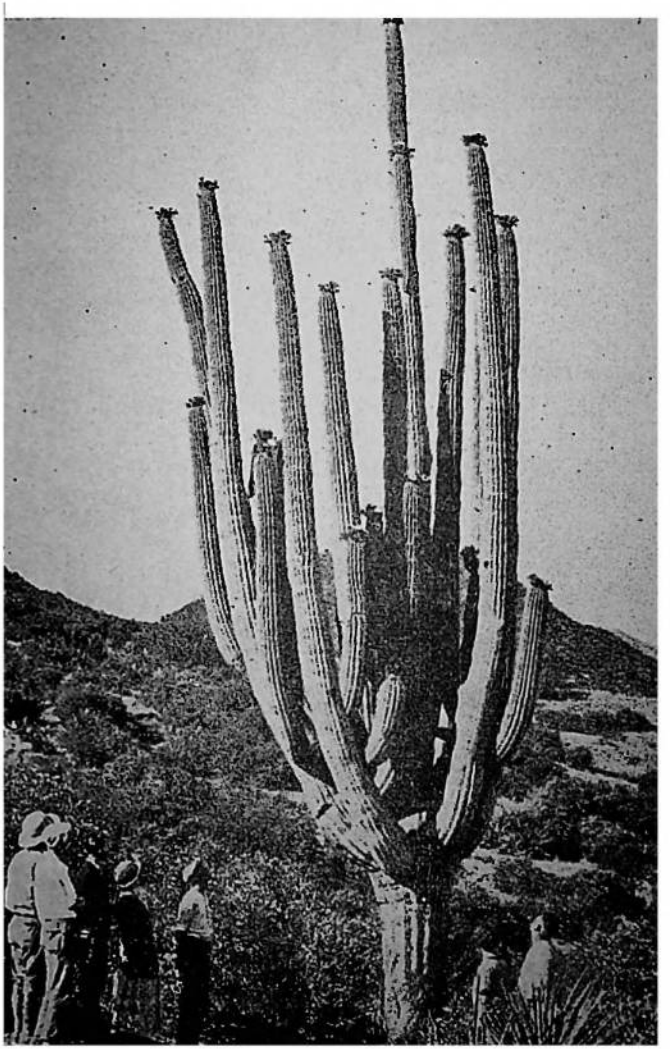

ВЕЛИКИЙ КАКТУС "Ростина Кактус , що служила Індіянам за поживу перед приходом бі лого чолов'ка до Америки".

вис, обманчивим способом записав на своє імя майже всі добрі землі в стейті Арізона, вартости яких сто мільонів долярів.

Історики оповідають прецікаві історії про "Барона Арізона", Джіма А. Рівиса. Хто він був, звідки були його батьки, цього ніхто певно не знає, а вірити Рівисови також не можна, бо він навіть пофальшував своє походження. Історики знають лише це, що Рівис служив в американській армії по стороні конфедератів. Коли війна скінчилася, Рівис приїхав до Ст. Джозеф, Мізурі, та став працювати при кінськім трамваю, як кондуктор. Тут пізнав він одного чоловіка, на імя Виллингс, який дав йому в дарунку чистий контракт на певну скількість акрів в Арізоні. Рівис вже хотів викинути цей контракт на смітник, та прийшла йому до голови хитра думка, як би то стати таким коштом богатим чоловіком. Свої пляни укладав він довго, але уложив їх добре. Із Ст. Джозеф їде він до Ст. Луйс, Мізурі і отвирає тут офіс з реальностями. Скоро підучується всяких хитрощів і на кінець підфальшовує контракт на реальність великої вартости, та продає цю реальність, неначе свою, за великі гроші. З тими грішми їде він до Сан Франціско, Каліфорнія, де стає управителем одної великої газети. Такі звязки дали йому змогу поїхати до Арізони, та уважно переглянути всі заселені землі. Доповнивши тут свої пляни, Рівис їде звідси до Мексіко, щоби опанувати іспанську мову та звичаї Іспанців. В 1885 р. повертає він до Арізона вже як "Барон де Арізонак" і "Кабаллеро де Лос Калорадос" з контрактом в руках на всі землі в Арізоні, який він отримав в дарунку від свого приятеля, короля Іспанії. Контракт виразно говорив, що ціла посілість займає територію 12 мільонів акрів.

Маючи такий документ в руках, Рівис почав колєктувати данину від кого попало. Ніхто цьому не міг противитись, бо ніхто не міг доказати йому, що його документ є фальшивий. До того навіть сам уряд Сполучених Держав признав його контракт за важний. Рівис кинувся найперше на богаті компанії, такі як "Савтерн Пасифік Рейлвей" і срібні копальні "Силвер

Кінґ" та скэлектував від них по 50 тисяч долярів данини. Такі податки наложив він на цілий стейт, на всі міста, фабрики, копальні, на фармерів і на всякі бизнеси. Хитрий обманець почав купатися в золоті. При такім добробуті почав він оглядатися за відповідною жінкою. І знайшов. В одного каліфорнійського фармера побачив Рівис прекрасну дівчину. Фармер оповів йому, що ця дівчина є чисто-кровна Індіянка, яка жиє з ним на віру, але за добру консідерацію він готов відпустити її Рівисови. Так і сталось. Рівис забрав дівчину до себе та перезвав її на "Дона Марвіллоса" і на "Ля Нарадіта Паломіта". Але не довго уживав він цих назв, а проголосив її як "Дона Сэфія Ларето, жінка Дона Джеймс Аддісона де Перелата Рівис, барона Арізони". Потім наняв найкращих прэфесорів, щоби навчили її іспанської мови та панських манєр. Така наука продовжалася цілими роками, то в Мексіко, то в Мадриді. А тим часом Рівис підробив ріжні документи, щоби дэказати її походження із шляхетського роду. Ця штука коштувала його грубі міліони.

Повернувши з Европи, Рівис приятелював з такими визначними американцями, як Роберт Інґерсол, Роско Конклін і Сантінґдон. Тепер почав він будувати міліонові палати в Ню Йорку , Вашінґтоні, Ст. Луйс, Мексіко Сіті та в Мадриді. Та коли це все діялося, уряд Сполучених Держав почав рэзглядати право посідання Рівиса, але знова знайшов, що всьо є в повнім порядку, та що Рівис є правний властитель майже цілого стейту Арізони.

КРУТАРСТВО ВИЙШЛО НА ВЕРХ.

Аж одного прекрасного дня друкар на імя Том Віден, побачив контракт Рівиса. Він почав йому приглядатися блище і знайшов, що на контракті датованім з року 1748-го, був друк, який винайдено дэперва в 1875-ім році. Також папір, на якім контракт був надрукований, походив з Вісконсін стейту і був зроблений геть далеко аж по війні. Ці факти Віден доніс до федерального уряду та сказав, що він готовий доказа-

ти шахрайство Рівиса. Федеральний уряд переглянув знова папери контрактів на землю та покликав Рівиса на переслухання. Коли Рівисови доказали ріжні друкарські знатоки, що він всі ті контракти підробив, Рівис признався до вини. Федеральний уряд засудив Рівиса на 6 літ (в 1895 р.) до вязниці в Санта Фі, в стейті Ню Мексіко.

АРІЗОНА ПОСТАВИЛА ПАМЯТНИК СЛАВНОМУ ОБМАНЦЕВИ.

Показалося дальше, що слюбний документ Рівиса з Доною Софією був також підроблений. Коли Рівис був у вязниці, то жінка його дістала розвід та забрала із собою двох хлопців, Карлоса і Мікуеля. Вийшовши на волю, Рівис був якийсь час у Фінікс, Арізона, а відтак поїхав до Мексіко, де й помер. Та не умре по нім слава, бо хотяй він був ошуканець, однак робив він це, як пристоїть на "Гранд Кабаллєра", і тому уряд теперішнього стейту Арізона поставив йому величавий памятник. А предсідник памятникового комітету сказав таке:

"We don't want to honor Reavis — but we don't want to forget him, either. Reavis was a part of the Old West, the West of the six-gun and the coyotte, the West of sudden wealth and sudden death".

ВЇЗД ДО КАЛІФОРНІЇ.

Поза Юма 10 миль, в містечку Ноб, вїхали ми до стейту Каліфорнії. На третій стації, в Ел Сентро, чотири урядники спинили наш автобус, та приказали всім висісти з нього. Зараз поотворювано всі пакунки та дуже уважно їх переглянено. Тут шукають за всяким насінням та овочами, яких не вільно ввозити до стейту Каліфорнії, бо департамент рільництва боїться шкідливих мушок, які пустошать овочеві сади річно на сотки міліонів. Ця ревізія тривала поверх годину. Решту ночі ми їхали верхами гір, а зі сходом сонця по-

чали спускатися в долину поміж чудовими садами ріжних овочів та юкка. На 8-му годину в суботу рано, ми заїхали до Сан Дієго, Каліфорнія.

ІСТОРІЯ САН ДІЄГО.

Як всі інші міста в Каліфорнії, так і місто Сан Дієго має за собою інтересну історію. Перший білий чоловік, що заїхав сюди, дня 28-го вересня, 1542 р. де тепер є Сан Дієго, був Португалець на імя Габрілло. Цю територію забрав він для Іспанії. Більше сюди ніхто не заїздив аж до 1602 р. В цім році прибув тут Віскаїно, та назвав цю околицю Сан Дієго. Недалеко звідси заїхав на береги Каліфорнії Сер Френціс Дрейк та в 1579 році забрав ці землі для Англії. Геть далеко пізнійше, бо аж в 1769-ім році прибув сюди Францішканик Джуніперро Серра та заложив тут першу католицьку місію. Але тому, що ця теритэрія була близько Мексіко,тому забрало її Мексіко для себе в 1836-ім р. Тим часом почали напливати білі люди до цеї місцевэсти і 1846-го року проголошено тут незалежність "Країни Каліфорнії". Сполучені Держави Америки, боячись, що хтось може забрати цю територію для себе, прилучили на скору руку Каліфорнію (1850 р.) до своєї унії. Щойно по цім можна було подумати над заселенням Каліфорнії. Десь в 1867-ім році було вже в Сан Дієго 12 сталих мешканців. Відтак прибув сюди А. Е. Гортон та вимірив плян на місто. Поволи почали осідатись нові переселенці, а як відкрито золото в Каліфорнії, тоді почалася масова іміграція. Так що в 1870-ім році було тут вже 2,300 душ, а в 1930 було в Сан Дієго вже 147,995 мешканців. Значить, що за 70 років часу, тут повстало величезне місто з однэю семою міліона населення. Такий феноменальний зріст можна завдячити пів-трэпічному кліматови, великим природним богацтвам, лагідньому морю, в якому є повно всякої риби та раків, а такэж відкритям великих покладів золота. Пізнійше знайдено ще тут оливні поля. В скэрім часі з колишніх бідаків, повстали тут сотки міліонерів.

БОГАТИЙ КРАЙ — АЛЕ БЕЗ ДОРІГ.

Саме слово Каліфорнія означало "рай на землі", але до цього раю не можна було дістатися, бо ще не було ані доріг, ані зелізниць. Можна собі представити всякі труднощі, коли хтось хотів їхати кіньми з Шікаго до Сан Дієґо, — шмат дороги поверх 3,000 миль. Це найкраще розуміє той, хто вже сюди переїхав автобусом. Тому, хоч-не-хоч, а мусиш подивляти відвагу й витревалість перших Сімаронів, які пробили першу дорогу поміж пісками, лісами та горами.

КРАСА, ЯКУ ГОДІ ОПИСАТИ.

В Сан Дієґо ми мали сніданок, і звідси пустилися понад Тихий Океан — щось 133 милі дороги до Лос Енґелис. Хотяй це був пятий день нашої подорожі, і всі туристи були перемучені, то всеж лиця всіх нас заясніли радістю на вид пречудових віль, розцвилих і вже відцвилих овочевих садів, помаранчевих дерев, які угинались від достиглих овочів, а рівночасно були вкриті білим цвітом. Тут і там хвилювались золотисті ниви жита та пшениці в повнім колосі. Пальми й розцвилі рожі наповняли воздух своїм ароматом, а синє море, хотяй для ока зовсім спокійне, котить високі хвилі і з шумом бється об береги. Райська краса тай годі — а тут ця краса втікає вам з очей, бо наш автобус жене скоро. Але ні, краса не втікає, бо коли зникає для ока один вид, то набігає другий, і ви не знаєте, на що перше дивитися.

ЗНОВА ПОЯВА ЧОРНОГО ЗОЛОТА.

Та нараз почали рідшати віллі, сади й огороди. Прийшла черга на біднійші хати, а там далі прийшла пісковата земля, великі резервоари і величезний та густий ліс дериків — помпів. У воздусі запахла олива, а всі помпи в повнім русі, помпують оливу з під землі. Оливні поля тягнулися яких 10 миль понад море, а відтак знова огороди, великі поля малин, ягід, віллі, пінисте синє море і рай на землі. Ми навіть не стямилися, як на 11-ту годину рано заїхали до Лос Енґелис.

ЧАСТЬ II.

ІСПАНЦІ ЗАЛОЖИЛИ ЛОС ЕНГЕЛИС.

Зі всіх міст в Сполучених Державах, місто Лос Енгелис, належить до найбільших і найкращих. Сама його площа виносить 450 квадратових миль простору. До найкращих міст належить воно тому, що є воно положене поміж морем а горами, приблизно 300 стіп понад плесом моря. Ніде, в цілому світі не знайдете місця, де всі природні елементи так гармонійно зложилися, та дали площу, щоби чоловік побудував місто серед великої природньої краси. Не дурно то Іспанці зложили пословицю: Хто не бачив Лос Енгелис, то не бачив дива. Це мусів відчути й примітивний чоловік в глибокій давнині, коли зводив завзяту боротьбу з мамутами, як доказують нам розкопи з Ля Брія. Рівнож відчули цю красу й первісні Індіяни, які у своїй обороні перед непрошеними гостями (Іспанцями), привітали їх стрілами із своїх луків в 1542-ім році. Від того часу, коли прибув сюди Хуан Габрілло, та знайшов цей рай на землі, то дні Індіянів були почислені. В 1606 р. прийшов сюди капітан Себастіян Віскаїна, а що країна подобалась йому, він написав листа до іспанського короля Филипа III, та порадив йому вислати сюди експедицію. Невдовзі прибула сюди експедиція та своїми порохівними рушницями скоро розправилась з індіянами. В році 1769 прибули сюди два Францішкани, Юніперо Серра і Паррон, та заложили над морем багато місій, щоби навертати Індіянів на християнську віру та приязнь для іспанської держави. Монахи згодом вивісили іспанську хоругов на знак, що цілий цей край належить вже до Іспанії, а місцевости дали імя: Місто Нашої Пані, Цариці Ангелів, Лос Енгелис. Але 40 літ пізнійше Іспанія загубила вплив і силу, тому Мексіко забрало цю територію та вивісило свій прапор, на якім видніє могучий орел і гадина. Навіть теперішня печатка міста Лос Енгелис має орла і гадину, як знак свого походження. Та довго Мексіко не тішилося цією землею, бо 1846 р. прибув сюди Вілліям Ілен з трийцяти вояками та відібрав цю землю від Мексіко і проголосив

тут вільну країну "Республику Каліфорнії". Точно 25 днів пізнійше Комодор Слот вивісив хоругов Сполучених Держав в Монтерей та проголосив, що вся ця земля від тепер належить до Сполучених Держав Америки (значить, шмат землі158,297 квадратових миль простору, або край трошки менший, як ціла Німеччна).

РОЗВІЙ МІСТА ЛОС ЕНГЕЛИС.

Прибувши до Лос Енґелис, я почав шукати історичного місця, звідки почалося це місто. До цьої місцевости я допитався. То є собі вуличка на імя Олвера, яка тільки один блок довга. Напроти цьої вулички стоїть плаза — малий огородець, — по середині якого стоїть бронзова статуя з написом: "Felipe De Neve, who founded Los Angeles City, Sept. 4 — 1781". а на чотирох рогах цьої плази ростуть 4 ґумові дерева, переткані тут і там сто-літними пальмами, а поміж ними ростуть розкішно банани. Зараз на проти плази, цебто на розі вулиць Олвера і Марчісалт, стоїть велика церква, на якій видно напис: "Plaza Mexican Methodist Episcopal Church".

Входите широкими брамами з вулиці Олвера (сюди можна лише пішки перейти, бо проїзд для автів є зовсім заборонений), і бачите малі домики по обох боках, перед якими є ріжні мексіканські товари на продаж. Знайдете тут такі річи як капелюхи з широкими крисами, мексіканські черевики, сушені овочі, великі вінки червоного перцю, глиняні вироби, скакучі фасолі, ювілерські вироби, кольорові листівки й всяку біжутерію. Тут є три ресторанти, а найбільший з них "Casa La Golondrina" (хата ластівки), де є радійова станція, що розсилає в ночі мексіканську програму по цілій Америці. Бачив я тут також один будинок, де виробляють ріжнокольорові свічки. Таких свічок, з такими кольорами та запахом, я ще не бачив в моїм життю. Є тут один великий ґуртовий склад мексіканських виробів, де на стіні висить величезний образ — щось вроді нашого "Вїзд Богдана Хмельницького" — і великі афіші, які оголошують боротьбу биків (бул файт) в Мексіко Сіті з дати 5. серпня, 1934 р. По самій сере-

дині вулички висить клітка, в якій є говоряча папуґа, яка витає всіх прохожих словами: "Hello, mister, how are you today?"

З такого місця повстало велике місто Лос Енґелис. Тут на Олвера ще до тепер стоїть старий будинок, де кватирувало мексіканське військо. На ґанку, на бальках, висять три дзвони. Сходи перед ґанком вже майже перегнили. Цей будинок є лише може єдиний наочний свідок повстання чудового міста. Бачив цей будинок, як із кількох осіб до 1890 р. зросло населення до 50,673 душ. В році 1900 було тут вже 102,479 мешканців, а тепер є поверх 1 міліон 400 тисяч. Прямо феноменальний зріст! Що буде за 50 років, — того найбуйніша уява не може відгадати! Ну, а за 100 років?!

ПРИЧИНИ РОЗРОСТУ МІСТА.

Такий скорий розріст міста Лос Енґелис можна приписати природному положенню, кліматови, богацтву землі, та фільмовій індустрії. Ціла Каліфорнія має літо через цілих 12 місяців в році. Всі поля й долини пишаються чудовими садами помаранч, оливкових, дактилевих, оріхових та ріжних овочевих дерев. Є тут цілі сади фіґ, цитрин, ґрейпфрут, авакадос. Поміж Лос Енґелис а Сан Бернардіно (віддаль 66 миль) бачите сотки квадратних миль винограду, а поміж цими садами тут і там бачите великі винярні, де виробляють ріжні вина. За 75 центів дістанете ґальон найкращого вина. Виробом вин займаються найбільше Італійці, а подиблете також багато юго-славян.

ФІЛЬМОВА ІНДУСТРІЯ

В Лос Енґелис (Галивуд є лише одна частина міста Лос Енґелис) знаходиться найбільша на цілім світі фільмова індустрія. Такі великі корпорації як Metro-Goldwyn-Mayer, Warner Brothers, Radio-Keith-Orpheum, Universal Studios, 20th Century-Fox, United Artists, Lesser, Hirliman, Loewe, Disney і 40 інших компаній мають тут свій осідок. Ціла ця фільмова індустрія витрачує рік-

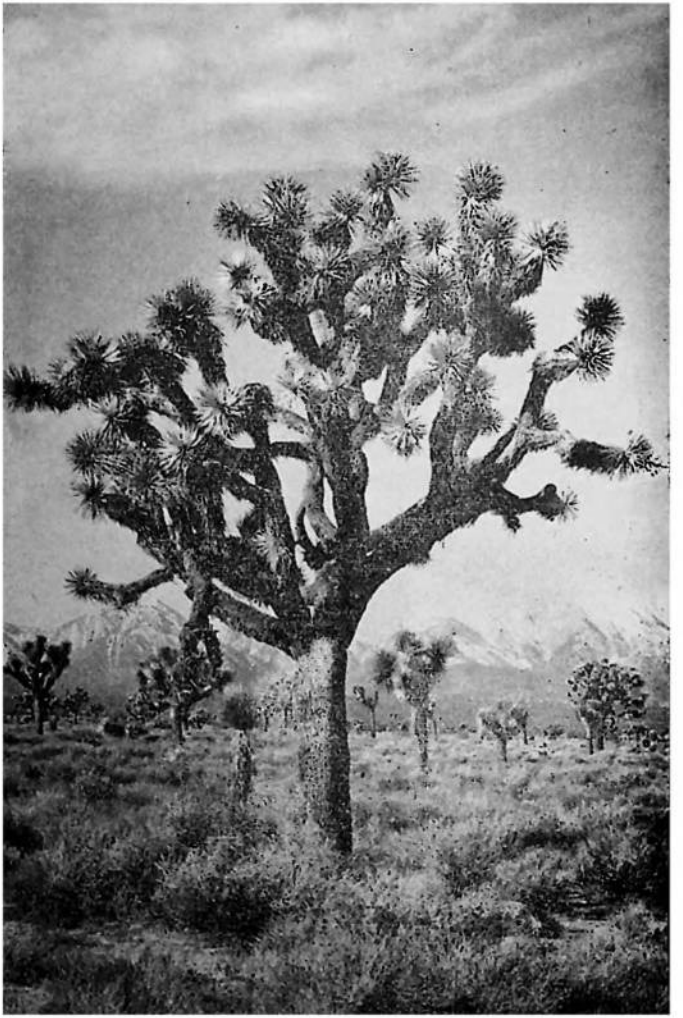

"Пальма Сина Навина є рід лілії, яка росте в Пустині Могаве 4,000 стіп повище плеса моря. По заду верхи гір покриті віков'чним ледівцем".

річно сотки міліонів долярів на продукцію нових фільм, а рівночасно колєктує від цілого світа ще більші сотки міліонів долярів за свої фільми. Про це міг би я написати цілу книгу. А читач буде мати сяке-таке поняття про богацтва фільмової індустрії, коли сказати йому, що були й є такі актори в Галивуд, що дістають по 10 тисяч долярів тижневої платні. До таких щасливців належав покійний Джан Гілберт, який брав по 10 тисяч дол. тижнево через 6 років, чи працював чи ні. Не диво отже, що всі артисти першої і другої марки мешкають в палатах, які нічим не уступають палатам королів в Европі.

ВАВИЛОН ЦІЛОГО СВІТА.

Лос Енґелис під цю пору є космополітанське місто. Знайдете тут раси й народи зі всіх закутин земської кулі. Фільмова індустрія потребує цього, бо коли приміром ставлять штуку, де Тібетанці мають виступити в якійсь ролі, то першорядний директор мусить мати правдивих тібетанців, а не субститутів. Окрім цього, хтось мусить виконувати працю при управі огородів з яриною. До цього найкраще надаються Китайці й Японці. Всі тяжкі і брудні роботи виконують Мексіканці і Неґри. Англійці, Французи, Німці і Росіяни мешкають в найкращій частині міста, поміж пальмами і цвітами. Майже увесь бізнес є в жидівських руках. У вільних професіях також повно жидів. Майже всі фільмові підприємства в жидівських руках. Самому Мойсеєві й не снилось, що не Палестина — але Америка — властиво Галивуд, Каліфорнія — стане їх обіцяною землею.

ОРИҐІНАЛЬНІ РЕСТАВРАНТИ.

Про місто Лос Енґелис можнаби написати пять великих томів й тоді ще питання, чи обнявби в рамці всьо, що Лос Енґелис собою представляє. До великих цікавостей, які ніяк не можна оминути, належать ресторани. Один з них на імя "Клифтон Кафетерія" є цікавий своїм урядженням. Ця "кафетерія" стоїть при

648 Савт Бродвей вулиці. Входите до середини, приступаєте до довгих столів, наладованих преріжними стравами, та накладаєте собі на тацу всього, нащо маєте апетит. Як вже таца повна, посуваєтесь в порядку за лінією аж до касієра, де отримуєте білєт (рахунок) за всьо, що маєте на таці. Звідси йдете сходами все до гори та до гори, поминаючи то мінятури голяндських млинів, то ставок з живою рибою, аж поки не виберете собі якесь уподобане місце й тут сідаєте коло столика, поміж пахучими живими цвітами. Ще ви не сіли до столика, як до вашого уха долітає спів соліста — тенора якоїсь популярної пісні. Того дня, коли я відвідував цей реставрант, артист співав: "L'Amour Tojour L'Amour" і "Song of Song". По обіді розглядаєтесь по ресторанті, по людях, і пробуєте відгадати, яка кляса людей заходить сюди. В кінці дивитесь на свій білєт (рахунок за обід) і очам своїм не хочете вірити. Читаєте ще раз, чи часом ви не помилились. Але ні, таки стоїть написано досить виразно на вашім білєті таке:

Important Notice: Regardless of amount of this check — our cashier will cheerfully accept whatever you wish to pay — or you may dine **Free.** (Важна заввага. Не зважаючи на суму цього білєту — наш касієр радо прийме стільки, скільки ви хочете заплатити, — або можете їсти даром.)

Я постановив провірити це, і виходячи з ресторанту подав касієрці свій білєт на 46 центів, та поклав перед нею кводра (25 центів.) Касієрка поглянула на мене з усмішкою, і каже: "Чи вам обід не подобався?" "Дуже був смачний" — відповідаю. "Алеж ваш рахунок виносить 46 центів, а ви даєте лише 25 центів" — каже касієка. "Я це знаю" — відповідаю — "алеж на моїм білєті є виразно сказано, що я можу заплатити за цей обід стільки я самий хочу, або не заплатити зовсім нічого — чи то правда?" "Правда" відповіла касієрка з усмішкою та взяла кводра. Коли вона перепустила мене, я попросив, щоб вона покликала менажера. Від управителя я довідався, що хотяй вони друкують таке на білєтах, як повище зацитовано, то лише в рідких випадках трафляють на людей, які не

платять повного рахунку. Це переконало мене, що "воля платити, або не платити", є ніщо інше, як лише підступ, щоби дістати більше гостей до кафетерії. Я доплатив за свій обід, попращався з менажером, і пішов шукати дальших куріозів.

АРТИСТИЧНА КАФЕТЕРІЯ.

Знов друга реставрація на імя "Шабер" це одинока така кафетерія, яку я подибав у всіх моїх подорожах. Це є собі незамітний дво-поверховий будинок при 620 Савт Бродвей вулиці. Входите до середини і бачите дуже дорогу обстановку. Столи з гебанового дерева, покриті дамасковими скатертями, тарелі з чистої японської та китайської порцеляни, ножі, ложки, вилки — чисте срібло. Стіни в мозаїках, а на них висять образи безсмертних мистців — малярів. Вся стеля бита чистим 24-каратовим золотом. Найменший закуток викінчений старанно і артистично. На бальконі орхестра зложена з 10-ох музикантів. Попід стіни стоять вигідні фотелі для гостей, які чекають на своє товариство. Два поверхи під землею уряджені кімнати для тоалєти і відпочинку. Вся обслуга в однострояхъ, а вся прислуга в кафетерії убрана в білі строї. Вистарчить тут лише подивитись на ріжні печива — мясива, ріжну рибу, ріжний дріб (печені кури, качки, гуси, трухи), ріжні салати, щось 20 родів хліба, — щоби прийти до переконання, що ви ще ніколи не бачили в своїм життю так багато ріжних страв на один раз. Я пробував порівнати кухню ріжних готелів як: Контінентал в Гавані, Мейфейр у Вашінґтоні, Едж-Вотер-Біч в Шікаґо, Валдорф-Асторія в Ню Йорку, Форт Ґеррі у Вінніпеґу і Віста - Дел - Арроя в Пасадіні, однак жадний з них не підходив до "Шабер Кафетерії".

В МІСТІ БАГАТО БАНКІВ.

Місто Лос Енґелис є ще славне тим, що має велику скількість банків. Найбільший з них це Банк оф Америка. Філія цього банку є майже в кожному блокові в осередку міста. Неможе собі ніяк уявити, щоби

в однім місті було так багато бизнесу для всіх філій того самого банку, але коли подивитись на річний звіт цього банку, то відразу бачите, що як би розділив це майно поміж мешканців Лос Енґелис, то кожний включаючи дітей, діставби круглу тисячу долярів. Ради самої правди треба сказати, що хотяй тут нема банкових грабунків в такій скількості як по других великих містах, то до всіх великих банків привозять гроші кожного рання панцировими автами зі скорострілами на верху. Це я бачив на власні очі зі свого готелю.

МІСТ СМЕРТИ.

Через яр, що тягнеться між містом Лос Енґелис а містом Пасадіна, веде міст, який називають "мостом смерти". До тепер вже понад 90 людей скочило з моста в яр, щоб у цей спосіб переступити поріг до вічности. Коли будували цей міст, то в деревляну форму одного з цементових стовпів мосту впав робітник (Мексіканець). Цементова маса присипала його і ніхто не завважав цьої пригоди. Коли вже цемент висох і робітники відняли деревляні скрині, доглянули підошви з черевиків. Вістка, що в стовпі сціпенів серед цементової маси чоловік, кружить до нині по цілім місті. Багато людей, що бажали поповнити замогубство, відчували якийсь магнетичний потяг саме до цього мосту й скакати в пропасть. Міський інжінір подав гадку, щоб над поручами мосту розтягнути дротяну сітку й не допустити до цього, щоб яр ставав якимсь кладовищем для горожан невдоволених життям, Америкою й цілим світом. Дивне явище юрбового почування. Люде хотять гинути там, де другі гинуть.

ЖИДІВСЬКА ХРИСТІЯНСЬКА ЦЕРКВА.

Та мабудь найцікавіша річ, яку я знайшов в Лос Енґелис, то є "Жидівська Христіянська Церква". В самій середині жидівської дільниці, при вулицях Шікаго і Мічіган, стоїть собі на розі червона церква. Вона побудована на зразок жидівських синагог. На самім верху видніє напис великими буквами:

"Jesus the Light of the World" —First Hebrew Christian Synagogue. Dr. A. U. Michelson, Minister — Interdenominational, Non - Sectarian".

Коло церкви спинив я двох прохожих жидів і запитав, кілько їх належить до цьої церкви, але жаден з них не хотів говорити зі мною. Відтак я пішов до склепу корінних товарів і поставив це саме питання власникові — жидові. Він відповів мені так: "На світі є ріжні дурні, то чому не малоб знайтися кілька дурнів поміж жидами, щоб покинути свою добру віру, та пристати на християньство?" Більше не хотів говорити зі мною.

ЧАСТЬ III.

Тому, що я не подибав ніде статті про українців в Каліфорнії, я постановив зібрати про це коротку історію. Рівнож хочу запевнити читача, що переповідаю тут лише це, що чув від оповідачів, та зараз при них нотував собі їх оповідання. Адресар я вже мав приготовлений і тому не мав жадного клопоту віднайти далеко та широко порозкиданих українців в найбільшому місті (що до площі землі) на світі.

УКРАЇНЦІ В ЛОС ЕНГЕЛИС.

Найперше треба було провірити, хто з українців перший прибув до Лос Енгелис. По кількох розпитах я довідався, що Антін Марк, який має склеп корінних товарів, є найстарший український громадянин в Лос Енгелис. Це є чоловік веселої вдачі, гладкий в поведенню, товариський. Прибув він сюди в 1907 р. з Жидачева, Галичина. Застав тут лише двох українців, а це: Павлюка, який працював в готелі як кухар (пізніше забив його автомобіль), і Паславського, який тепер перебуває в Дітройт, Мішіген, і по фаху є пекар. Десь коло 1910 р. приїхали сюди ще три Українці, а то Сідлецький і два брати Городолевські, з Самбора, Галичина.

З початку працював п. Марк в готелі, а пізніше як машиніст при зелізниці Савтерн Пасифік. В 1913 р. виїхав він до Дітройт, де оженився, а в 1922 р. повернув

назад до Лос Енґелис, відкрив склеп і від тоді провадить його на тім самім місці. Від 1924 р. коли повстало перше українське товариство, належав майже до кожного товариства, яке існувалось, лише не до большевицьких. Бачив я його діти, але вони зовсім не знають української мови. Марк скаржився, що не було в місті жадного українського центра, де діти могли б навчитись української мови.

Другий український піонір є Михайло Дмитрик. Дмитрик є свого рода гуморист, говірливий і товариський. Оповів мені про себе таку історію: "Я приїхав сюди з Галичини, з Бураківки, пов. Заліщики, в 1918 р. Невдовзі прибули сюди ще Ноґаш і Ільницький, а в 1922 р. приїхав Марк і Вавричук. В 1924 р. ми зробили перший український пікнік в Сікамор Гров Парку. На цей пікнік прибуло поверх 60 людей, а половина з них були Росіяни. Ще на тім пікніку ми, Українці, порозумілися з собою, щоб заснувати якесь українське товариство. Пані Софія Маліновська прискорила наш плян бо запросила нас яких 17 осіб, до себе на вечерю. По довшій розмові та дискусії заснували ми перше українське товариство під назвою "Народний Дім". Мене вибрано головою а П. А. Будзоля писарем. Статут для товариства написав Іван Мартинів, а загальні збори товариства приняли цей статут 27-го жовтня 1924 р. В чартері товариства є підписані такі члени: Іван Мартинів, Гр. Будзоль, Михайло Дмитрик, Ілія Вавричук, Андрій Банковський, Семен Дмитрик, Ізидор Німчук, Теодор Ноґаш, Софія Маліновська, Андрій Джус, Іван Будзоль, Гнат Семотюк, Параска Будзоль, Марія Барук, Онуфрій Будзоль, Микола Павлюк. Хотяй 25-та точка статута "Народного Дому" не позволяла на зміну назви товариства, то в 1926 р. прийшло до зміни і товариство перезвано на "Т-во Просвіта ім Т. Шевченка". Головою цього товариства став Стеценко. Товариство проіснувало два і пів року. Членів було около 30 душ. Однак в 1927 р. відійшов гурток членів від цього товариства і отворив собі нове Т-во під назвою "Українське Т-во Нова Група в Лос Енґелис." Чартер на

це товариство підписали слідуючі: Михайло Дмитрик, Марія Дмитрик, Павло Федик, Ф. Барицький, Теодор Німчук, Микола Редка, Франко Савчук, Семен Дмитрик, Михайло Вавриків, Іван Мартинів, Д. Бучак, Антон Марк, Розалія Марк, Андрій і Софія Маліновські. Першим головою цього т-ва став Ф. Барицький, а число членів ніколи не переходило 20 душ.

В дальшій розмові п. Дмитрик оповів мені, що далеко перед тим, заки він прибув до Каліфорнії, був він довгі роки в Канаді. Ще перед війною "Наукове Т-во ім. Шевченка" у Львові спровадило п. Дмитрика до Львова, щоби він подав йому деякі інформації про українців на американському континенті. Так що в 1918 р. була це друга подорож п. Дмитрика до Нового Світу. Дмитрик має трох синів, і впевняв мене, що всі вони є свідомими українцями.

Теодор Ноґаш, працює як технік при "Юніверсал Мікрофон Компані Лімітед", де виробляють мікрофони для цілого світу. Це є дуже товариський чоловік, милої вдачі, все усміхнений та гостинний. З Мирославом Січинським є вони близькі приятелі, а навіть Січинський тримав його сина до хресту. Не було видніїшого чоловіка з українців в Лос Енґелис, щоби не відвідав гостинний дім п. Ноґаша та не покушав його знаменитого вина, яким можна угостити й анґлійського короля.

Ноґаш прибув до Лос Енґелис в 1920 р. з Дітройт, а до Дітройт приїхав з Галичини, з села Луковець в 1912 р. Застав тут не багато українців, а між ними Андрія Джуса, який писався по анґлійськи Друс. Друс купив помаранчевий сад в Риверсайд, за який заплатив 70 тисяч долярів. Пізніше проміняв цей сад за апартаментовий дім і стратив всьо майно та помер бідним.

Паньство Ноґаші мають сина та дочку Марусю. Діти говорять добре по українськи. Маруся приїздить що два роки до Ню Йорку на зїзд української молоді, та живо інтересується нашими вишивками та іншими ручними роботами. Діти добре виховані й інтелігентні.

Андрій і Софія Маліновські, родом із Жидачева, Галичина, прибули сюди в 1920 р. Пані Маліновська приємна інтеліґентна женщина, є властителькою малої реставрації. Це власне вона помогла заснувати перше українське т-во "Народний Дім". Ніколи не жаліла ні гроша ні труду для українських справ, чи ріжних збірок на національні цілі. Вона є тої думки, що Українці повинні менше говорити, а більше робити. Підчеркує також, що з самих початків найбільше положили праці в Лос Енґелис о. Качмарський і Ілія Вавричук.

Іван Мартинів, прибув з Вінніпеґу до Лос Енґелис в 1923 р., а до Вінніпеґу приїхав з Дереняівки, Галичина, в 1903 р. У Вінніпеґу й тут займався будівлею нових будинків. Слабе здоровля та сильні морози в Канаді вигнали його до Каліфорнії. Тут мав щастя — як добрий будівничий — попасти на працю до найбогатшого ґазетяра на світі, Вілліяма Герста, при його замку в Сан Сіміон, Каліфорнія. Герст купив стару каплицю в Італії, розібрав її там та перевіз до Каліфорнії, а тут найліпші будівничі мали зложити цілий будинок у первіснім виді. Працювало тут багато майстрів, за що діставали по 9 долярів денно, помешкання і харчі. Праця тривала повних 3 місяці.

В Лос Енґелис п. Мартинів застав кількох українців, а між ними були Марк, Ноґаш, Николенко, Дмитрик, Ільницький, Мельник і Вавричук. Належав до всіх існуючих товариств, був у них діяльним членом, секретарював та писав їм статути. Його брат Василь прибув сюди в сей час разом зі своєю родиною. Старший син (роджений в Вінніпеґу) дуже добре говорить по українськи й читає нашу пресу. Обоє Мартинові приємні та гостинні люде.

Ілія Вавричук прибув сюди з Шікаґо в 1923 р., а до Шікаґо приїхав з Канади. Самий є родом з села Барилів, Галичина. До Канади прибув ще в 1907 р. та осівся на короткий час в Едмонтоні, але що Канада не подобалась йому, тому виїхав до Америки. В Шікаґо

помагав організувати відділи "У. Н. С.", а навіть був предсідателем комітету української православної парохії (при вулицях Робі і Ірі), де тоді був священиком о. Роман Качмарський. В Лос Енгелис застав велику громаду українців і зараз почав організувати новий відділ "У. Н. С." ч. 302. По чотирьох роках відділ перестав існувати ізза малого числа членів. Це власне він був тим організатором, що зібрав всіх українців на перший пікнік до Сікамор Гров Парку, та зорганізував т-во "Народний Дім", про що вже була згадка. В осени 1924 р. уладив він перший баль куди явилось поверх 60 українців.

Самий Вавричук є надзвичайно приємної вдачі, гостинний та товариський. Має сина та дочку (ходять до вищої школи), які є добре вихованї та пишуть, читають і говорять по українськи дуже добре. Син Василько є добрий механік, має щиру українську душу, розум англійця, а практичність американця. Перед ним світла будучність.

о. Роман Качмарський, родом з Бургчиць, Галичина, прибув до Америки в 1913 р. Вчився в семинари в Балтімор, перейшов на православє і став священиком.

Лікарі порадили йому виїхати до Каліфорнії, щоб ратував своє здоровля. До Лос Енгелис прибув 1929 р., а рік пізніше, при помочі своєї жени, оснував т-во "Юкраїніян Рошен Сивік Сентер". Показалось з часом, що таке получення не можливе без постійних суперечок, тому перезвано т-во на "Юкраїніян Сивік Сентер". При товаристві був хор, який мав 36 добрих співаків, а цим хором управляв о. Качмарський. По однім прилюднім виступі, хор звернув на себе увагу американської преси, а при тім зацікавив також одну фільмову компанію. Але на жаль о. Качмарський не вихіснував цьої нагоди. Товариство перетворилось на "Український Клюб", який існує до тепер. о. Качмарському я завдячую дуже багато, бо він не щадив ані коштів ані труду, але возив мене своїм автом по хатах, щоби я зібрав цю коротку історію про каліфорнійських українців.

Пані Анастасія родом Гулей, заміжна Мордус, прибула до Америки 1926 р. з Вінніпегу. До Вінніпегу приїхала із Базару, Галичина, в 1913 р. У Вінніпегу брала живу участь в таких т-вах як "Бандурист", "Аматорський Кружок", "Жіноче т-во ім. св. Ольги", і "Червоний Хрест". Коли засновано "Бурсу ім. Митроп. А. Шептицького" позичила вона 1917 р. тисячу долярів на уладження цього дому. В 1921 р. позичила вона "Інститутови Просвіти" також тисячу долярів. Як приїхала до Америки, вийшла заміж за Петра Адама Мордуса, литовця, який завсігди був і є великим прихильником українців. Від 1929 р. осіли паньство Мордуси в Лос Енґелис де ведуть крамницю з харчами. Обоє Мордуси належали й належать до українських товариств, занимаються збірками на добродійні українські інституції та народні цілі.

Коли одного разу відвідував я паньство Мартинових, застав я там паню Настю Гойса-Боднар, яка приїхала із Мекізракс, Па. на відвідини своєї дочки. Пані Боднар оповіла мені про себе таку історію: "Я є русначка, маю 65 років, приїхала до Америки в 1893 р., значить 44 роки тому. Мешкала я з першу в Ню Йорку, а відтак віддалася і перейшла жити до Мекізракс, Па. де виховала пятеро дітей і там мій чоловік помер. Всі мої діти говорять по руснацьки. Я походжу із села Приблизів,, повіт Сянік, в Західній Галичині. Коли я їхала до Америки, то з нашого села вже багато людей верталися другий раз до Приблизова з Америки. Перший чоловік з нашого села поїхав в Америку десять літ передімною. Цілих моїх 44 роки в Америці святкувала я наш Великдень і Різдво так само, як це робиться в старім краю. На Святий Вечір варила я киселицю, капусту, горох, рибу, пироги і крупи, але вечерю в нас зачинають не кутею, але зубком чоснику з киселицею. Америку я люблю, однак хотілаб я умерти лем на рідній землі і бути там похованою".

Іван Петрушевич (свояк Евгена Петрушевича, першого Диктатора Зах. Укр. Республики в 1920 р.), родом з Єзуполя, Галичина. Ходив до гімназії в Стани-

славові, взяв два роки прав у Львові і один рік філософії та один рік Торговельної Академії в Празі. Ще дома почав учитися англійської і французької мови, а в 1901 р. виїхав до Лондону на дальші студії. Повернувши до Галичини, почав основувати спілки системи Рочделя. Був контрольором спілок, каси Райфайзена та зладив підручник для цих спілок. У Львові був секретаром при Т-ві ім. Т. Шевченка, а при "Укр. Літ. Наук. Вістнику" був перекладчиком творів з англійської мови на українську. Був урядником "Дністра" та інших спілок. В 1913 р. прибув до Канади з метою заснувати сітку "Українських Кооперативних Спілок." Перша з них була "Друкарня Канадійського Русина", а друга збіжева компанія "Рутініян Фармерс Елевейтор Ко., Лімітед".

В 1918 р. був включений до української делеґації на мирову конференцію в Парижі, а тут був приділений до секції пресового контакту для англійської і французької мови. По якімсь часі був іменований директором "Юкраїніян" (достава медикаментів для України). По двох роках іменовано його на секретара делеґації Західно Української Республики до Лондону. На цій позиції був до 1923 р. і в цім році повернув назад до Канади. Перейшов до Лос Енґелис 9-го квітня, 1924 року де працював як маляр, книговодчик і "екстра" по ріжних студіях. Зладив кілька сценарій для фільмових штук для директора ґрафа фон Берґа при M. G. M. студії. Написав тут розвідку "Україна, як Міжнародна Проблєма". З Вашінґтону дістав патент на літак нової системи, над чим ще й тепер працює. Дружина його померла в 1937 р. Під цю пору працює, як музейний знавець, в Пасадінській бібліотеці.

Дмитро Сипіян, роджений в Рочестер, Н. Й. Приїхав до Лос Енґелис в 1912 р. на відвідини свого брата Якова. Родичі Сипіянів походять з Дубна, Галичина, а до Америки прибули в 1898 р. В них було девятеро дітей і всі вони ходили до української школи, де вчив їх Мирослав Січинський. Батько був різником по фаху і цим фахом занимається Яків. Самий Дмитро є пекар.

Коли я спитався Дмитра, які його почування до України, то він відповів так: "Я вродився тут і мало знаю про край моїх родичів, однак моя симпатія є по стороні України. Хочу, щоби Україна була вільною державою, тому на случай нової війни я мавби охоту піти помогти Україні визволитись з під ярма віковічних ворогів. Вилсон винен цьому, що ми сьогодня є поневолені, бо він не додержав своїх обіцянок. Якби не Вилсон — Україна булаби сьогодні могутніша від Росії".

Петро Григорак, родом з Кобаків, повіт Косів, Галичина. До гімназії ходив в Коломиї 1902-1909 р. До Ню Йорку прибув в 1912 р. звідси перейшов до Філядельфії і тут почав продавати фарми та реальности. Пізніше, як підучився англійської мови, переходить до Шікаго та основує імпортовий та експортовий бизнес під назвою "Юніон Сейл Компані". Всі свої товари продавав через газетні оголошення. Товари спроваджав з Німеччини, Швайцарії та інших країв. Були це ріжні ножики, шила, стінні годинники, забавки для дітей та біжутерія. Свої товари оголошував в українських іспанських, японських, китайських, мексіканських і англійських часописях. Оголошення в чеських і жидівських газетах ніколи не оплачувалися. Як бизнес стояв на найвищій точці, то Григорак платив за одно оголошення по 1.200 долярів. Замовлення діставав аж з Шанґаю. Річний оборот сягав 80 тисяч долярів. Згодом перейшов Григорак до Ню Йорку але в 1922 р. зовсім закрив бизнес, бо змінились часи по війні а з тим і запотребування на такі річи, які мав Григорак.

Маючи природній нахил до подорожей, переїхав Григорак цілу Америку здовж і поперек. В 1915 р. відвідав Вінніпеґ, де подибав своїх давних знакомих з Краю, як адвоката Арсенича, Ферлея, Кудрика, Войценка, Слюзара, Гикавого і Боднара. Звідси поїхав до Флориди, де мав автомобілевий випадок. Від послідних 10 років замешкав в Сан Франціско і Лос Енґелис, але до Ню Йорку приїздить що два роки.

Николай Ільницький родом з села Лосинець, повіт Турка, Галичина. Прибув до Америки в 1910 р. та працював в стейтах Ню Йорку і Огайо. Потім перейшов до Дітройт, де навчився барберства. Тому, що мав замилування до музики, вечерами ходив до школи і вчився грати на скрипці. Згодом заложив "барбер шапу", і взяв ще двох голярів до себе до праці. Одним з них був теперішний Доктор Музики, п. Михайло Качмарек, в Дітройт. В 1920 р. прибув Ільницький до Лос Енгелис, де також відкрив голярню, а вечерами ходив до консерваторії та брав лекції на фортепяні. В міжчасі диригував хором через 12 років, а тепер провадить мандолінову орхестру. Два його сини кінчуть тепер музичні студії, а дочка є відомою пяністкою. Всі діти говорять і пишуть по українськи. Коли Ільницький прибув до Лос Енгелис, то застав тут мало українців, а поміж іншими були тут Марк, Дмитрик, Ноґаш і Маліновські. Пізніше прибули Леґунь, Стефанець, Никифорчук і Мусій. Ще в 1920 р. заснував він т-во "Руско-Український Хор", який мав 25 членів. В 1924 р. повстало нове т-во на імя "Український Робітничий Хор", яке мало 30 членів. Цей хор давав концерти й представлення, а диригував ним Ільницький. В 1927 р. цей хор виступав з концертом в Сан Бернардіно де була поставлена чисто українська програма враз із симфонічною орхестрою, якою диригував славний музик Дон Філліпіні, і за це хор дістав 300 долярів. В 1926 р. засновано тут нове т-во під назвою "Поступ", яке існує й до нині і числить 40 членів.

Василь Мусій, родом з Доброчин, повіт Сокаль, Галичина. До Америки приїхав 1909 р. і почав працювати у фабриці сукна. В 1912 р. переїхав до Вінніпеґу, де працював на зелізничій дорозі. По двох роках повертає назад до Америки й остається якийсь час в Ст. Павл, Мінн. В 1916 р. приїхав до Шікаґо майже без цента. Обоє Мусії ідуть до фабрики на роботу. За якийсь час склали трохи грошей і пішли в бизнес, заклавши маленький склепок корінних товарів (ґросері стор). Поволі почали Мусії підучуватися бизнесу, а

коли вже зложили трохи грошей, приїхали до Лос Енгелис в 1925 р. Тут знов заложили менший склеп, а відтак більший і все з великим зиском перепродували комусь іншому, а самі знов закладали новий. Дійшло до цього що Мусії мають тепер великий апартаментовий будинок, великий склеп, чотири автомобілі. Майно їх обчисляють на сотки тисяч долярів. Дочка укінчила права на Саутвестерн університеті, а син є механіком в Доґлес Ейркрефт Корпорації. Обоє діти говорять по українськи. Здається мені, що Мусій під цю пору є найбогатший Українець в Америці й Канаді.

Василь Колцун, родом з Етелберт, Манітоба. В 1926 р. поїхав він до Дітройт, Мішіґан, де укінчив повний курс музики і співу. Коли був студентом, брав участь в українських товариствах і співав всюди по концертах. Скінчивши школу, поїхав до Шікаго та співав в "Балабан енд Кац" театрах як соліст (хто не був в Шікаго, тому треба знати, що Балабан енд Кац театри належуть до найбільших в тім місті). Від 1936 року Колцун співає в Галивуд, в Лукка Реставрані при Вестерн Евеню і 5-та вулиця, а також виступає на радійо K N X один раз на тиждень. Реставрант дуже великий та популярний, бо яаходить до нього денно поверх 2000 людей. Заходять сюди також артисти з кін. Тут є концертова орхестра, і крім п. Колцуна є ще одна співачка. Співають вони обоє то соля, то дуети на переміну. Програма складається з оперових соль і дуетів, як рівнож популярних американських пісень. Є вечері, коли п. Колцун співає лише українські пісні. Я навіть сам дав йому деякі пісні зі своєї колєкції. Властителем гостинниці є Італієць на імя Браціні. Наш земляк змінив своє імя на Вілліям Колстон.

Федір Луців прибув до Америки в 1930 р. з Бучача, Галичини. У Львові ходив до ґімназії і торговельної академії. Всі страхіття війни пережив ще малим хлопцем, а до Америки приїхав з виробленими поглядами українського патріота. Ця добра ціха осталася в нім по сьогодняшний день. В 1932 році вступає він

на університет в Дубюк, Айова, а в 1935 році отримав науковий степень "Бечелор оф Артс" спеціялізуючись по предметі в Історії. В 1936 р. вступив на університет Міннесота, на курс М. А., де скінчив успішно першу частину, але задля браку грошей мусів виїздити до СіСіСі кемпів. В 1937 році повернув до Ст. Павл та оженився з панною Йоганна Процай. Молодята вибралися в послюбну подорож до Каліфорнії, де й остались на короткий час. Пізніше переїхав Луців до Лос Енгелис та дістав позицію учителя вечірних шкіл при Берендо Гайскул, Файрфекс Гайскул, і Рузевелт Гайскул. Вечерами викладав українську мову, історію та літературу, а в день ходив на Університет Савтерн Каліфорнія і продовжав курс М. А. Окрім цього давав відчити по наукових інституціях (всі в англійській мові про Україну і її Культуру). Американська преса широко про це розписувалася. Пізніше його батько помер в Ню Йорку і він покинув Лос Енгелис мабудь раз на все, а українська кольонія втратила через це ревного працівника.

Роман Пекай (дійсно називався Петро Костів) прибув до Каліфорнії з Джерзи Сіті, Н. Дж. Тут працював у фабриці, де виробляють помпи до води. Його правдиву історію мало хто знає, бо з ніким блище не жив. Заслуга його є в тім, що на Виставі Красних Штук в Помона він урядив був українську виставу від кераміки аж до вишивок, а англійська преса написала добрі рецензії за 1934-37 роки. Пізніше знайдено його замордовано на гайвей за містом,

УКРАЇНЦІ В ІНШИХ МІСТАХ.

Українці живуть також по маленьких містечках недалеко Лос Енгелис. В Сан Дієго живе п. А. Наземич, в Санта Фі панна Аделя Гринь з мамою, в Онтеріо панна Козуб, в Монровії живе І. Спрат з родиною, в Глендейл Василь Мартинів з родиною, в Санта Барбара живе пані Львов, дочка Марковича, українського письменника. Є ще більше українців порозкиданих по малих містах Каліфорнії, але ніхто не зібрав їх адресів.

Сміло можна сказати, що в місті Лос Енґелис і околиці буде около 200 українських родин. Майже всі вони заїхали сюди з Канади та з інших американських міст. Української церкви тут нема, а наші ходять до російських церков, яких тут є дві. Болюче дається відчути тут брак української школи, де діти училибися по українськи читати і писати. Більша часть наших дітей не знає вже мови своїх родичів. Хлопці женяться в молодім віці, по більшій части не з українками. Біда в цім, що Українці не мешкають разом в одній околиці, але порозкидані по великім просторі міста після цього, де мають роботу. Мала горстка українців топиться в цей спосіб в міліоновім місті. Всеж, на перекір цьому, є світлі приміри, як належиться виховувати дітей, щоби вміли по англійськи, а навчились ще другої мови, мови своїх батьків. Про це я вже згадував, коли описував коротку історію деяких родин, яких діти говорять по українськи дуже добре.

ГОСТИННІТЬ УКРАЇНЦІВ.

За час мого побуту в Каліфорнії, я пізнав дуже багато українців. Всі вони є люде добрі і дуже гостинні. Вистарчить піти до хати паньства Орликів, Ногашів, Мордусів, Гонсетів, Маліновських, Луцівих, Мусіїв, Мартинових, Поглодів, або о. Качмарського, щоби переконатись про правдивість цього. Якби приїхав сюди добрий орґанізатор, то багато зробивби з цими людьми.

В червні, 1937 р. паньство Маліновські справили гостину, на яку спросили українську кольонію. (Гостина була з приводу іменин їхнього сина, та закінчення "гай скул" їхньої донечки). На гостину прибули паньство: Орлики, Вавричуки, Поглоди, Луціві, Мартинові, (Іван і Василь), Ваврикові, Ногаші, Мельники і пані Макаровська з сином та дочкою. Гостина відбулася дуже сердечно, з промовами, співами, а закінчилась збіркою на "Рідну Школу" у Львові. Ця гостина пригадала мені давні часи, коли я ще був студентом у

Вінніпеґу, та заходив до "Народнього Дому", де кожного року устроювались забави, концерти, представлення а навіть і свята, такі як Святий Вечір або Великдень. Після 20 літ і 4,000 миль віддалі я знова знайшовся поміж такими самими сердечними українцями, як це було у Вінніпеґу. Коли у своїй промові я згадав про це, то всім Вінніпеґовцям заблисли сльози в очах, бо всі вони мають ще тепле почуття до Вінніпеґу та його гостинности.

УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА.

Місто пишається великою та прекрасною бібліотекою. Довкола будинку огороди з цвітами та ляґуни з живою рибою. Головний вхід з вулиці Флавер стр. На мармурових стінах вириті вислови великих людей. В цій святині людського ума людина почуваєсь як маленька порошинка. Видно тут книги на ріжних мовах а поміж ними є й український відділ. Переглянув його і знайшов тут нашу кращу літературу. Цю бібліотеку започаткували Ноґаш, Стеценко і Мартинів під впливом М. Січинського. Пізніше Іван Орлик подарував до цього відділу майже всю свою домашню бібліотеку.

УКРАЇНЦІ ВЛАСТИТЕЛІ ДОМІВ.

Майже всі українці, яких я відвідав й тут про них згадав, є властителями домів. Не мало цікавили мене ріжні тропічні дерева та інші ростини коло цих українських домів. Приміром коло хати Мартинова росте вакадо й спеніш байонет. Перед хатою Вавричука ростуть два бананові дерева, корч китайської нічної ростини(якої запах чути на пів блоку), і два фіґові дерева за хатою. У Ноґаша перед хатою ростуть фіґи і ям, у Мусія великі дерева парсімони, а в Маліновських росте райське дерево, яке має дуже дивний цвіт з кольорами павиних пер. Про все це можнаби написати цілу студію.

ЧАСТЬ IV.

ВІДВІДИНИ В ОРЛИКІВ.

Пять літ перед моїм приїздом до Лос Енґелис мав я запрошення від паньства Орликів, щоби приїхати до них на вакації. В той час мешкали вони ще в Галівуд, а в 1936 р. купили собі малий хутір в місцевости Філан, Каліфорнія, 93 милі з Галівуд, в Пустині Могаве. Це зробили вони з огляду на здоровля п. Орлика, який потребує спокою, свіжого воздуху та сухого клімату. З Філан доїзджають Орлики до Лос Енґелис автом за всякими потребами, або на місячні збори т-ва "Український Клюб", де пані Орлик є головою, а пан Орлик писарем.

В ДОРОЗІ ДО ФІЛАН.

Дня 21-го квітня, 1937 р. виїхав я з п. Орликом автом до Філан. Їдемо в сторону Сан Бернардіно попри гори св. Гавриїла, поміж чудовими садами помаранч. Переїздимо через малі містечка Ел Монте, Кавіна, Сан Дімас, Помона, Клермонт, Онтаріо, Алта Лома, Фонтана. По обох боках дороги бачимо сади, які тягнуться милями. Всі сади обсаджені деревом евкаліпта, яке заслонює їх від холодних струй воздуха, що нераз потягають з гір. Коли такого захисту нема, змерзає від холоду ніжний помаранчевий цвіт. Цитринові сади обсаджені рівнож евкаліптами, або волоськими оріхами. Денеде бачимо садок грушок аліґатора. Овоч цих дерев є рівнож знаний як "авакадо", і має вигляд великої грушки, яка часом важить до чотири фунти, з великим твердим зернятем в середині та зі смаком добрих оріхів.

Бачимо сади оливкових дерев, рідше вже міґдалевих дерев. Відтак йде дорога через пісковаті поля, де цілими милями розтягаються виноградні сади. Попри саму дорогу побудовані винниці, де виробляють вино. Власниками цих садів і винниць є виключно Італійці і Хорвати з Дальмації. Дуже добре вино марки "Анджеліка" дістанете по одному долярови за ґальон. В ярах

по неуправлених полях ростуть евкаліпти, кедри, акації, берези і бамбусові корчі. В малих містечках усі дороги обсаджені прекрасними паприковими деревами, які цвитуть червоною китайкою.

САН БЕРНАРДІНО.

Так заїхали ми до містечка Сан Бернардіно яке має 40 тисяч мешканців, а лежить біля гір цьої самої назви. Ці гори досягають до 10,000 стіп висоти і хотяй в долині зими нема і цілий рік є тепло, то на шпилях гір св. Бернарда лежить вічний сніг. Ланцюх високих гір із трьох сторін взяв в обійми місто Сан Бернардіно, а це твэрить пречудну панораму. На верхах цих гір фільмові корпорації з Галівуд мають свої льокації, де беруть світлини для певних штук. Коли ви бачите в кіні якусь штуку, де показується велику красу природи та верхи і яри в горах, то все це знято тут.

ЇДЕМО ПОМІЖ ВИСОКИМИ ГОРАМИ.

З Лос Енґелис до Сан Бернардіно є 65 миль дороги. Сюди їде навіть трамвай, а білєт коштує оден доляр і десять центів в одну сторону. Із Сан Бернардіно до хутора Орликів треба ще їхати 38 миль. Дорога йде проваллям поміж ланцюхами гір: гори Сан Бернардіно з правої сторэни, а гори Сан Габріел з лівої. Їдемо на захід дорогою ч. 66 та все підіймаємось в гору. Хутір паньства Орликів положений на збочі гір св. Гавриїла майже одну милю вище як місто Сан Бернардіно. Провалом, яким веде наша дорога, ідуть ще два зелізничі шляхи. Тут і там видно овочеві садки а при них по два по три будинки. Шлях, яким їдемо, йде попід гори Сан Бернардіно і тому наші очі звертаються на ліво до гори св. Гавриїла, де бачимо три пасма гір: перше пасмо на яких 2,000 стіп, друге пасмо на милю, а трете пасмо вже так високо, що сніги біліють над цими горами, а в долині є вічне літо з овочевими та виноградовими садами. Який контраст в природі! А збіча цих гір, що творять просмик, порослі ріжними деревами та кущами, а сама долина застелена білою юккою. Юкки є ростини від 5 до 16 стіп високі, цвітуть біло, а цвіти

творять разом китицю, подібну до куделі. Бачите тисячі таких білих кудель, що гойдаються під подихом теплого вітру та наповняють воздух своїм запахом. Ваше око глядить на білий цвіт юкки, на червоні рожі коло домів,на зелені сади, на пасма гір, на темно-пурпурові затінення ярів, на біло-сніжні верхи гір, — які неначе підпирають синій небосклін, — і робиться вам чогось так дивно, але приємно на душі, бо відчуваєте, що знаходитесь перед Божою величністю. Їдемо провалом поміж високими горами з обох сторін, та все підіймаємось вище й вище. Мій приятель, п. Орлик, пристає автом то тут то там, оповідає мені прецікаві історії про ці гори, показує важніїші місця, а також звертає мою увагу на якусь породу дерева або рослини.Самий він є чоловік великого знання й тому добре з ним їхати, бо він рівнож інтересується загадками та дивами природи.

Виїздимо на найвищий шпиль верха однієї з гір св. Гавриїла. Тут дорога ділиться: одна веде ще на вищі верхи гір св. Гавриїла, де є самі літнища, а друга йде впрост на захід попід гори до хутора п. Орлика. Ця дорога зазначена на мапі числом 138. Звідси, де розходяться дороги по лівій руці є великий провал. Це яр "Дикого Коня". На право від цього яру їдеться на почту Філан, до котрої належить і хутір п. Орлика. Яр "Дикого Коня" розширюється дальше, а потім розстелюється в пустиню Могаве. Шість миль звідси є хутір паньства Орликів.

ІСТОРІЯ ІВАНА ОРЛИКА.

Орлик прибув до Лос Енґелис в 1926 р. з Сан Франціско. Ще в 1914 р. вступив до американської армії, а в 1915 р. приділено його на Филипінські Острови. Тут виграв він чемпіонат в пливанню на далеку віддаль з поміж багатьох континентів. По трох роках військової служби на Филипінах, в 1918 р. був Орлик висланий з американською армією на Сібірську Експедицію до Владивостока. Там прослужив 19 місяців а потім повернув до Сан Франціско і увільнився з армії. В 1921 р.

оженився й дістав державну позицію на почті. Прослуживши майже 4 роки на почті, та за порадою лікарів покинув це заняття і в 1926 р. перенісся до Лос Енґелис. Познакомився тут з Вавричуком, а цей впровадив його між членів "Т-ва Просвіти ім. Т. Шевченка". За його стараннем і його дружини це т-во устроїло вечірку на дохід потерпівшим від повіні при кінці 1927 року. За його стараннем і його дружини заснувався Український Клюб в Лос Енґелис, який існує до тепер. Товариство числить до 40 членів, уряджує пікніки, концерти, свята, обіди, посилає датки на інвалідів, на Рідну Школу, на світову виставу в Шікаґо, до Національного Музею у Львові. При "Українськім Клюбі" отворилась історична секція під управою пп. Івана Петрушевича і І. Орлика. Ця секція займається минувшиною України і в імени Т-ва вислала меморіял до короля журналістів Вілліяма Рендолфа Герста.

Дальше ця секція вислала листа до Тихо-океанської Міжнародньої Виставн в Сан Дієґо і до Американсько-Німецької Ліги в Каліфорнії. Заходом цього клюбу повстала державна школа доповняючої науки при т-ві, де п. Петрушевич викладав про українську минувшину й письменство. Статут для т-ва написав Іван Орлик і став його секретаром, а паню Т. Орлик вибрано предсідателькою "Українського Клюбу" в Лос Енґелис.

ОРЛИКІВ ХУТІР.

Шість миль на захід від яру Дикого Коня, у підніжжю гір св. Гавриїла, одну милю від дороги ч. 138, стоїть хутір. Дороговказ показує куди треба їхати. Приїздимо перед дім і бачу з одного боку велику сосну "пініон", а з другого боку яловець. Окрім них видно тополі, акації, берези. Стіни дому цементовані, а дім виведений в звичайнім міськім стилю европейських домів з трьома вигідними кімнатами. Яких 15 кроків від дому збудована башта з каменя і цементу — стіни 19 цалів грубі — на взір одної замкової башти з "Орликового Замку" в Чехословаччині. Тут приміщується

одна вигідна кімната для гостей і переховок на авто. Зараз перед хатою є цементований збірник на одну тисячу ґальонів води, яку держиться на нещасливий випадок. Поза цим є хатинка, де є туш зі всіма приборами. Вода до вжитку йде рурами яких 4 милі з гір до хати. При домі є огородець з яринэю, цвітами, тощо, а трохи дальше від хати є цементований курник.

Як наше авто підїхало до воріт, то пані Орлик вже чекала на нас. До нас вибігли три пси та почали то гавкати то леститися. Паню Орлик знав я вже давніше, бо приїздили вони обоє нераз до Шікаґо на вакації. По привитанню та поздоровленню з панею Орлик мусів я привитатись з песьом (малий пес, мішанець — монґрел), який заприязнився зімною та вискэчив мені на руки. "Сашка", собака породи Доберман Пінчер, також подала мені свою велику лапу. Лише "Тінна", маленька собачка, кишенькэвих песиків трималась осторонь. "Тінна" кожнього вечера при вечері хлептала каву зі сметаною. Шість расових котів також вийшли привитати нас. Кожнього вечера всі домашні звірята й ми оба з Орликом виходили на прохід до поблизьких під-гір.

ВИГОДИ НА ХУТОРІ.

Велика та довга світлиця, звернена вікнами на пустиню Могаве, має культурний вигляд. Добре умебльована килимами, фэтелями, столами і вигідними кріслами. Є тут добірна анґлійська і українська бібліотека, словарці на ріжних мовах (самий п. Орлик є незлий фільолоґ), українська енциклопедія в трьох томах, британська енциклопедія в 22-ох тэмах найновішого видання, великий словар Вебстера, дві машинки до писання (англійська й українська). Почтою приходить 6 ґазет і 6 журналів. Зі Львова приходив "Вістник" (Донцова). З українських ґазет приходять "Свэбода", "Народна Воля" і "Канадійський Фармер". Почта віддалена від хутора на шість миль, велике місто — Сан Бернардіно 36 миль. До самэї хати довозять лід і молоко. Життя в пустині відріжняється від міського життя лише тим, що в місті світять елєктрикою, а тут

свічками і нафтовими лямпами. Про скучність на хуторі не може бути й мови. Крім книжок та часописів є ще ріжні розривки, бо можна йти на прохід на верхи гір. Час від часу збираються жителі околиці Філан на забави та гостини. Орлики належать до їх товариств і нераз я з ними ходив на такі приняття. В хаті є сильне радіо, яке оперує сухою батерією і приносить ріжні програми та новинки з цілого світа. З Галівуд приїздять гості майже кожньої неділі чи свята.

ПУСТИНЯ МОГАВЕ.

Попробую описати пустиню Могаве, хотяй знаю, що це є не легка річ. Хата Орликів є положена на узгіррю гір св. Гавриїла майже тисячу стіп вище понад пустиню. Площа цілої пустині виносить 15 тисяч квадратових анґ. миль. Сиджу у світлиці і через вікно бачу більше як 35 миль простору, який кінчиться в горах Оро. Перед горами Оро бачу білу стяжку. Це є нічого іншого як лише сухе озеро (привид).

Поза цими горами Оро, видно шпилі гір Ґаліно, Блек, Слокум і Ел Пасо, а на північнім заході, в погідний день, можна бачити верхи гір Арґус, Косо, і Тегачапі. Верхи Тегачапі є віддалені на 60 миль від хати. Деколи можна бачити верхи самої Мавнт Вітней, найвищої гори в Америці (2 і три чверти милі висока). Коли сходить або заходить сонце та освітить верхи цих гір, то це є така краса, до якої треба Шекспіра, щоби описав її. Звичайний чоловік стоїть перед цим феноменом з опущеними руками та з отвертими устами. Вилажу нераз на шпилі поблизьких гір та довго приглядаюсь на пустиню. Здаєсь не бачу нічого, а однак неможу відірвати очей від ріжних кольорів, ярів, верхів гір та безмежнього простору.

Про пустиню Могаве можнаб написати багато томів книг, якби хотів описати всьо, що тут знаходиться і згадати про всьо, що тут око бачить. Для мене все було й є великою загадкою як могли тут рости корчі ялівцю без достаточного дощу? Коло хати Орликів є ялівець поверх 500 літ за старий, а кожний парост цьо-

го корча виріс у велике дерево. Те саме з деревом Сина Навина, якого тут є повний ліс. Звідки всі ці рости ни тут взялись? Коли вийти на верхи гір так, щоби наше око обняло простір 35 миль ширини 50 довжини, то тут і там побачимо порозкидувані високі могили, які не є частиною пасма гір. Всі ці могили є самий пісок, без жадньої спеціяльної форми, але всі вони завершені шпічастим верхом. І знова приходить питання: коли і як повстали ці могили? Або возмім місячні ночі як місяць є в повні. На дворі так ясно, що можна читати газету.

ЦІКАВИЙ ФЕНОМЕН.

До дуже мальовничих та прекрасних річей на пустині Могаве належить, як падає тут дощ. Було це коло четвертої години пополудні. Сонце гріло як звичайно. Із за гір висунулась велика чорна хмара, але заки прийшла над пустиню, розбилася ця хмара на багато малих хмарок. Вітер ані дихне. І бачу таке видовище: через прірви в хмарах сонце освічує пустиню, а там де хмари заслонили сонце, пустиня покрилася чорними плямами. Великий простір пустині виглядає неначе шахівниця. Позиція малих хмар все зміняєсь а з цим зміняєсь і шахівниця на пустині. Нараз бачу як з одної хмари паде дощ, але дуже крапнистий, й це виглядає неначе кулі летять з якоїсь машини, що розсіває їх. В зовсім протилежнім кінці пустині також пустився дощ. Коло хати, де я стою, світить сонце і над головою нема ані одної хмарки. Та нараз появилось чудо, десь 30 миль від хати — а бачу це так виразно неначеб це було віддалено один блок від мене — заясніла прекрасна веселка (дуга), зі своїми божественними кольорами: фіолєтово - індіґо — синої - зеленої — жовтої - помаранчевої — червоної краски. Нараз бачу цілу пустиню покриту ріжно-кольоровими цвітами а понад це все прийшов вінок (себто веселка) на голову пустині та зробив з неї українську красавицю, яка є убрана в нашому розкішному строю, та ще й з віночком на голові, і пустилась в танок "Гонивітер". Вся ця краса

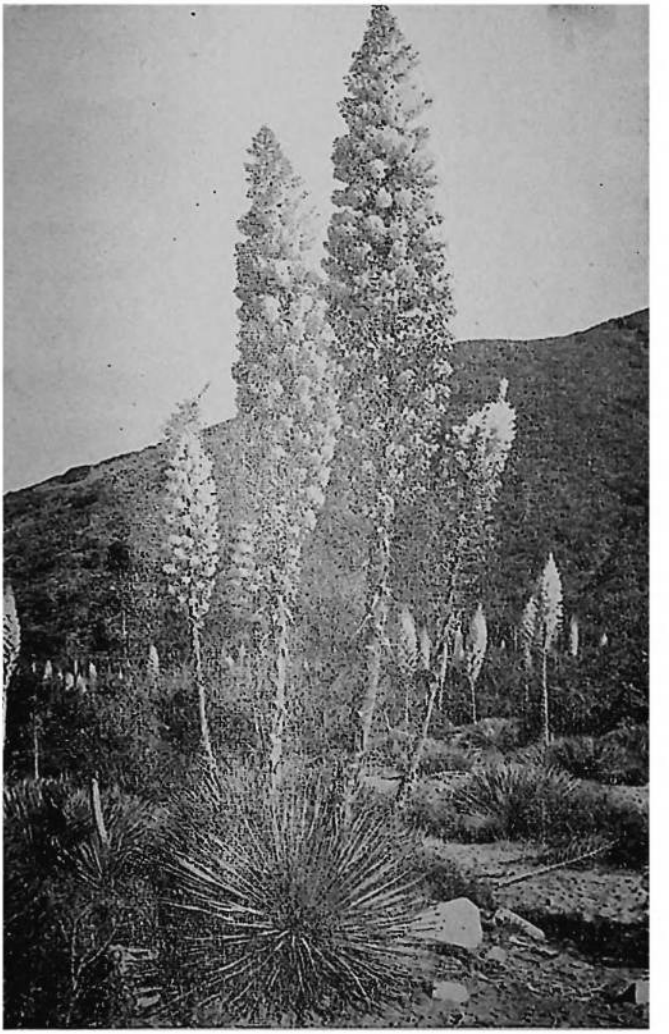

"Це є рід лілії, що росте як 15-стопова куделя, цвите біло як сніг".

поділала на мене як анестезія ділає на організм, і я на хвилинку примкнув очи. Коли отворив їх знова веселка вже зникла. Але враження лишиться зимною на все.

ГОСТІ В ОРЛИКІВ.

Одної неділі приїхали до Орликів гості з Лос Енгелис. Коло другої години по обіді вийшло ціле товариство з кімнат і усіло коло стола під деревом. Нараз пес зачав гавкати яких 50 стіп від нас і все то прискакував то відскакував від якогось предмету. Двох нас пішло розслідити що сталось. Під корчем показалась 6-стопова гадина породи "булснейк", яка зовсім не кусає людей, але їсть тарахкавці (ретл снейк). Коли ми відогнали пса, гадина полізла в напрямі наших гостей а це спричинило великий переляк. Взяло якийсь час, щоб пояснити, що гадина пожиточна й не кусає, по чім всі гості успокоїлись. Гадина вилізла відтак на високе дерево, здається, притягнуло її цвіріньканння воробців. Це повторила вона три рази. Коло четвертої години прилізла друга така гадина до нашого стола. Була це гадина тої самої породи, лишень що мала зеленяві пасма по цілім тілі а не жовтаві як перша. Наколи зблизились до себе, обі гадини почали кусатися. Ми розлучили їх. Пізніше, вони дружно відповзли піском в корчі. Але раз на тиждень, та більша гадина, все прилазила в огород напитися води, та полежати собі в холоді кукурудзів та високих соняшників.

ФЛОРА (РОСТИННІСТЬ) В ПУСТИНІ МОГАВЕ.

Могаве не є такою пустинею, як приміром Сагара, де крім оаз не видно нічого, лишень жовто-білі піски. Могаве вправді має лише чотири цалі дощу на цілий рік, однак на ній ростуть ріжні ростини кущі, корчі а навіть дерева. Я переїхав цілу пустиню від одного кінця до другого та зауважав, що в ріжних частях пустині є ріжні ростини. Коли приміром вийти на перші гори, та подивитись на пустиню, то найперше побачимо дерева пініон, дерева Сина Навина, корчі ялівцю, корчі

полину, корчі дикої гречки, корчі сейдж. Поміж всім цим видніють кактуси породи: чола, бівер тейл, окатілло, і приклі бир. (Дві породі кактусів ростуть в Арізоні і Мексіко). Чим дальше віддалюємось від гір, тим більше змінюються ростини. Поміж корчами є дуже багато ріжних малих цвіток, які цвитуть ріжними кольорами та в ріжній порі року. При дорозі , й то лише в певній місцевости, ростуть прекрасні дзвіночки окатілло і маріпози. Знаходяться також "івнінг прайм розес", які рівнож цвитуть дзвіночками, але цвіт їх в день є білий а в ночі рожевий.

Деякі части пустині є встелені лише корчами "сейдж" і деревом "Сина Навина". Знова в іншім місці побачите цілими милями червоні корчі кріосоти, або дикі вербини, або ріжнородньої юкки. Арізонську юкку називають "Соап Від".

Ю К К И.

Тому, що юкки належать до найкращих та найбільших ростин в пустині, треба про них дещо більше сказати. Юкка носить наукову назву Liliaceae, що значить, що є це один рід лелійних ростин. Але й ця порода лелії розпадається на багато інших ґатунків під іншими назвами. Навіть ростини і їх цвіти є зовсім не подібні до себе. Одиноку мають вони спільність, а то запах їх цвітів та форму насіння.

На пустині бачите чотири роди юкки. Один рід росте з коріння при землі. Корінь виглядає на їжака бо має довгі кольки. Коли має цвисти то з поміж цих кольок виростає високий прут (від 10 до 16 стіп високий) і покривається сотками білих дзвіночків. Як усі дзвіночки поотворяються то ціла квітка виглядає неначе куделя з білим мягким ловісмом.

Другий рід росте високим корчем, але також з довгими острими кольками. Коли цвите, то так само куделею, але багато меншою як перший рід.

Інші роди юкки ростуть грубі та від 30 до 40 стіп високими деревами, але дальше без листя а з острими кольками.

Кожний рід юкки має іншу форму цвіту, і всі вони

цвітуть в інший час. Дзвіночки їх отворяються лише на одну ніч, і в той час залазить мушка (наукове імя: Пронуба)до цього дзвіночка, щоби там наклювати своїх яєчок, а рівночасно запліднити такий дзвіночок. До котрого дзвіночка така мушка не залізе то в нім не буде насіння. Кожний рід юкки має свій рід мушок. Перед осінню один такий запліднений дзвіночок виростає на велику грушку повно чорного насіння (від 200 до 260 зерен).

ЗАХІД СОНЦЯ В ПУСТИНІ МОГАВЕ.

Чи бачили ви коли захід сонця в горах? Коли так, то порівнайте з цим, що я бачив, а коли ні — тоді я попробую для вас описати захід сонця.

Синє небо цілує верхи гір. Навкруги повна тишина. Сонце, неначе жорновий камінь, вже до половини сховалося за верхи гір, але є освічене сріблистим сяйвом з гори, червоним вогнем з лівого боку, темнобрунатним коліром з правого боку. Сонце вже зайшло цілком за гори. Сумерк покриває землю.Тихо. Верхи гір зарожевілись лише на хвильку, а відтак заступила їх фіолєтово-синя смуга. Маленькі хмарки, геть високо в небесах дістали червону підшивку від умираючого сонця. Вищі хмарки мають помаранчевий колір. Дикі голуби перелітають понад хату. Високо в горі гудять ероплянові мотори. Темніє. На верхах гір, на півночі і північнім заході мигають світла. Цвіркуни почали свій хор. Заячики і малі кенґару — щурі виходять жирувати. Час від часу перестрашує вас нічний птах (це є птах, величини нашого половика, який має одно перо біле а друге чорне по цілім тілі й дуже мальовничо виглядає) лопотінням своїх крил. А високо на горах починає розцвітати "Снов Плент", а на долах чорна лелія наповняє воздух своїм милим запахом.

ВЕЛИКІ ПРИРОДНІ БОГАЦТВА.

Пустиня Могаве чарує світ не лише самою красою, але також своїм богацтвом. В 1937 р. принесли ґазети вістку, що пані Джосі Бішоп знайшла в ярі "Черво-

ний Камінь", віддаль лише 75 миль від хутора Орликів, найбільші поклади радіюм на світі. Та окрім радіюм є ще в цій копальні поклади золота, які видають 1,500 долярів золота на кожну тону руди. А коли вірити газетам то пані Бішоп відмовила пропозиції одного американського синдікату, що хотів купити її копальню за 10 міліонів долярів в готівці. Хемічні ляборатоpії перевели досліди над рудою з цьої копальні та знайшли, що одна тона руди містить в собі радіюм субстанцію "пічблєнд", з чого можна дістати 130 міліграмів радіюм, що в грошах вартує 7 тисяч долярів. На основі цього геольоґи твердять, що в цій копальні лежать незлічимі біліони майна.

На цім місці читач спитає — чому властиво радіюм є так дорогий? Найблищу відповідь на це питання можна дати таку: Дотепер знайдено лише чотири місця на світі, де знаходиться "пічблєнд", з якої видістають радіюм. Одно таке місце є в Чехії, одно в Бельґійському Конґо, одно на Арктику в Північній Канаді, а одно в Рендсбурґ, Каліфорнія. Менші поклади руди радіюм знайдено в Колорадо та в Юта. На друге питання: До чого вживається радіюм? — можна відповісти, що радіюм є одинокий лік на рака. Вживають ще радіюм до провірення чи сталеві шини не мають якого дефекту в собі. Під цю пору радіюм є найдорощою субстанцією на світі, бо в порівнанню до золота його вартість є безпорівнання вища. Приміром одна унція (одна шіснайцята часть фунта) — золота коштує 35 долярів, а така сама скількість радіюм коштує 750 тисяч, або три чверти міліона долярів. Це повинні собі затямити українські проспектори (пошукувачі за золотом), яких я подибав в Нелсон і в Ванкувер, та пошприти свій круг пошукувань від Кескийд Мавнтенс зі стейту Вашінґтон аж до Пустині Могаве. Хто знає, — щастя може усміхнутись нашим Колибабам, Сокалюкам і Загарам так само як Бішопам!

ПЕРЕЙШЛИ ПОПРИ НАС.

(Три постаті з Галівуд)

Здається, що нема краю на землі, деб не знали люде, що ходять до кінотеатрів, про Мері Пікфорд, Дэглеса Фирбенкса і Чарлі Чапліна. Один подорожний писав, що навіть дикуни в Бельгійськім Конґо знають тих велитнів з Галівуду. Всі три особистости були більше чим звичайні артисти кіна. Вони були любимцями всіх країв, всіх народів, всіх рас. Штуки, де вони виступали, не потребували широких пояснень, бо глядач розумів їх легко від початку до кінця. Розуміння, яке лучило артистів і видців, витворило теплоту і любов широкої публики, що через 15 літ подивляла і обожала талан цих трьох людей.

Видці, що оглядають артистів в кінотеатрі, не мають поняття, як вони жиють поза театром. Відвідуючи Галівуд, я мав нагоду глянути на їх казочні палати. Особливо палата Пікфир, де мешкали Доґлес і Мері Пікфорд, чарує своїми лініями та парком. Із запертим віддихом глядите на красу мурів й ростин і починаєте розуміти, чому то високо поставлені особи уважали собі за честь одержати запросини до сальонів Пікфиру. Принявся звичай, що коли яка королівська родина відвідувала Галівуд, то приняття для неї зготоване було в палаті Пікфир. Ця назва зложена з перших буквів двох імен: Пікфорд і Фирбенкс. Запрошувано тэді також і Чапліна, бо без нього приняття не булоб повним. Таке приняття уважалось за відвідини на анґлійськім королівськім дворі. Сальони Пікфиру надавались на міжнародні приняття. За міліони долярів закуплено з цілого світа мистецькі прикраси. На стінах висіли архитвэри славних малярів, найдорощі килими вкривали гебанові підлоги. Вся обстанова вийшла з рук славних мистців. Шеґерезада, що розповідала казки з тисячу і одної ночі, повинна бачити цю пишноту, щоб її описати своїми розкішними словами.

Популярність Дог'леса Фирбенкса і Мері Пікфорд сягала небес. Публіка обожала їх, а Чарлі Чаплін стояв в прилюдній оцінці на рівні з ними. Уряд Сполучених Держав запросив цю трійцю, щоб продавала "Бонди Свободи". І де лише вони появились, публіка приймала їх з таким одушевленням, що затемнювала навіть популярність самого президента держави. Преса печатала довжезні статті про Фирбенкса й Мері Пікфорд, як найбільшу любовну пару в історії світа. Амор і Псіхе стояли на другому місці.

Вершок слави популярности осягнули обоє, коли перевели розвід в своїм попереднім супружжу, щоб обоїм пібратись. Це викликало таку несподіванку в Америці, що навіть війна із своїми страхіттями призабулась на час. Фільми їх показувано по цілім світі, а гроші за них плили струєю до Пікфиру. В скорім часі числили вони своє майно в десятках міліонів долярів. Щоб мати монополь над всіма своїми творами, заснували "Корпорацію Злучених Артистів" (Фирбенкс Пікфорд і Чаплін.) Ця спілка закупила або побудувала нові театри по цілій Америці, в кожнім великім місті, де висвітлювано штуки цих лише артистів, які належали до "Корпорації".

Та коли здавалось світові, що не коронований король Дэглес Фирбенкс із своєю королевою Мері Пікфорд осягнули найвище щастя на землі, дивний случай підірвав підвалини "вірної і вічної любови", яка була "взірцем" для американських супруж. Фирбенкс виїздить до Англії і залюблюється в лейді Ешлей. Мері Пікфорд зі зломаним серцем зачиняє двері до сальонів Пікфиру і на дверях палати появився напись: "нема нікого дома". Подиктувала кілька статтей для часописів Герста, яка вона нещаслива. Ціла Америка станула по її стороні, бо відчула її кривду. В міжчасі перестали Фирбенкс і Пікфордова виготовляти нові штуки. Навіть Чаплін творив лише одну штуку кожних три роки.

Час минав, наставали нові зміни. Фирбенкс взяв розвід з Пікфордовою і оженився з Ешлей. Пікфордова вийшла за Бабі Роджерса. Чаплін розвівся зі своєю

жінкою. Театри, що належали до "Корпорації" висвітлювали штуки ріжних кінових студій. Тимчасом зростав у велику силу зовсім новий чоловік, який не є фільмовим артистом, а лише талановитим підприємцем. Ця нова постать, Самуїл Голдвин, отворив новий період історії в Галівуд, постійно основуючи нові фільмові спілки з великим успіхом. "Корпорація Злучених Артистів" була йому все сіллю в оці.

Щоб стати необмеженим королем фільмового промислу в Америці, рішив він закупити цю спілку. Це могло статись аж тоді, коли спільники стратять охоту займатись нею. Це сталось з часом і в місяці листопаді 1937 р. Голдвин дібрав собі спільника, Александра Корду з Лондону, і закупив "Корпорацію Злучених Артистів". Заплатив за ню близько 10 міліонів долярів.

Так перейшли до історії три великі постаті кінової штуки. Нема другої Марії Пікфордової, яка полонила б серця малих і великих видців. Нема другого Дуґласа Фирбенкса, що грав героїчні ролі в "Робін Гуд", "Дон Кіхот", "Три Мускетирі". Нема, і хто знає, чи скоро прийде другий Чарлі Чаплін із своєю паличкою, викривленими черевиками, в циліндрі, в подертім одінню, з короткими але широкими вусами. Памятаю як сьогодня, як вийшла перший раз штука "Кід" (Дітвак), то сама поява Чапліна на екрані викликала громову бурю оплесків і реготу, але при кінці вистави цілий театер заливався сльозами. Це саме було зі штукою "Голд Рош", а також зі штукою "Орфан".

Людина, що любить театральне мистецтво і захоплюється творчістю геніяльних акторів, прочитає з болем ці рядки. Вони перейшли попри нас! Ці, з якими ми переживали радість і біль, чар надій і успіхів, боротьбу з труднощами і побіду, страх і відвагу, ненависть і любов. Всі почування які приносять життя зі собою, приносить і забирає, щоб дальше приносити й забирати. Поза цими споминами маємо вдоволення, що ми були свідками успіхів трох геніяльних артистів, які зійшли зі сцени дальше люблені публикою, в повній економічній рівновазі, маєтково ні від кого незалежні.

Це є моя скромна данина людям, які нераз помогли мені забути життєві журби і сміятись з ними до сльоз.

ПРИГОДИ НА ОСТРОВАХ САН-БЛАС

(San Blas Islands, C. A.)

Це було в затишнім сальоні готелю в Лос Енґелис, Каліфорнія. Біля мене розсівся в вигідньому фотелі мій новий знайомий, відомий американський подорожний, що обїхав вже пів світа й умів про свої пригоди так цікаво оповідати. І хотяй мої очі механічно спочивали на мапці острова Каталіна, куди я вибирався на слідуючий день, думками я перенісся на далекі острови Сан-Блас на карібейському морі. Мій сусід розказував:—

НА КАРІБЕЙСЬКІМ МОРІ.

З пристані в Ню Орлінс, Луйзіяна, виплили ми малим кораблем "Імпко" в сторону Центральної Америки, до островів Сан-Блас. Колись цей корабель називався "Ярмавт", та через довгі роки служив на північних водах при ловленню китів. По смерти першого власника, перехрещено його "Імпко" й післано на полудневі води возити кокосові оріхи зі Сан-Блас до Сполучених Держав Америки. Доля цього корабля нагадує нам долю людини: бо перший бореться з хвилями моря, а другий з життєвими обставинами, які годі передбачити.

Пливучи все на полудне ми повертали до ріжних портів а наш час минав непомітно. Ми не мали жадних більших пригод морських аж доки не заплили на середину Карібейського Моря. Тут раптово звіялася страшна буря. Пізніше вона перейшла в ґураґан. З хмар ринули такі дощі, що подобало на другий потоп світа. Громи били з такою силою неначеб хтось з гармат стріляв. Всі пасажири на кораблі розхорувались. Матрози заледви виконували прикази своїх старшин. Така буря тривала цілу ніч, а над ранком почало успокоюватись. Пасажири почали приходити до себе

ПАЛЬМОВИЙ ЛІС "Береги Сан-Блас островів в Центральній Америці. Тут є дійсний райна землі".

та тішитися, що всьо минуло. Але така втіха була передвчасна, бо коло години десятої рано надлетів тайфун та заколисав нашим кораблем так, що здавалося, що всі вітри природи злучилися в одну силу, щоби нас, як ті мухи, післати на дно моря рибам на поживу.

Куди ми плили, як скоро ми плили — і чи взагалі ми плили — про це ніхто не знав й знати не хотів. Рев вітрів заглушував усе. Хвилі моря зі страшною силою били об боки нашого корабля, а ціла будівля корабля скрипіла неначеб просилась в бога Нептуна, щоби дарував її життя. Туман покрив цілий світ. Це було перший раз в моїм життю, що я хотів умерти.

Коли такий стан потреває ще один день — подумав я — то я буду примушений викинути свій жолудок в море як непотрібну річ, бо він вже й так через два дні не задержав в собі жадної поживи. Послідна ніч виглядала на "Страшний Суд на Йосафатовій Долині". Всі лежали на кораблі на пів мертві.

РАТУНОК ВІД СМЕРТИ.

Вже не памятаю котрий день це був, як підійшов до мене служащий та приніс мені чорної кави. При цім оповів мені, що ми вже недалеко берегів цілого ключа островів Сан-Блас. Коли я спитав, чи хто остався при живих на кораблі, він усміхнувся, та відповів, що всі пасажири живі та за короткий час будуть зовсім здорові, бо на цім морю морська слабість скоро приходить, але й скоро минає.

Вітри почали втихати. Наш корабель плив поволи й обережно, бо знаходилися тут морські мілини та коралеві рафи. Великі кораблі сюди не приїздять, а як заженуть коли вітри корабель в ці сторони, то остається він тут на віки.

Нараз сталося чудо. Вітер ані дихне. Плесо моря рівне неначе поверхня стола. На поблизьких островах наше око бачить високі пальми, що похилили свої голови в нашу сторону на привіт. Довкола бачимо то великі то малі острівці, а всі вони є покриті екзотичними тропічними ростинами в повнім розцвіті. Цвіти є ріжної величини, ріжних кольорів та ріжного запаху.

РАЙ НА ЗЕМЛІ.

Наш корабель виминає менші острівці та прямує до більшого острова. На певній віддалі від беріга спущено якор, який паде в глибину хрустально-чистої води, через яку я бачу дно моря. Воно покрите губками і ріжноманітними коралями темно-брунатньої краски. Предивні тропічні риби оглядають грубий ланцюх якору та своїми малими писочками пробують перекусити його. На острові стоїть висока гора, покрита пальмами від підніжжа аж до самого вершка. Малий потічок прорізує джунглі і вливається до затишнього ляґуну. Від берега острова знялася велика хмара ібісів (птахів) та перелітала понад нашим кораблем неначе вістун щастя. Рефлєкція синьої води моря відбивається чарующо від темно-зелених пальм а все це покрите голубим небом творить одну божественну красу, якої людина не в стані описати самими словами.

Все це разом виглядало на вимріяний рай на землі, якщо взагалі людина є здібна уявити собі, як мавби рай виглядати. Лише тут людина може знайти безконечний супокій та неописану красу природи. Ані острови Західних Індій, ані навіть Тагіті або й самі Балі не можуть рівнатися красою з островами Сан-Блас! Я стою зачарований на палубі корабля дивлячись на таку красу. Я відмолод ще раз та пригадав собі часи, коли маючи літ десять я перший раз побачив цирк. Це так вплинуло на мене, що я подумав, що нічого кращого на світі не може бути. Але тоді то було лише субєктивне захоплення молодого віку а тут знайшлася справжня краса для душі!

НЕРОЗВАЖНА ПОСТАНОВА.

В одній мінуті постановив я остатися тут на один рік, щоби простудіювати на цих островах фавну і флору (наукові досліди над звірятами й рослинами, а потім написати про це книжку. Але, щоби міг я це зробити, мусів найперше дістати дозвіл від провідника цього племени, яке замешкує ці острови. Коли я думав над цим пляном, завважав, що до нашого кора-

бля підпливають три човни. Капітан пояснив мені, що на цих островах панує білий чоловік на ім'я Туні. Самий Туні є родом Американець, але корабель на якім він був матрозом, занесли сюди вітри та розбили його об скелі коралеві а Туні якось врятувався. Потім він оженився з королевою Індіянів і став їх провідником. Тому, коли зайде сюди якийсь корабель в цілях торговлі, Туні переводить особисто всі бізнесові транзакції з капітанами тих кораблів.

ТОРГ З ІНДІЯНКАМИ.

Капітан нашого корабля дав приказ повиносити зі скринь всяку марфу та упорядкувати на столах. Були тут червоні полотна, крикливі перкалі, пахуче мило, нашийники з кольорових пацьорок, зеркальця, ковтки, перстені та всякі жіночі прибори, нащо Індіянки дуже лакомі. На стіл положив капітан фляшку горілки. Мені він пояснив, що коли я хочу взяти знімку з Туні, мушу зачекати поки він не випє пять горілок, а тоді навіть дасть свій автограф. Коли всьо було готово, ми вийшли на палубу корабля.

Три човни плили до нашого корабля. На наше превелике здивування в тих човнах не було Туні, ані жаднього іншого мущини з островів. Були тут самі жінки повбирані в святочні строї. В човнах рівнож не було кокосових оріхів. Всі три човни обплили наш корабель три рази.

"Ой ля" — крикнув капітан по іспанєьки до жінок — "а скілько маєте оріхів на продаж? Чому Туні не вийшов з вами"?

По Індіянках було видно, що вони зрозуміли капітана, однак вони не відповіли сейчас а не довірчиво лише з під лоба на нас гляділи. На найблищім човні встала молода висока жінка та підняла руку в гору. "Ой ля" — промовила вона теж по іспанськи — "чи мій муж повернув до мене на цім кораблі? Я для нього приготовила нову хату"!

"Карамба" — крикнув капітан — "я торгую кокосовими оріхами а не мущинами! Звідки я можу знати, де подівся твій муж"?

Жінки почали щось перешіптуватись поміж собою. Тимчасом від берега підпливали до нас повні човни молодих дівчат, які були повбирані в ріжно-кольорових мэєлас, на їхніх головах повівали червоні банданас, а все це, гень з далека, виглядало на пливучий карнавал у Венеції.

Перші три човни стояли дальше від корабля. Капітан звернувся до першої жінки: Деж подівся Туні? Чому не вийшов він з вами? Жінка, яка виглядала на провідницю, відпэвіла: Він пішов до міста та вже більше до мене не повернув!

Капітан пояснив мені, що означає піти до міста. Всі мущини на островах Сан-Блас, як доробляться трэхи грошей, їдуть на другі острови, де є ріжнородні забави та шиньки з напитками. Тут пропускають всі гроші, а відтак назад вертають домів. Видно, що Туні виїхав на таку прогульку, коли нема його на острэві.

Під цю хвилю наш корабель був вже окружений великим числом човнів, на яких було повно молодих жінок й дівчат. Всьо жіноцтво було повбиране в дорэгі шовкові убрання. З лиць їх було видно, що в їх жилах тече домішка білої крови. Декотрі з них уходилиби за красунь, якби не їхні не природні та пересадні прикраси. В ухах їх висіли величезні ковтки, в нэсах мали перстені, лиця були намальовані чотирма крикливими красками. Все це виглядало як парада в Галівуд.

"Слухайте"! — крикнув капітан — "я привіз з собою багато принадних для вас річей! Коли не вірите, прийдіть на палубу корабля та переконайтесь! Лише спішіться, бэ я маю ще повернути на другі острови за оріхами"!

До спущених аж до води драбин почали підпливати човни. Палуба корабля зароїлась від красавиць островів Сан-Блас. Очи їх блищали якимэсь не описаним сяйвом. Зуби виглядали як чаруючі перли. Їх міни, усмішки, рухи — перевисшали кокетливість парижанок.

"Жінки"! — крикнув капітан — "приступіть близше, вперід скінчім бизнес а відтак прийде час на гос-

тину та балачки! Я потребую 10 великих човнів оріхів. Що ви хочете за них"?

Тимчасом дівчата почали товпитися коло порозкладаних річей на столах, але старші жінки почали відпихати їх на бік. Одна старша жінка заявила капітанові, що Індіянки не потребують ані прикрас, ані полотен, але хочуть своїх мужів, або інших мущин на їх місце. За кожного такого мущину дадуть жінки 5 човнів оріхів — один човен тепер як завдаток, а чотири човни тоді як "Імпко" доставить мущин.

Капітан почав пояснювати жінкам, що шангаювати (насильно перевозити мущин з одного порту до другого) мущин не вільно. Однак жінки вперто стояли при своїм, та заявили, що капітан не дістане ані одного оріха, поки не згодиться привезти їх чоловіків. "Підіймай якор до гори"! — крикнув злісно капітан. "Я торгую оріхами а не мущинами! На другім острові я дістану оріхів без жадних клопотів"! докінчив капітан . Самий аж трясся від злости.

"Зачекай, нехай я скину свій баґаж до човнів" — звернувся я до капітана. "Я рішився остатись тут на один рік в цілях студій"! лпл.мя

"Але чи приймуть тебе жінки"? запитав капітан.

"Приймуть, приймуть"! — заревіли всі жінки, які прислухувались нашій розмові.

НЕПЕРЕДБАЧЕНІ ПРИГОДИ.

За пять хвиль мій баґаж був на човні. За других десять хвиль ми вже були на острові. Запроваджено мене до чистенької хати. Ціле сілце мало взірцевий порядок й чистоту. Коло малих хатин, які були покриті травою, сиділи старі жінки та приготовляли поживу на вечеру. Коло них бавилися малі діти. В недалекім затишнім ляґуні купалися підростки.

Тимчасом провідниця змінила свою постанову і крикнула на жінок, щоби сейчас почали ладувати десять човнів оріхів з великої купи, яка стояла в тіни під високими пальмами. Капітан бачив, що діється на березі й тому не дуже спішився відпливати. Яка сотня

молодих женщин увихалися при ладованню оріхів на човни.

При березі стояв човен а в нім були дві глиняні посудини. До цього човна влізло чотири дівчини. Я думав, що вони попливуть до корабля за якоюсь потребою й вскочив до човна. Дівчата лише зареготались та відштовхнули човен від берега. Але яке було моє здивування, коли я побачив, що наш човен пливе до другого острова а не до "Імпко". Перед нами показалися непроходимі джунглі.

"Кудиж ви справилися"? — питаю дівчат. Дівчата щось жебонять своєю мовою, та ще скорше веслують і сміються. Наш остров і корабель лишилися далеко по заді, а ми підплили до нового острівця. Наш човен влетів в маленьку річку, яка вливала свої води до заливу. Річка скрутила в бік і перед нами розстелилась чудова панорама. По обох берегах річки появились старанно управлені огороди. Було там по кілька акрів бананів, кокосових оріхів, кукурудза, помаранчі, ананаси та ріжнородні кавуни.

Якіж дурні ті мущини, що покинули такий земський рай та пішли за марнотою на інші острови — подумав я собі. За таку красу, як ця, можнаби віддати найбільше царство на світі.

Наш човен приплив до устя другої річки, якої води вливались до нашої. Дівчата причалили до берега та почали наповнювати посудини цьою водою. Аж тепер зрозумів я, чого вони сюди приплили. Підчас того, як дівчата черпали воду я вискочив на беріг. Недалеко росла висока пальма на якій було повно оріхів. Я підійшов під пальму та потряс нею, але вона заледви похиталась. Знаючи, що оріхи від такого трясення не пічнуть падати, я пустився до другої пальми. В ту хвилю один малий оріх відірвався та поцілив мене в голову. Я впав непритомний на землю й не знаю, як довго я там лежав, але коли я прийшов до себе, то побачив як позастрашувані дівчата прикладали мені зимну воду до голови. Полежав я ще трохи і знов відзискав свою притомність, а відтак ми всіли в човен та повернули на наш острів.

ВТЕЧА НА КОРАБЕЛЬ.

Жінки докінчували ладувати останній човен оріхами. В моїй голові майнула думка, щоби як найскорше забратися з цього острова, бо один мущина немає чого тут шукати поміж сотками женщин. Мене ще боліла голова, однак я почав виносити свій багаж та заладував його в перше човно при березі. Відтак скочив у човен та почав що сили веслувати до корабля "Імпко". Дівчата підняли крик та пустилися в своїх човнах за мною. Дігнавши мене, одні щось мене питали, другі сміялися з мене, а декотрі сльози втерали. Допливши до корабля, я повідомив капітана, що я рішив не оставатися на островах Сан-Блас. Капітан переповів жінкам про моє рішення.

"Яка шкода"! — відповіли здивовані жінки — "а ми вже вибрали його на свого короля, призначили йому десять човнів оріхів та пять жінок, які він собі самий з поміж нас вибере"!

ПОВОРОТ ДОМІВ.

"Імпко" рушив в дорогу. Ібіси з червоними дзюбами кружляли понад нами та якось сумно скигліли. Тропічні колірові риби виплюскувалися на поверхні води, як казочні німфи. Жінки й дівчата на човнах махали до нас білими хустинами та при тім сльози втерали. Високі пальми хилили свої голови понад чисті води Карібейського Моря та неначе в зеркалі придивлялись на свою красу, а їхні острі листки щось перешіптувались із собою незрозумілою для нас мовою. Сонце неначе жорновий камінь, зарожевілося та почало відходити від нас в інші світи. Білі хмарки зарумянілися від умераючого сонця. Великі ріжно-барвні метилі літали цілими роями. Вся краса островів Сан-Блас й вся природа немов прощали нас в дорогу. Я стояв остовпілий на палубі корабля. Спокій і тишина покривали води, покривали острови, покривали землю — і здається покрили цілий світ.

КАЛІФОРНІЯ КАЗОЧНИЙ КРАЙ.

Історія Юхима Мурієти.

Коли вже пишу історичну згадку про Каліфорнію, то ніяк не можу омінути історичних постатей, які відіграли дуже важну ролю — байдуже злу, чи добру —в розвою стейту Каліфорнії. З цих цікавих-прецікавих історій повстала своєрідня література так, як Европа має для дітей байки Ендерсона і Братів Грімів, для підростків оповідання Жуля Верна, а для дорослих незрівнаного Шерлока Голмса. Америка, окрім згаданої літератури, має ще свою питому літературу ріжних подорожей (Гулівера), літературу піратів (Капітан Кид), Жін ля Фіт, Морґан), літературу грабіжей (Джесі Джеймс і Юхим Мурієта), літературу картярів-очайдухів (Джов Шамоліс і Елфрена). літературу пошукувачів золота в Каліфорнії і Алясці. Майже кожний стейт в Сполучених Державах може відгребти зі своєї ранньої історії якогось авантуриста або героя.

Каліфорнія також мала свого авантуриста в особі Юхима Мурієти, а тереном для цього опришка були мало заселені землі почавши від міста Сан Дієґо аж до Юріка в Каліфорнії. Де він дійсно мешкав, про це ніхто не знав, так само як ніхто не знав звідки він родом та яке його дійсне імя.

Перші появи і операції цього десперада, Юхима Мурієти помічено в ті часи, коли знайдено золото в Каліфорнії (1849 р.). З початку виконував всі грабунки Мурієта самий, а як призбирав великі суми золота, тоді підібрав собі банду горлорізів. Мурієта скривався зі своєю бандою опришків по недоступних горах, а всі дороги до цьої криївки були стережені його вірними грабіжниками. Мурієта панував над цими опришками всевладно, як ніякий інший хуліган в історії. За найменшу провину, за найменшу неточність вистріляв

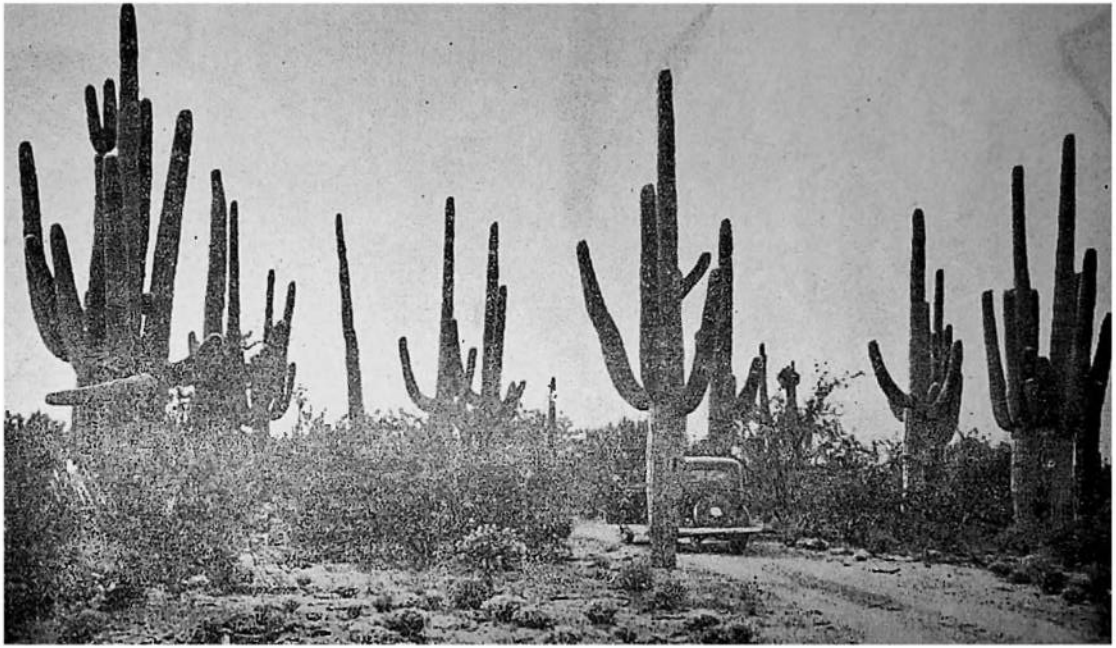

БАГАТО КАКТУСІВ "Одно із місць, де укривався бандит Йохим Муріста".

Мурієта сотки опришків за час свого панування над ними. Така сувора строгість примушувала всіх інших розбишаків бути вірними Мурієті понад всякий сумнів.

На службу до Мурієти попадали лише славно-звісні гэрлорізи, моряки із сімох морь, ноторичні бандити з Мексіко, та морські пірати з Мексіканського Заливу, з острова Бараторія при дельті ріки Міссісіппі.. Кожний, що попадав сюди на службу, мусів уміти їздити на коні, добре стріляти і кидати ножем так, щоби відразу поцілити в саме серце стоячого чоловіка. До цього діла вправлялися всі розбишаки цілими днями а ночами їздили на грабунки.

Мурієта запанував над цілим побережем Тихого Океану. Всі знали, що переїзд понад мэре з одної місії до другої був ризиковний. Всі банки, копальні та інші богаті підприємства були часто граблені зі всіх грошей. Федеральне правительство вислало міліцію, щоби банду опришків вистріляти однак ніхто не знав, де шукати за бандитами. Коли Мурієта довідався, що за його голову призначено 500 дол. надгороди тому, хто покаже дорогу до нього, він відповів на це грабунками в білий день. Надгороду підвищено на 5 тисяч дол. і тоді Мурієта призадумався. В короткім часі мав він готовий плян. До своєї криївки в горах він скликав сотки молодих розбишаків та почав кожньому з них пильно приглядатися, щоби знайти, хто з них має подібний вигляд до нього. Невдовзі знайшов двох опришків, що виглядали майже так само як він. Зараз приказав Мурієта пошити їм таке саме дороге убрання як він носив. Від тепер усі три вони разом їздили, їли, та в одній домівці мешкали. Лише дуже близькі відпоручники знали, хто з них є дійсний Мурієта, решта опришкам не вільно було розпитувати за цим, на сліпо слухати всіх трох та віддавати їм провідницьку почесть.

Власне це збило з пантелику федеральну міліцію, бо наочні свідки зізнавали, що бачили того самого дня Мурієту при грабіжи в двох протилежних місцевостях. Але знайшовся один відважний федеральний розвідчик який постановив зловити Мурієту живцем. Роз-

відчик перебраний за мексіканця ходив по хатах та продавав ріжні домашні річі. Вкінці попав на хату, де мешкала прекрасна молода вдова, куди нераз забігав Мурієта. З великою обережністю придобрився розвідчик цій вдові, та від неї довідався, що вона потребує грошей для свого брата. Дав він її грошей та приобіцяв дати більше, як вона зрадить криївку Мурієти. Вкінці вдова дала намовитись.

Одного прекрасного дня поміж гірськими просмиками підсувалось дуже обережно федеральне військо. Криївку Мурієти обступлено зі всіх боків. Коли зайшла перестрілка першої варти тоді військо кинулось зі всіх сторін на криївку. Пізніше показалось, що вдова зрадила за гроші всьо окрім одної річи, а іменно: вона не сказала де дійсний Мурієта перебуває. Бо військо вистріляло всіх розбишаків, а з ними й Мурієту, а в дійсности був це один двійник Мурієти. Згодом цілу криївку зруйновано, а решту опришків виловлено та на деревах повішано на пострах іншим бандитам.

1873 р. в малому містечку в Каліфорнії відбулась надзвичайна випродаж цікавих куріозів. На цю випродаж зійшлося багато дооколичних людей. З поблизького монастира прибули також монахи зі своїм ігуменом. Поміж іншими річами, які акціонер ліцитував, була також й чашка (людська голова). Акціонер підніс цю голову високо та оповів присутним історію, що це є голова славного опришка Юхима Мурієти. Ану, що хто дає за цю голову?

— Десять долярів! — крикнув один присутний.

— Двайцять пять! — крикнув другий.

— Пятьдесять! — заревів третий.

— Алеж мої панове — обізвався лагідно акціонер — де ви тепер можете дістати другу голову Мурієти? А ви даєте лише пятьдесять марних долярів за неї!?

— Шістьдесять пять долярів! лагідно сказав один монах.

Присутні переглянулись поміж собою. Тому, що монах офірував таку суму, ніхто вже не хотів підбивати.

— Шістьдесять пять долярів, раз перший! — крикнув акціонер.

— Шістьдесять пять долярів, раз другий! —

— Шістьдесять пять долярів, раз третий і послідний.

— Sold! —

Монах взяв голову в руки та довго її приглядався. Ніхто не знав, що творилось в його душі, ані ніхто не знав, які думки він думав. Бачили присутні, як по лиці монаха поплили два струмочки сліз. Акціонер був старий жовнір і був понад всякий сумнів певний, що Мурієта купив ніби то свою власну голову. Однак в очах права Мурієта вже відплатив свій довг перед Богом і перед людьми.

Минуло 90 років. Коло монастиря стоїть малий цвинтар, в якому є повно похилих хрестів. На одному гробі стоїть камінь, на якому є вирита поема:

"Watch, my dear boy, — as you pass by —
As old as you are so was once I,
As old as I am now — you soon shall be —
So prepare yourself to follow me."

На цвинтарі бавився малий хлопець. Він підійшов до памятника і перечитав повищу поему, взяв крейду і дописав:

"To follow you I am not content
Unless I know which way you went."

Ось так минає слава цього світа!

ПОШУКУВАННЯ ЗОЛОТА.

В американській історії є дві важні дати: 1) рік 1776, коли Сполучені Держави Америки проголосили свою незалежність, і 2) рік 1848, коли в Каліфорнії знайдено золото. Моя стаття ограничується лише до історичної дати ч. 2.

Над рікою "Америкен" отаборився капітан Суттер зі своїм військом. Тому що достава поживи для війська в 1848 р. була дуже утруднена задля браку

добрих доріг, — капітан Суттер постановив побудувати новий млин, де він міг би молоти стільки муки, скільки буде йому потрібно для війська. Щоби побудувати такий млин, потрібно відповідного матеріялу. Тому капітан Суттер вислав свого інжініра, на ім'я Дж. В. Маршал, який мав приготовити і матеріял і відповідне місце. Коли робітники почали копати рови на фундамент, Маршал завважав, що з під рискалів викочуються малі жовті грудочки. Що за диво? — подумав він. Бере одну грудочку в руки й своїм очам не вірить — таж це чисте золото!

Взяв другу, третю грудочку, оглядає ліпше — таки правда — чисте золото. Цей секрет про знахід золота задержав Маршал для себе лиш на 10 годин. Потім не видержав і сказав капітанови. Оба вони назбирали велику скількість золота з поміж піску, а відтак сказали й іншим. Вістка про знахід золота в Каліфорнії облетіла цілий світ в короткім часі. До Каліфорнії почали сходитися проспектори зі всіх стейтів: ішли пішки, їхали возлами, їхали в накритих возах, а з інших країв припливали кораблями. Повторилася грецька мітольогія — модерні аргонавти шукали золота. За один рік повстав у Каліфорнії Вавилон язиків.

СТАРІ ФАНТАСТИЧНІ ПОГОЛОСКИ.

Та сказати ще треба читачеві, що знахід золота в Каліфорнії в 1848-ім році не був жадним дивом для світа, бо цілих 300 років перед тим прибули сюди іспанці, шукаючи за золотом та дорогоцінними каменями. Вже в ті часи Каліфорнія була для іспанців вимріяним краєм, де можна знайти богацтва, які перейдуть сон і мрії і найбуйнішу уяву. Кружляли в Іспанії рівнож фантастичні байки, як то Каліфорнією правлять жінки — Амазонки — які ходять убрані в панцирях із чистого золота. Іспанці вірили, що в Каліфорнії найдено "Елдорадо" — чоловіка, що купається в золоті, себто качається в золотім порошку. Вірили також, що знайдено там сім золотих міст "Сібола", яких вулиці є вибруковані чистим золотом. Такі фантас-

тичні казки обхопили ще й китайців, які також мали свої легенди про Каліфорнію.

Спитаєте тепер: хто поширив ці історії по цілім світі? Річ дуже проста: коли Колюмб відкрив Америку (а думав він, що відкрив Індію) та повернув до Европи оповів інтересну байку, що він відкрив острови "Арія Черсонія", звідки після писань Йосифа походить усе золото Індії, із якого побудовано Соломонову святиню. Дальше іспанські священники також поширювали вісти про нечувані богацтва в Каліфорнії. Марко Поло також писав про 7,000 островів, які знаходяться коло берегів Індії, а які є переповнені золотом і жемчугами, але трудно туди дістатися. А вже найдавніша і найбільш цікава історія про Каліфорнію вийшла відбудиста, Гвю Шан, якого занесли вітри далеко на схід в 499-ім році по Христі. Гвю Шан приплив до берегів краю "Фусанґ" (так Гвю Шан назвав Каліфорнію), де знайшов величезні поклади золота та срібла. Окрім цього бачив Гвю Шан дивні дива в Каліфорнії: бачив він "на власні очі" орла, такого великого та сильного, що брав у свої кігті слоня і летів з ним в ліси, бачив Гвю Шан псів таких великих як коні, і людей з хвостами. Китайці вірили Гвю Шанові про богацтва, але за ті чуда та дива, що він нібито бачив у "Фусанґу", прозвали його "батьком всіх брехонь в Китаю."

Около пятьдесять літ по відкритю Америки Іспанія стояла на самій висоті мілітарної, політичної та економічної сили. Цілий тодішний світ корився їй. В ті часи починалась романтична доба Европи. Всі люде, навіть й образовані вірили ще в істнування величезних драґонів, ґріфонів (звір — половина льва а половина орла). Не дивно отже, що ціла Іспанія дістала великий апетит на золото, яке можна дістати "за бездурно."

Скоро найшовся смільчак, на імя Кортез, який поїхав до Мексіко, підбив собі Азтеків та відібрав від них силою все золото. Але Кортез тим не вдоволився, він ще хотів знати, звідки це золото походить. Отож слуги Монтезума сказали Кортезові, що золото похо-

дить "з острова на захід сонця." Кортез і Жуан Родрігуез Сабрілло почали шукати цего острова "на захід" та припадково заїхали до берегів Каліфорнії в 1542 р.

ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ "КАЛІФОРНІЯ".

По такім вступі читачеві буде цікаво знати, звідки взялася назва "Каліфорнія". Сама історія не знає цього на певно, але історики подають шість жерел звідки могла повстати ця назва. 1) Могла повстати з індіянської назви "калі" і "форно", що означає високий горб; 2). Могла повстати із латинських слів "каліда форнакс", що означає горяча піч; 3). Із санскриту "калі пурна", що означає сповнення часу; 4). Із іспанської мови "колофон" — живиця; 5). Із латини і з іспанської мови "кала" і "форнікс" — яр і підземний льох; 6). Легендарна королева Амазонок називалася "Каляфія", отож припускають, що назва Каліфорнія могла повстати від цього імени. На піддержку цього жерела цитується навіть літературу "Серґас де Еспландіян", книжку, яку Гарці Ордонез де Монтевало перевів із грецької мови на іспанську в 1504 році. Беру деякі уривки із повище згаданої книжки.

"Знаєте , що по правій руці Індії лежить острів Каліфорнія, який нагадує нам "земський рай", в котрім живуть самі чорні жінки, без одного чоловіка меже ними і живуть вони на спосіб Амазанок. Цей острів (Каліфорнія) є повний золота і дорогих жемчугів. Жінки управляють вітрильниками та зводять війну із дикунами. Коли чоловіки попадуть в їх полон, вони їх зараз вбивають. Над цими жінками панує королева "Каляфія".

ЕЛ ДОРАДО.

Окрім байки про королеву "Каляфію" кружляла в Европі ще одна історія про Ел Дорадо, що означає "позолочений чоловік". Цей Ел Дорадо князював над певним диким племенем та жив в місті, яке було побудоване із золота. Кожнього ранку Ел Дорадо намазу-

вав своє тіло дорогими олійками, а потім посипав себе золотим порошком. Кожнього вечера Ел Дорадо брав повні пригорщі перел, емеральдів та діямантів і кидав їх у "святе озеро". По цім з великою церемонією купався в цім "святім озері".

В таку і подібні історії повірили не лише звичайні люде, але навіть повірив в неї Сер Волтер Ролей, англійський шляхтич, який їздив за океан аж чотири рази, щоб віднайти того позолоченого чоловіка".

СІМ ЗОЛОТИХ МІСТ.

Про "Сім Золотих Міст Сібола" записала література не менше цікаву історію. Сказано є там, що 700 років перед Колюмбом утекло з Іспанії сім епископів (перед навалою арабів-маврів). Довгі місяці плили ці епископи до чудового краю. Тому що найдено в цім краю багато золота, кожний епископ побудував собі місто, якого вулиці були вибруковані золотом, а всі вежі на будинках були із чистої слоневої кости.

Ось такі байки через 700 років оповідали сенорас (мами) своїм мучачітос (дітям), коли приколисували їх до сну. Із цею байкою в памяти виїхали іспанці до Мексіко. Тут Іспанці оповіли байку Індіянам, а Індіяни відповіли, що це не є ніякий сумнів, бо вони чули від своїх прадідів, що є такий богатий край, але треба їхати звідси на північ. А на північ лежала якраз Каліфорнія.

Та не легко було забути англійцям, голяндцям, іспанцям, та португальцям ті прекрасні діточі байки про незміриму скількість золота в краю "Земський Рай", себто в Каліфорнії. До 1800 року вірили майже всі моряки та географи, що десь поміж Каліфорнією а її островами лежить просмик — "Стрейт оф Аніян", — за яким всі мореплавці дуже дбайливо шукали. І хтож би за тим не шукав, коли всі були переконані, що в цій Каліфорнії найдуть "рай на землі"? Та як би воно там не було, всеж факт є фактом, що Каліфорнія була "краєм золота", геть далеко перед тим, коли капітан Суттер задумав побудувати млин".

ХІНСЬКА ВІЙНА В КОПАЛЬНЯХ ЗОЛОТА.

Знахід золота в Каліфорнії в половині 19-го століття стягнув сюди ріжних людей з цілого світа. Між іншими народностями були також й Хінці, які прибули з Сан Франціско попробувати свого щастя. Хочу переповісти тут одну комічну подію, в якій Хінці відограли першорядну ролю кловнів навіть цього не знаючи.

Коли Хінці прибули (а приїздили вони великими громадами) на золоті поля, то осідалися на таких місцях, звідки вже білі люде забрались. Робили це Хінці тому, бо вдоволялись меншими заробітками, а попри це не попадали в клопоти з білими майнерами що до права посідання землі, де знаходилось золото. Недалеко містечка Давнівил були опущені золоті поля й тому забрали це місце Хінці для себе. Згодом хінська кольонія зросла тут до кілька тисяч душ. Білі люде назвали цю оселю "Хінський Табор" (Чайніз Кемп).

Власне в цій хінській оселі відбулась одна комічна драма, яка мала характер оперової сцени. Більше як це, бо відбулась тут "війна" зі всіма питоменностями хінського народу, про яку ще й тепер згадує американська література.

Ворожнеча поміж хінцями повстала з малої дурничи, як читач самий це зараз побачить. Як звичайно Хінці є поділені поміж собою на ріжні племенні (ворожі) партії. В цій оселі Хінці були поділені на два табори: Сем Яп Тонг і Ян Ву Тонг. Золоті поля, де вони шукали за золотом, межували зі собою, лише одно поле було положене вище, а друге нище. Одного разу Ян Вуці відкопали великий камінь, який в ночі скотився в долину аж на поля Сем Яп партії. Сем Япці уважали це за племенну образу й відразу накинулись на Ян Вуців та здорово їх побили. З цього інциденту повстала страшна ворожнеча поміж всіма хінцями й тому вони ще маркантніше поділились на ворожі табори поміж собою. Біда була в тім, що їх сили були не рівні: Сем Япці мали 4,000 членів а Ян Вуці мали лише 2,000 членів.

Побита партія пішла на скаргу і на пораду до білих майнерів. Білі дусплися зо сміху, однак порадили Ян Вуцям не піддаватися а виповісти Сем Япцям війну. Колиж ми не вміємо стріляти, а до того зброї не маємо — боронились Ян Вуці. Не журіться, — відповіли білі майнері, — ми дамо вам зброю та навчимо вас стріляти. Ще тої ночи Ян Вуці занесли ультіматум на війну до партії Сем Япців. Почалося поспішне приготовання до "війни". Обі партії вислали своїх секретних агентів до Сан Франціско накупити оружя, пороху, куль, фаєрверків, великих цебрів, баняків, ножів, истиків, горшків, паперових вужів, калатал та всього іншого, що робить багато галасу або видає переразливий вереск.

Коли це все попривозили тоді почалось вишколювання "генералів." Білі майнері почали підучувати хінців, як ладувати рушниці та як набивати моздірі стрільним порохом. Поміж білими зайшло порозуміння, щоби не показати хінцям, як цілятп з рушниць щоби стріляти до цілп — однак Хінці про це нічого не знали.

Окрім цього оружя обі хінські партії понаймали собі ковалів та приказали їм понароблювати ріжних рискалів, вилок, серпів, ножів та піків. Таке приготовання до війни тревало поверх чотири місяці. Як всьо вже було готове тоді виміряно площу на якій мала відбутись битва.

Раннім ранком 26-го вересня, 1856 року, армія з 1,200 мужів заняла свою позицію на полі бою під горою "Тейбл Мавнтейн". До цьої армії почала підходити армія з 900 мужів Ян Ву Тонгу. Всі жовніри були повбирані в хінські одяги, волося заплетене в одну довгу кіску, а на ногах мали хінські сандали. На себе понавішували ріжного оружа, яке їм ковалі викували. В самих перших рядах йшли найвідважніші та несли з собою всякого рода баняки, горшки, бляшане начиня, а в устах мали свиставки та трубки. Коли обі армії зблизились до себе, нараз повстало пандемоніюм: усі жовніри почали свистати, трубіти, брязкати, бити буками по пательнях, баняках та кричати. Шум та га-

лас понісся далеко по горах. Хінці вірили, що хто більше галасу наробить той виграє війну.

Далеко з боку приглядались білі майнери цій комедії та лягали зо сміху. Для них був це театр, якого не побачилиб за жадні гроші в світі. Всі довколичні кемпи приїхали подивитися на війну та своєю заохотою підюджували бідних хінців до завзятішого бою. Хінці в загальній метушні, більше кричали чим бились.

Коло першої години майже всі похрипли та перемучились. За цілу війну обі сторони вистрілили лише сто разів з рушниць. Але що ніхто не знав як цілять з рушниць, то армії не побилися до щенту. Всю свою зброю, що їм ковалі зробили, поломали на куски. Обдерті, босі, похриплі й перемучені почали жовніри покидати поле бою. На землі лежало 8 хінців, чотирьох з них легко ранених а чотирьох забитих. Їхні провідники рішили, що "гонор привернено обом сторонам". І від тоді жили вони вже в повній згоді, а білі ще й тепер з них сміються.

ЗАСУДИЛИ ОСЛА НА СМЕРТЬ.

Поміж цими самими хінцями стався ще такий випадок (а було це вже по війні). Хінці мали осла, який всіх бив та кусав. Хінці цим дуже гордились, що їхнього осла ніхто не зможе вкрасти від них. Лише одного чоловіка цей осел не бив, того що давав йому їсти. Аж одного разу осел щось забувся та копнув свого властителя, який невдовзі помер від цього удару. Всі Хінці зійшлись на серіозну нараду, якби то покарати осла за вбивство. Радили довго й дуже поважно. Вкінці рішили, що осел невдячний свому панови, отже мусить вмерти. Але як? Одні пропонували осла повісити, а другі пропонували заморити на смерть. Пропозиція вішання дістала більше голосів, тому мали осла повісити, але ніхто не хотів заложити шнура на карк. Окрім цього не було тут сильного дерева, на якім можнаб осла повісити.

Знова скликано всіх старих хінців на наради. Знова почали розбирати цілу справу з початку. Деякі мудрці прийшли до висновку, що не осел убив їх побратима, але його задні ноги. Тому не треба вішати цілого осла лише його задні ноги. Ну, а як би хотів заморити осла на смерть, то як це зробити, коли осел їсть ротом, а не ногами? Радили цілий день й до нічого не договорились. Знова пішли до білих майнерів порадитись, що з ослом зробити. Ці порадили хінцям розстріляти осла за "саботаж" їхнього побратима. Хінці справили велику оказію з цього приводу та під торжественні звуки своєрідньої "музики", криків, свистів, бубнення, тарабанення з великим почотом розстріляли осла. Розстрілянням занялись білі майнері бо Хінці не знали як тримати рушницю.

ІСТОРІЯ ДІ ДЖІОРДЖІЯ.

Повище я подав читачеві старинну історію, а тепер подам дещо із модерної історії. Наш герой є родом із Сицилії, на імя Йосиф Ді Джіорджія. Зараз його майно представляє вартість 30 міліонів американських долярів. Читачеві буде цікаво довідатись, в який спосіб міг чоловік доробитися великих міліонів, зачинаючи без одного цента капіталу і не знаючи ані одного слова англійської мови. Та послухаймо, що Йосиф Ді Джіорджія самий про себе говорить:

"Я прибув до Америки 50 літ тому із Сицилії. Мій батько мав овочевий сад і там я навчився, як ходити коло дерев. Не маючи сповна 14 років, виїхав я в світ за очі здобути собі життя отсими десятьма пальцями. На дорогу дав мені батько 50 долярів і при тім добре мене вибив. Гроші дав мені, щоб я мав на початок, а вибив мене на те, щоби я знав вартість гроша. Послідна порада мого батька для мене була: "Йосифе, коли ти не зможеш нікому зробити якогось добра, то уважай, щоб ти не зробив нікому жадного зла!"

Зараз таки на кораблі Джов (скорочено з Йосиф) загубив 50 долярів і лишився без одного цента. Шкода було батьківської руки, що бив свого сина. Коли наш Джов висів на беріг, зараз почав шукати за італійцями, щоби міг з ними розмовитися. "Першого чоловіка, що я надибав, це був овочевий педлер (такий, що ходить від хати до хати та продає малу скількість овочів господиням). Поговоривши з ним, я дістав у нього працю пакувати банани з платнею 8 долярів на тиждень. Так я працював 5 місяців а відтак пішов до приятеля мого батька з краю (тут він займався імпортованням цитрин) та попросив в нього кредиту." — Нащо тобі грошей? — спитав мене цей чоловік. — "Для бизнесу," — була моя відповідь. І я дістав кредит.

Треба читачеві знати, в який спосіб провадиться бизнес в Ню Йорку. Там є певна, велика площа, куди кожного дня приходять тисячі ваґонів, навантажених ріжними овочами. Всі покупці, що займаються овочами, приходять сюди кожного ранку та закуповують ріжні овочі по гуртових цінах, кілько їм потрібно на той день. Хто має більше грошей, той купує більше, а відтак перепродує другому із заробітком. Коли є покупців мало а овочів багато, тоді є упадок цін. Так само, як хтось закупить багато овочів а не може продати, вони зігниють йому і він понесить страту. Це більше менше річи, які кожний гуртовець овочів мусить навчитися.

Ді Джіорджіо дістав кредит на 200 долярів і за них накупив по трохи ріжних товарів. Потім вачав це розпродувати по хатах. Його бизнес ріс із кожним днем. До двох місяців він наняв вже двох хлопців до помочи. За два роки, з певною готівкою, поїхав до міста Балтімор і там з другим італійцем отворив гуртівню з овочами. Коли мав 19 років, приїхав до Вашінґтону і там отворив бизнес. В той час вже всі гуртівники знали його як доброго бизнесмена.

Аж одного разу у Вашінґтоні, компанія, що продавала банани, зажадала високих цін. Всі гуртівники відказалися купувати банани в цій компанії. Майже

всі Італійці міста зібралися в однім ресторанті, щоб вирішити, що їм далі робити. Та якось в той час надійшов до ресторанту Ді Джіорджіо. Всі звернули свої очі на нього, 19 літнього хлопця. "Слухай, — відізвався до него один старий бизнесмен" — "ти колись працював в Ню Йорку в банана бизнесі, чи не міг би ти нам достарчити бананів до Вашінґтону за менші ціни як цей монополь?" Хлопець задумався. "Так, я міг би, але не маю досить грошей на початок". "Добре!" — крикнули Італійці — "зараз будеш мати гроші!" Кожний з присутних дав від себе 200 долярів а 700 дозичили і Джов поїхав до Ню Йорку купити банани. До двох днів він привіз до Вашінґтону 2,000 струків бананів. Зараз продав усі банани, купив старий корабель та поїхав до Ямайки закупити велику скількість бананів впрост від плянтаторів.

Тепер почалася бананова війна поміж Бакман Фрут Ко. і Джов Ді Джіорджіо. Стара компанія підкупила всі бананові ринки і наш Джов не міг ніде ані купити ані продати бананів. Спілка Ді Джіорджіо не видержала і збанкротувала на суму один міліон долярів.

Та це не був кінець для Джова. Це був лише початок бизнесу, бо навчився він дуже багато. Джов покидає Вашінґтон і Ню Йорк та їде до Каліфорнії. Тут закупив він дещо землі від Ерл Фрут Ко. і одної неділі поїхав подивитися на ту куплену землю. Приїздить і своїм очам не йме віри. Виноград і великі сливки вже дозріли, коли ще в жаднім краю овочі не дозрівають скорше як за три тижні. В ту мить в голові Джова зродився плян: чому не плекати цих овочів у великій скількости та продавати по високій ціні? На ринку чейже не буде компетиції, бо ніхто не буде мати цих овочів кожнього року так скоро, як Джов Ді Джіорджіо. Потихо почав Джов скуповувати "пусті землі" (як їх люде там називали), та заводити іриґацію. Всі жителі в місточку Арвин довго та голосно сміялися з "дурного Джова". А вже як довідалися, що саме наводнення "пустих земель" буде коштувати півтора мі-

ліона долярів, то сміху не було кінця. Та за пять років люде перестали сміятися, бо мусіли йти на роботу до Джова збирати овочі по три доляри денно. Джов дальше викуповував фармерів та садив виноград і великі сливки. Його фарма має тепер поверх 20,000 акрів землі (але вже не пустої), засадженої одинайцятьма родами винограду і 21 родами грушок і сливок. Джов наймає до 2,000 робітників, щоби лише збирати ці овочі. Джов заложив тепер винярні та виробляє вино. Але хто знає своє щастя? На Джовових полях знайдено тепер юливу і він через одну ніч став мулті міліонером.

ЦІСАР НОРТОН І.

Одного разу прибув зі старого краю наш визначний діяч до Шікаго та між іншим в розмові запитав мене чим (якими характеристиками) відзначаються американці від европейців? Я здається відповів, що гумором і симпатією. Але в той час не мав я такого клясичного приміру, щоби зовсім переконати свого інтерпелянта. Поницa історія, яка відбулася дійсно в Сан Франціско, нехай послужить за доказ моєї відповіди.

Одного дуже непривітного дня в листопаді 1849 року прибув вітрильник, на імя "Франзіська" до пристані Сан Франціско. На цім вітрильнику приїхало 7 пасажирів. Про шістьох з тих пасажирів історія мало записала, зате семий пасажир останеться на віки в американській історії.

Тим пасажиром був Йошуа Абрагам Нортон, англійський жид, бо вродився в місті Лондоні, Анґлія. Вийшовши із "Франзіська" Нортон сказав завести себе до першорядного готелю. Нортон був молодий мущина, вродливий, високого росту, літ 20 до 30, мав на собі дороге убрання, а з плечий звисала довга пурпурова загортка. Не диво, отже, що всі в готелі звернули на нього увагу. Приступивши до стола, Нортон записав своє імя в реґістрі: п. Йошуа Абрагам Нортон, Тревелінґ Мерчант, Лондон, Анґлія. В готелі

взяв найліпший покій, а при столі замовляв найліпші потрави. Зараз на другий день розглянув ціле місто та його бизнесові можливості. До двох місяців мав Нортон на головній вулиці в Сан Франціско найбільший склеп з ріжними товарами. На склепі виднів напис: "Й. А. Нортон, мерчант."

До чотирьох років Нортон побудував чотири великі склепи а ціле місто уважало його за нового міліонера. Але хто може предсказати долю чоловіка? Хто хотів би був повірити, що до року Нортон перестане бути торговцем, а стане цісарем? В 1853 році прийшов вогонь та знищив цілком бизнесову дільницю міста Сан Франціско. Всьо пішло з димом; пішло з димом також усе майно Нортона, а навіть погоріли й гроші в касі. Тому, що Нортон не мав асекурації, лишився без цента.

По кількох днях, як все перегоріло, а вітри розвіяли попіл, люде бачили як Нортон з похиленою головою приходив на місця, де були його склепи, та довго мовчки дивився на погорілі стіни. Так блукав Нортон по місті улицями кожнього дня, але нікого не пізнавав. Коли одного разу побачили його люде, як він ходив понад воду, бизнесовці які колись мали бизнесові діла з Нортоном, скликали збори, на яких ухвалили помочи Нортонові відбудувати один склеп. На ці збори покликали також і Нортона та предложили йому пропозицію, однак Нортон без одного слова відповіди вийшов зі зборів. З великого горя Нортон дістав помішання ума.

Але життя є немилосердне, воно не знає жадних жалів ані сентиментів, воно все йде вперед, не звертаючи уваги на тих, що лишаються по заді. Таке було і з Сан Франціском. Місто почало відбудовуватися, напливали нові купці з новим капіталом. Минуло багато часу від вогню а про Нортона зовсім пропав слух. Одного разу група його давних приятелів носилася з думкою почати пошукування за Нортоном аж тут він зявився в місті, але вже не яко купець, а яко "Нортон І., цісар Сполучених Держав Америки". Щоби жителі Сан Франціско знали, з ким мають до діла,

Нортон пішов до знакомого друкаря та приказав йому надрукувати великі афіші, що "за повною згодою стейтової легіслятури іменовано його цісарем цілої Америки". Друкар не бачив у тім жарті жадного зла, тому надрукував афіші, а вже Нортон самий розліпив їх по місті. Пізніше звернулось Мексіко до Нортона І-го та просило його, щоби він взяв цю державу під свою опіку. Тому Нортон видав другі афіші вже з новим титулом: "Нортон І., цісар Сполучених Держав Америки і Протектор Мексіка". Яких 30 літ по цім оголошенню і аж до самої смерти, Нортон був знаний як "Емперор Нортон І."

Зараз на другий день по проголошенню себе "цісарем Америки", Нортон почав ходити до "своїх підданих" та збирати від них "данини." Першого дня зібрав 25 долярів. Всі давали данини, до кого лише Нортон звернувся, бо уважали це за добрий жарт, а при тім помагали нещасливцеві. Та на самій данині Нортон не ограничився. Він оголосив поміж своїми підданими своє споріднення із цісарськими родами в Европі. Приміром проти Напольєона Нортон дуже виступав, за те королеву Вікторію, старого цісаря Франца Йосифа І. і короля Прусії Нортон називав "мої дорогі кузини". Підчас французько-пруської війни Нортон вислав довжезного листа до короля Прусії з порадами як виграти війну, а коли війна закінчилася, Нортон знов видав проклямацію, щоби всі його піддані справляли гучні забави, бо "його кузин" виграв війну.

Коли Нортонові бракувало грошей, він зараз ішов збирати "свої податки". Хто давав менше як десятку, не отримував ніякої посвідки. Хто давав цілу десятку нараз, той діставав від Нортона посвідку підписану повним іменем: "Нортон І., Емперор оф ди Юнайтед Стейт оф Америка енд Протектор оф Мексіко", з печаткою, на якій виднів його "цісарський" герб. Майже всі діти в місті знали цю історію. Тому, коли Нортон куди переходив, за ним йшов великий гурт дітей, а по самім заді йшли два його вірні пси "Брумер" і "Лазарус". Убрання Нортона також від-

повідало його станові, бо завсігди появлявся він на вулиці убраний в такім уніформі: синьо-зелена блюза з двома довгими хвостами аж по землю, ясно сині штани з червоними пасами по середині з гори в низ, золоті еполєти, генеральський високий капелюх з ріжними відзнаками та з великим звисаючим струсовим пером. При боці носив шаблю, яку дістав в дарунку від одного коваля. Коли не носив шаблі, тоді в руках мав грубу палицю і парасолю. В петельці його блюзки все була червона рожа, яку він діставав кожного дня від цвітаря, а в верхній кишені видніла шовкова хустина. Черевики його не були нові зате були вигідні, бо ніколи не були допасовані до його ніг, — все були за великі. Коли його уніформ зношувався, то він оголошував у пресі, що "ваш цісар потребує нового уніформу", і зараз хтось висилав йому новий уніформ. Одного разу такий уніформ справив йому міський уряд, бо ніхто на час не відізвався на "цісарське оголошення."

Одного разу в літі прийшов він в такім уніформі до міського парку, де відбувались політичні збори, на яких промовляв кандидат на стейтового сенатора. Нортон прийшов із великою гурмою дітей. Публика привитала його різкими оплесками а промовець попросив Нортона сісти на почетнім місці на плятформі. Коли промовець докінчував свою промову, Нортон перебив йому та проголосив, що промовець не потребує дальше говорити, бо "цісар поставив його на сенатора без виборів". Знова буря оплесків від публики. Цікаво, що цього якраз кандидата й вибрано сенатором при тих виборах.

Першим його найбільшим нещастям, від коли Нортон став "цісарем", було в 1868 році, коли поздихали оба його пси "Брумер" і "Лазарус". Нортон знова відкликнувся до "своїх підданих" з оповіщенням, що стратив одиноких приятелів, яких мав на світі. Жителі міста справили величавий похорон для псів. За псами їхали богачі бричками, а бідні йшли пішки. "Цісар Нортон І." від тоді ще більше чувся пригноблений та опущений.

Та здається що найбільшим жартом в цілій карієрі Нортонового цісарства, який трактовано нібито серіозно лише ради самої симпатії до бідного чоловіка, було це, що каліфорнійська легіслятура зарезервувала спеціяльне місце для Нортона, і через цілих 20 років приходив Нортон до салі після нарад парляменту та робив записки у своїй чорній книжці, яку все зі собою приносив, а по нарадах замикав на грубу колодку. Та одного разу стався ще більший жарт, якого ніхто не міг предвидіти. На засіданню сенаторів Нортон попросив о слово. Для жарту дали йому слово. Нортон сказав, що він чув, що ґенерал Грент хоче кандидувати третий раз на президента Сполучених Держав, тому він домагається, щоби каліфорнійська легіслятура запротестувала проти цього. А коли сенатори відмовились від цього, Нортон самий вислав телеґраму до ґенерала Грента та приказав йому відтягнути свою кандидатуру.

Підчас одних таких нарад парляменту їхав Нортон потягом на це зібрання. В потягу зайшов він до їдальні та зажадав негайно обслуги. Служба не знала Нортона і тому зігнорувала його приказ бо боялася що він не має грошей заплатити за такий виставний обід. Це вивело Нортона з рівноваги і він почав ломати столик своєю палицею. При цім викрикував, що зараз на цій сесії парляменту відбере право зелізничій компанії. Та на щастя до їдальні увійшли сенатори із Сан Франціско, які знали Нортона а довідавшись в чім річ, сказали услузі подати обід Нортонові. Нортон зажадав доброго шампану. Не було ради, мусіли подати йому й шампан. Кондуктор (за намовою сенаторів) перепросив Нортона І. за прикрий інцидент. По кількох днях отримав "Цісар Нортон І." вільну карту на ціле життя на всі лінії Сентрал Пасифік зелізниці на їзду і на їду.

Та ще мав Нортон одно нещастя на кораблі. Капітан не знаючи Нортона, також зажадав білєта. По довгих короводах довідався капітан, з ким має до діла. Нортон повернув до Сан Франціско і видав таку відозву:—

"We, Norton I., Dei Gratia Emperor of the United States of America and Protector of Mexico, do command that the Steamship Company for denying us a free passage to Sacramento be blocked on the river by the Revenue cutter "Sbubric", until the rebels surrender".

Показалося невдовзі, що "повстанці" піддалися, бо компанія цього корабля вислала Нортонові лист з перепрошенням та вільну карту їзди на всіх її кораблях на ціле Нортонове життя.

Та як всьому на світі, що має початок, мусить прийти і кінець, так само і Нортонова свічка догаряла до кінця, однак він того не був свідомий. Жителі міста Сан Франціско з болем гляділи на старця, який заледви шкатульгав та дуже налягав на палицю. Навіть діти перестали сміятися з нього. Всім було жаль нешкідливої жертви. Дня 30-го грудня 1879 року видав "Цісар Нортон І." цісарський приказ, щоб всі мешканці міста помолилися Богу за всі благословеньства за минулий рік. Це була його послідня "проклямація", бо шість днів пізніше знайшли "Цісаря Нортона І." неживим. В місті Сан Франціско на правду запанував смуток посеред всіх жителів. Ціле місто справило йому величавий похорон, а "Ди Пасифік Юніон Клюб" покрив всі кошта. Всі часописі помістили фотографію Нортона та описали обширно його життєву історію. Десять тисяч дорослих людей і дві тисячі дітей взяли участь в цім похороні. Тіло перевезено на почетне місце на Масонськім цвинтарі, а за трумною йшли рука в руку міліонери і прості робітники. Хор, що складався із 200 діточих голосів , співав Нортонові "Вічная Память".

СВІТОВА ВИСТАВА В НЮ ЙОРКУ

"And what is so rare as a day in June?
Then, if ever, come perfect days;

Then Heaven tries earth if it be in tune,
And over it softly her warm ear lays;

Whether we look, or whether we listen,
We hear life murmur, or see it glisten;"

Ось так змалював поет Лавел чудовий день в місяці червні ("The Vision of Sir Launfal" by James Russell Lowel). Такий опис можна би примінити не лише до природи, до небувалого дня чи гомінливого життя, а можна би ще примінити до такого велитня як місто Ню Йорк та його невпинного життя-руху. А вже сама вистава являється лише як один нерв вічно-чинної активності організму.

Місто, до якого прибуває і убуває пів міл. людей денно; місто, яке має міліони телефонів; місто, в якім ви можете поїхати 30 миль в однім напрямку за одного нікля, а відтак назад вернути, як пересядете в інший потяг; місто, яке торгує з цілим світом (почавши від ескімосів, а скінчивши в Чілі, Півд. Америка); місто, яке не спить ніколи, а вічно пульсує, як оббіг крови в нашому тілі; місто великих багацтв і страшної нужди; місто великої культури, а ще більшої примітивності; місто великого розуму, а й не меншої простоти; місто, в якому людина не має навіть такого значіння, як у фізиці має значіння одна порошинка; місто без приятеля і співчуття симпатії до ближнього — це є місто Ню Йорк і тому не лише посторонний, але навіть його уродженець не розуміє ані величі, ані значіння цього міста.

Навіть сама перша історія Ню Йорку є оповита ріжними легендами та містеріями, як єгипетський сфінкс. Шіснадцять племен індіянів поселилися на острові Мангеттан від часів, коли людська історія ще не записувала своїх дат. Ліф Еріксон мав прибути до берегів Америки на 492 роки скорше від Колюмба. Аж доперва в 16-ім століттю, третий наворот білих поселенців зажурив індіянів. Білий чоловік прибув сюди озброєний в порохівну рушницю і скоро розправився з індіянином. Безкрайних земель було так багато, звірини був повний ліс, а море було переповнене рибою так, що індіянин не думав два рази коли з легким серцем продавав цілий півострів Мангеттан за 25 долярів — але й то не за гроші, а лише за ріжний товар вартости повищої суми. За 300 літ той Мангеттан став центром цілої кулі земської.

Як можна порівняти сьогоднішний Ню Йорк з будьяким іншим містом на світі? Яке друге місто має свій Мангеттан , Квінс, Бронкс і Бруклин? Яке місто має сітку підземних залізниць, де за пів години переїдете від одного кінця до другого? А море? А ріки? Чи дивота, що Ню Йорк, щоб довести свою лінію, побудував попри себе другий кольос — Світову Виставу — за суму 155 міліонів долярів? Мені довелось в моїм короткім життю бачити вже пять вистав, але всі вони нічим не подібні до цієї одної хоч би в найменшому порівнанні. 8 міліонове населення поставилося дуже пристойно. Вавилон цілого світу заговорив на всіх язиках. Навіть анґлійський король не міг вийти з дива, як побачив "восьме чудо світа". Емпайр Стейт будинок на 104 поверхи гордо розповідає чужинцям про американську культуру. От це є Ню Йорк, а тепер гляньмо оком на площу Світової Вистави.

Адміністраційний Центр

Послідна стація субвею (підземної залізниці) Б.М.Т. є сполучена довгим мостом з виставовою площею Світової Вистави. Міст веде понад залізничні

тори і болота. Всюди, де ще не засипано болота, бачите високу трощу та рогозу. По обох боках мосту повівають довгі ріжно-кольорові прапори всіх тих держав, які беруть участь у виставі. Поміж ними повівають ще інші прапори футуристичних десенів, які гармонізуються в кольорах перфектно. Великий натовп людей прямує до перепусток, де треба купити білєт за 75 центів, а при другій перепустці вкинути його до скриньки.

Питаю першого урядника, куди маю йти до Адміністраційного Будинку, де маю дістати репортерський пас, як представник "Нового Шляху". Урядник показав мені доріжку. По довгій блуканині знаходжу будинок і застаю там яких 20 осіб, що також прийшли за пасами. Перейшов я всі формальности, дівчина зняла мою фотографію — аж тут увійшов до середини Бейб Рут зо своїм "почотом". Прийшлось довше почекати, доки всі урядники не привітали рідкого гостя та відтак дали нам наші документи.

Та коли вже мова про Бейб Рута то мимоходом згадаю, що я мав велику честь пізнати його особисто в 1927 році в готелі Савтмор в Шікаго. В той час він приїхав зо своєю партією "Єнкі Тім" грати бейзбал в Шікаго. В бейзбаловій дружині був тоді один Українець на імя Гузеляк і власне він то представив мене Рутові, Луй Герікові і Піпґресові. За цих 12 років Бейб Рут змінився до непізнання.

Заля "Інформаційного Бюра" є це величава заля грецького стилю, стеля якої представлена в виді неба з зірками, а все це спочиває на 8 стовпах. Під стіною, на право, стоїть великий апарат-лябораторія, де показується, як виробляється сірчаний розчин. По лівій стороні залі стоїть елєктричний апарат, який висвітлює всі кольори, що знаходяться в призмі, як також всі відтінки змішаних кольорів, що повстали з мішанини первісних кольорів. Подиву гідне, що чоловік нарешті починає копіювати природу з детайлічною перфекцією.

ТРАНСПОРТАЦІЙНИЙ ВІДДІЛ

Ціла виставова площа Світової Вистави в Ню Йорку є поділена на три головні частині. В цій частині ми розглянемо лише те все, що має до діла з транспортацією. Всі інші частини прийдуть у своїм часі в такому порядку як вони находяться на виставовій площі.

Фаєрстон і Гудріч Таєрс Компаії

Беру ці дві вистави разом, бо мають вони дуже багато спільного у своїх сальонах експонатів. Самі будинки обидвох компаній займають площу землі поверх 7 акрів. Коли хтось хотівби написати цілу студію про історію кавчуку, то дістане тут всі матеріяли від початку аж до кінця. Найперше є тут представлена ціла фарма так точно, як виглядає вона в Ліберії, в Африці. Бачите як ростуть кавчукові дерева, як робітники точуть з дерева кавчуковий сік, як це перевозять до великих кітлів. Так йдете від одного варстату до другого — вкінці прийдете до величавої машини, яка вимішує кавчук та робить з нього ґуму для авта. Ціла робота йде так скоро й певно, що глядач не може з дива вийти.

По великих виставових залях бачите вже готові продукти з кавчуку. Читаєте напис що з кавчуку виробляється тепер 32,000 ріжних артикулів. Поміж іншими річами бачите артикули почавши від кавчукових черевиків аж до трамваєвих коліс та літаків. При кожному артикулі є картка на якій є написана ціла історія, в який спосіб почалось виробляти цей артикул. Всьо є дуже займаюче. А перед будинком є приготовлена 3-акрова площа, де найкращі шофери карколомною їздою демонструють, як треба і як не треба їхати автом. Тут є поробпені з дощок підвищення, на які як виїде авто 50 миль скорости на годину, то зовсім перекотиться почерез себе два рази і відтак знова стане на колеса. Вся публика з задоволення, а дехто зо страху, то сміється то тяжко зітхає.

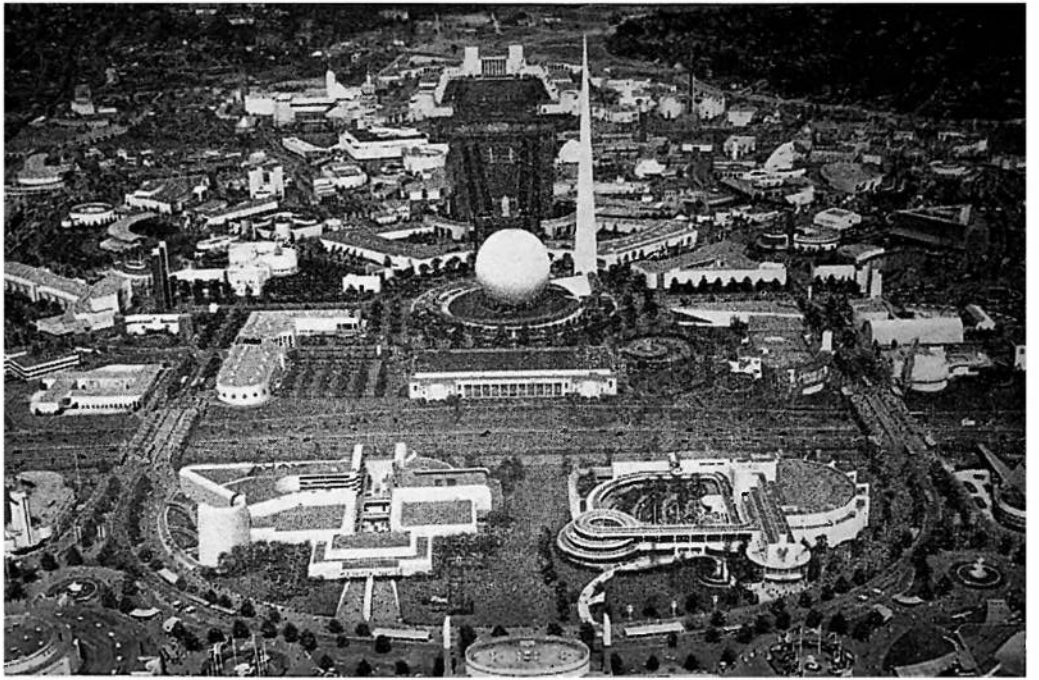

"Частина загальної площі Світової Виставки в Нью Йорку 1939 - 40 р."

У виставових залях можна побачити ріжні чудасії. Наприклад у залях Гудріча є побудована висока "ґільотина" з широкою сокирою та гострим вістрям (на зразок французької ґільотини, якою відрізували голови аристократам), і цю тяжку сокиру підтягають високо, а відтак спускають її на ґуму на колесі. Сокира паде цілою силою на ґуму, але не протинає її, а лише кілька разів відібється від неї неначе ґумова галка. Дальше, щоб показати яка ґума сильна, то ціле авто є привязане до ґумового паса, а другий кінець цього паса є прикріплений до бальків в суфітах. Авто, що важить тисячі фунтів, звисає в повітрю 4 стопі понад землею. Новий виріб ґуми порівнюють тепер зо силою сталі. Яка будучність є для ґуми, то найбуйніша уява не відгадає.

Американські Залізниці та їх Історія

Коштом всіх американських залізниць побудовано дуже велику виставову залю, де приміщено цілу збірку самих перших моделів парових машин, ваґонів, друковану літературу, а навіть части цілої залізничої дороги. По середині будинку лежить велика карта (мапа) Злучених Держав Америки, де топоґрафічно представлено залізничний рух від Атлянтику до Тихого океану. На дворі є загороджена площа, на якій на рельсах спочивають самі перші американські потяги меншої й більшої величини. Поміж іншим бачите: Денвер Ріо Ґранд, Балтімор й Огайо, Нортерн Пасифік Мінетонка, Ганібал й Сейнт Луїс, Роял Блю Ковч, Бостон і Мейн Емпайр Стейт Експрес. А попри це стоїть на рельсах найновіший потяг (властиво парова машина) число 6100, Пенсілванія Компанії, яка важить один міліон фунтів, може їхати скорістю 100 миль на годину і тягнути 14 пасажирських ваґонів. Рівночасно може палити вуглям, оливою або їхати елєктрикою.

Найцікавіше зі всього є перший модель парової машини з року 1814, зроблений Стівенсоном Бліхером. Щоб з такого опудала прийшло до теперішньої машини, ніяк не хочеться повірити.

Географічні Віддалі Зникають

Вже давно-предавно мали грецькі боги своїх посланців (як напр. Меркурій), яких вони посилали за своїми потребами. Ще тоді мусіла зродитись думка, якби то перейти дальшу віддаль в коротшім часі, а при тім і менше умучитись. З такої думки повстало колесо, а з ним прийшла колесниця. Від того часу почали заникати віддалі і світ почав маліти, бо до колеса придумано віз, пароход, парову машину, автомобіль, а при кінці літак.

Смішно виглядає як подумати, що висміяну буйну уяву Жуля Верна, неначеб цілий світ можна обїхати за 80 днів — тепер здійснено, і що світ обїзджають всього за 4 дні. Але такий контраст лекше буде зрозуміти якби найперше сказати, що в давнину сильний мущина міг за один тиждень перейти пішки найбільше 200 миль. Знова кіньми возом можна було зробити 750 миль дороги за один тиждень (якщо були добірні коні й дорога добра). Автом можна переїхати за тиждень 7,000 миль, а літаком можнаби потроїти віддаль авта. Як за скоро буде летіти рекета (а ще в стратосфері), не може уявити собі найбуйніша уява. Знаємо для певності що з поправленням машин зникає географічна віддаль на нашій землі. Летуни з Москви перелетіли в 1937 році понад Північний Бігун до Америки зовсім так просто, як летить лист з Ню Йорку до Лос Енґелис за 24 годині.

Погляньмо тепер, який поступ авто зробило за послідне пів століття.

Форд Мотор Компані

В році 1891 прийшов на Світову Виставу в Шікаґо бідний хлопчина та почав дуже пильно приглядатись ріжним видовищам тодішньої техніки. Цього навіть ніхто й не завважав, бо звичайно на ґеніях з початку ніхто не визнається. Що там цей молодий чоловік бачив, також ніхто не знає. Однак результат цьої візити показався аж доперва в 1896 році, як появився перший модель Фордового авта. Можете собі

представити, як довго і як голосно сміялася публика побачивши цей модель! А яка то радість була, як появилось перше Фордове авто в 1903 році. З фінансуванням першого авта також була займаюча історія. "Механік з Божої ласки не міг дістати відповідної суми гроша на "продукцію" авт на більшу скалю. Мучився, працював, ночей недосипляв, переконував людей і дальше мучився — аж нарешті свойого діпняв. Сьогодні один його уділ в Форд Компані мавби собі за велику гордість мати навіть англійський король. Сьогодні Форд Компані числить свої авта на десятки міліонів, а самий містер Форд є найбогатший чоловік у світі. Феномен, який не повториться за міліон років. Сі вісвінцере, дісце паті (як хочеш перемогти, так навчись терпіти!) — казали старі римляне.

На найвищому місці на Світовій Виставі побудовано Фордів Павільон. Це є вистава сама в собі, бо щоб звидіти цілий павільон, то треба найменше тиждень часу. Павільон складається з чотирьох частин: Вступна заля, Заля Індустрії, Огороди і "Завтрішня Дорога". В першій частині находяться самі перші моделі Фордових авт аж до найновіших теперішних моделів. Контраст прямо чудесний. В другій частині представлений цілий варстат, як робиться авто та з яких матеріялів. Тут є так багато ріжнородних приборів, машинерії, інструментів, технічних лябораторій — що я прямо боюсь починати все це описувати. Звідси виходите зачаровані і вже більше нічого не хочете бачити. В третій частині є вигідні столики з мягкими кріслами, поміж розкішними деревами, вючими потоками, малими водопадами. По середині відкритий театр. На підвищенню пять пянів і більше нема жадньої орхестри. При найвищому пяні сидить дірігент, Ферді Гропе, і провадить цілою "орхестрою." Кажу орхестрою, бо цих пять пян грають зовсім так, що заступають цілу орхестру. Орхестра відіграла композицію Фон Шупи "Поет і Селянин" надзвичайно добре. Це перший раз в мойому життю приходилось мені почути таку орхестру. В послідній частині "Дорога до Завтра" є нічого інше, як лише побудо-

вана доріжка високо понад павільйоном, якою 100 шоферів возять публіку в нових автах. Доріжка вється зигзаками та тунелями, аж поки не привезе вас на місце, звідки вас взято.

Крайслєр і Дженерал Моторс

Майже такі самі виставові сальони авт побудували повищі дві компанії. Крайслєр Моторс показує публиці, як будується авто марки Плимавт. Ціле зложення авта відбувається на ваших очах. На стінах графічно представлено, як летить альбатрос, як пливе кит, як біжить хорт. До цього навязане порівнання їзди авта. В середині виставової залі є повно ріжних моделів таких авт як: Понтіяк, Бюік, Каділяк, Ласел, Олдсмобіл і Шевролет. В залях Дженерал Моторс є прекрасна вистава мотору Елісон В-24 до швидких літаків. Всі пропелєри є зроблені з металю, але як передше з дерева. В сальонах Крайслєра є відпочивальня для публики, виведена на взірець тропічного огороду в Флориді, зате кожна пальма є так остуджена, що зовсім не можете довго затримати руки на ній.

Тут є ще ріжні експонати, але не можливо взяти їх у рамці такої статті, бо тоді прийшлось би написати величезну книгу.

ВІДДІЛ ПАВІЛЬОНІВ

Десь колись читав я, що про людину найбільше говорить те, як вона одягається та як перед людьми представляється. А що є правдою з одиницею, те остається правдою з народом та його державою. В цій частині я попробую переповісти, що я бачив в ріжних павільйонах на світовій виставі в Ню Йорку. Можливо, що я дещо перетягнув, а дещо не дотягнув, але нехай тоді читач вибачає, бо я пишу без жадної заплати й тому не маю причини щось хвалити, а щось ганити. Описую всьо просто так, як воно мені вигляда-

ло, а кожну виставу бачив я більше як двічи. Починаю від першого павільону.

ЧІЛІ, Південна Америка

Павільон держави Чілі знаходиться на Континентал Евню, окружений малим огородцем тропічних зел і тому дуже подібний до чілійського двору якогось вельможі. Дві залі, зовсім неімпозантні, мають досить виставових артикулів. Найбільше забрали місця мінеральні експонати. Тут є руда великими брилами, як зелізо, мідь, сірка, поташ, нітрат і йод. Величезна мапа краю показує місцевості, де кожний мінерал знаходиться. Мапа також зазначує, де є люксусові літнища для світових туристів. Гори Анди прикували мою увагу, бо я конечно хотів віднайти той просмик, куди Петро Кухта з Торонта переїхав ослом аж на другий бік. Експонати збіжжя, овочів, бавовни і тютюну гарно представляються.

При інформаційному столику дістав я всяку літературу про Чілі. Краєвиди захоплюючі, лещетарі набірають охоти попробувати південних снігів, риболовцеві трясеться рука, як бачить на вудці пструги, світові волокити прямо в обмороки попадають, як глядять на чаруючі панорами гір. Ціла книжечка видана про виноград і виріб вина в Чілі. Цілий павільон представляється добре.

Будинок Союзу Народів

Ціла побудівля кругла з копулою, яку підпирають білі стовпи. На цій копулі повівають прапори всіх тих держав, які під цю хвилю є членами Союзу Народів.

В середині всьо урядження є дуже пристойне. В першій залі висять тут також цитати мудрців з цілого світу про мир на землі.

В дальших кімнатах висять на стінах малюнки, якими представлено, як від праісторичних часів ор-

ганізувалось людське життя в соціяльний порядок. Найперше представлено чоловіка, жінку й дитину, а понад цим є напись "Фамілі". За цим видно групу людей, які стоять півколом, а це названо "Вилидж" (село). Ще дальше стоїть більший гурт людей з жінками й дітьми, це названо "Клен" (племя). Дальше приходить малюнок з трьома переділками та з трьома двэрами, а це пояснено так: на самому споді є двір графа, повище цього двір дюка, а на самій горі двір барона, а це все разом названо "Медієвал Стейт" (держава середньовіччя)". За цим приходить малюнок, де бачимо багато людей, побудовані міста, фабрики, тощэ. а це названо "Нейшон" (нація). Послідний малюнок представляє багато міст, парляменти, залізниці, пароходи, управлену землю і фабрики, а це все названо "Федерейшон" (федерація).

В бічних залях є великі малюнки, де є представлено, як Союз Народів поборює "невільництво," торгівлю живим товаром, "опіюмом". Також представлено. як Союз Народів помагає "цивілізації", признає "Нансена Пашпорти" і мирним способом залагоджує міждержавні непорозуміння.

Цікаво є представлено, що самий Союз Нарэдів собою представляє: Стоїть високе дерево. Повище землі, на самому відземку, стоїть напис "Ковинант," а трохи вище "Асемблі Кавнсил", а ще вище "Секретаріят". З лівого боку є галузя, а на кожній з них є напис. На першій галузі є суд для Інтернаціональної Справедливості," вище "Економічна та Фінансова Організація", ще вище "Комунікація й Транзит", "Комітет Торгівлі Опіюмэм", а найвище "Комісія Перманентних Мандатів". З правого боку з долини до гори, йдуть "Інтернаціональна Робітнича Орґанізація," Орґанізація Здэровля," "Дорадчий Комітет Соціяльних Питань," "Орґанізація Інтелєктуальної Кооперації" і "Високий Комісаріят Політичних Збігців."

Всі залі роблять добре, взірцеве враження. А всеж Союз Нарэдів не представляє жадної сили!

Португалія

Португальський павільон знаходиться на Континентал Евню і має вигляд півкруглої башти побудованої з червоного каменя. В середині великі прекрасні виставові залі, а найбільша з них це заля Колюмба. В цій залі є велика мапа, на якій зазначено, які краї відкрила для світу Португалія. Під сподом мапи є сказано, що Португалія відкрила три четвертині цілого світа за одно століття. І справді є чим гордитись! Беру деякі дані з довгої ліcти португальських відкрить, і так: Мадейру відкрито в 1419 р., Порто Санто в 1432 році, Азори в 1434 р., Африку в 1436 р., ріку Конго в 1486 р., Лабрадор в 1492 р., Індію в 1500 р., Бразилію в 1501 р., Ню Фавндленд і Грінленд в 1505 р., Сумatру та Яву в 1514 р., Китай в 1526 р., і Каліфорнію в 1601 році.

Цілий павільон дуже цікаво уряджений. Приходять люди студенти та професори та записують собі потрібні дати. В одній залі, де находяться лише самі інструменти для мореплавства, є такий напис на стіні: Португальці відкрили нові острови, нові землі, нові моря й нових незнаних людей — а найважніше зо всього, що португальці відкрили нове небо і нові зірки. На іншому місці стоїть бюст португальського мудрця, Салазара, а коло бюсту є одно речення: "Студіювати в сумніві — осягати з надією". Зовсім не зла порада для недержавної нації!

Венезуела

Венезуелу названо "райським краєм", бо знаходиться ця країна в такому підсонні, де справдішний рай міг би бути на землі. Видно, що Венезуела є свідома своєї краси, коли побудувала вона павільон зо шкла, щоб заманити до себе цілий світ. Приходите під шкляне піддашя павільону і бачите великі шкляні посудини, в яких пишаються цілою своєю красою орхіди (тропічні фіолєтові цвіти). Такі цвіти ростуть лише в тропічних краях, і є один рід цих цвітів на імя "Черевичок Панночки", що коштує дві тисячі доля-

рів. Дорогі є вони тому, бо бере повних 20 років, щоб їх виплекати.

Павільон надзвичайно старанно пристроєний. Знайдете тут велику збірку ріжно-кольорового мармору (є тут навіть чорний мармор), вистава ріжних овочів, тютюну, кави, кока і збіжжя. Є тут цукрова троща, стави, де плекають перли, виріб ріжних напитків. Тут є статистика про вуглеві поклади та нафтові поля. Тут є побільшені знимки природи. Виходите звідси з добрим враженням.

Польща

Перед подвійним але одно-поверховим будинком, стоїть висока вежа. Перед вежею стоїть бронзова статуя представляючи польського лицаря убраного в панцирі зо щитом в руці. Постава дуже бундючна.

В одній із заль є повно старинних документів (фотостаттів), підписаних польськими королями. Великі образи представляють польську шляхту та аристократію. Дальше заля, де показують, як Поляки брали участь у визволенню Америки. Перший Поляк прибув до Америки в 1608 році.

По стінах висять ріжні написи про велич Польщі. Ось зразок польської правдомовності: "Польща має 35 міліонів населення, а 5 міліонів поляків замешкують поблизькі краї, знова 8 міліонів поляків живуть за морем".

Як бачимо, то Польща начислила свойого населення на 48 міліонів, одначе ані одним словом не згадала, що в польських границях живе 8 міліонів українців.

При дверях, при інформаційному бюрі, я попросив пояснення відносно українців в Галичині. Дівчина "пояснила" мені, що Польща немає жадної проблеми з українцями, бо вони мають свою автономію, є задоволені й шасливі в польській державі й ніколи не хотіли відриватись від Польщі".

В одній залі, на стіні, є вичислені польські мужі науки, і між іншим є сказано, що Польща визначила-

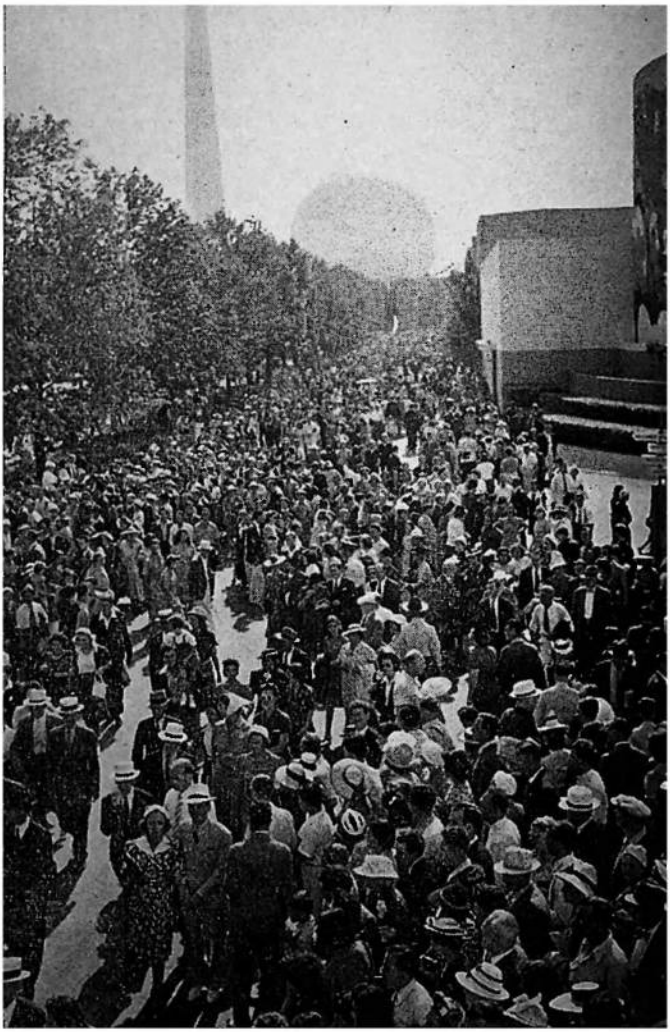

"Великі маси народу на Світовій Виставі в Ню Йорку, 4. липня, 1939 р.

ся в таких галузях науки як: математика, астрономія, фізика, хемія, медицина й радіо-активність.

Поза виставою ріжних польських продуктів є ще з лівої сторони павільону реставрант, де ціла вечеря коштує два доляри.

Італія

Італійський павільон це велич сама в собі. На цілому квадратовому блоку землі стоїть побудований білий будинок на три поверхи, з великою вежею з переду. З цієї вежі спадає струя води 10 порогами та з великим шумом губиться в великій цистерні при самому долі. Повище цієї води сидить в повному маєстаті богиня "Рома", а на її голові ясніє напис "Італія". Павільон находиться при Президеншіял і Континентал вулиці. Сама будова звертає на себе увагу з далека.

Цей павільон є зовсім відмінний від павільону в Шікаґо в 1933 році, бо той в Шікаґо був майже в цілості посвячений мілітарній силі Італії, а цей в Ню Йорку, шість літ пізніше, посвячений комерції. Одинока згадка про будьяку силу є на другому поверсі, у відділі "Вихови Молоді", де стоїть фотографія Муссоліні, а на другій стіні є порада (напис) для молоді лише в трьох словах: КРЕДЕРЕ (вір), ОББЕДІРЕ (слухай), КОМБАТТЕРЕ (борись).

Павільон поділений на три поверхи. На першому поверсі знайдете всякі полотняні, вовняні, шовкові і районові вироби. Тут є ручні роботи, а також нове сукно вироблене з молока. Є вистави для туристів, індустрія, морське мореплавство, аеронавтика, електро- технічні машини. Є тут ріжний сорт виробу перфумів, тоалети, полотен та сукон. На другому поверсі, найперше впадає в очі, величезна вистава ріжних полотен та шовкових матерій, а при цьому модельки демонструють ріжні дорогі сукні. На стінах великі мапи. Показують як розвивалась Італія від часів Цезара аж до сьогодні. Показують, як Італія піклується своїми кольоніями та дбає про їх добробут. На третьому

поверсі є роскішні знимки зо всіх італійських кольній та їх природні багацтва. Є тут велика вистава та продукція сира, вина, мясних виробів. Є тут збірка ріжних мінералів, килимів. Є вигідний реставрант з найкращими італійськими потравами. Цілий павільон робить кольосальне вражіння на глядача.

Голяндія

Голяндський павільон — це величава будівля, з великою вежею та зо шкляною галерією, при Континентал Евню. Підходите сходами на терасу. Перед вами престіл голяндської королеви, вироблений з колірового шкла та золота, а це все спочиває на шклянних стовпах. Цілий трон зложений з трьох частин представляючих імперію, яка також має три краї належачі до цієї корони. Перша частина представляє королівство в Европі, друга частина представляє теритэрію в Східній Індії, а третя частина це кольонія Сурінам і Куракао в Південній Америці. Все це творить одну нерозлучну цілість.

В виставових залях показується, як Голяндія цілими віками веде безупинну боротьбу з природою (морем), побудувавши великі греблі, охороняючи країну перед затопом.

Бачите велику виставу ріжних молочарських продуктів, як сир, масло і бриндзя. Побачите тут не меншу виставу туліпанів. Голяндський уряд подарував виставі 65,000 туліпанів, якими окрасили всі огороди на виставі. Є тут знимки про індустрію оселедців та як їх заправляють.

В секції, де представляється заморські кольонії, бачите чудо чудес, цебто екзотичну велич природньої краси острову Балі. Скаже вам кожний подорожник світу, що Балі є рішуче найгарніша країна на цілому широкому світі. В одній із заль навіть почуєте балійську музику, яка одного разу вашу душу тривожить, а другий раз наводить на вас якесь дивне почуття. Побачите також великий монумент в честь Будди, який побудовано на острові Ява. Побачите

мініятуру плянтації рижу. Побачите багато ріжних чуд та див природи.

Швайцарія

Швайцарський павільон знаходиться при Президеншіял вулиці і попри самий вхід протягається довгим кутом реставрант, який обгороджений не високою загородою. Дівчата в Швайцарських строях доносять до столів. Співаки співають національні пісні, а танцюристи заводять швайцарські танки. Смичкова орхестра приграє до вечері. Всюди весела гутірка та усміхнені лиця. Вечеря коштує три доляри.

Виставові залі надзвичайно старанно уладжені. На самому вході величезні знимки швайцарських гір. Лещетарі пнуться віковічними снігами на верхи гір, а звідти стрілою їдуть в долину. З другого боку гори три чоловіки лізуть карколомними зіґзаками на шпиль цієї гори. Майже під самим шпилем гори росте певний рід цвітів, але ніхто не знає, як вони називаються. На підніжжі гір пасеться велика череда овець. Коло них пастух на трембіту грає. З малого сільця веде дорога півколом по збочі гори аж на верхи "Умбрайл" 8,200 стіп височини й там губиться в хмарах.

Одна ціла заля присвячена вирібці сира. Бачите тут всі приряди, почавши від доєння коров і овець, а скінчивши на великих будзах завбільшки млинського каменя. Можете тут купити сира, скільки хочете, але ціни дуже високі.

Друга заля присвячена виробові швайцарських годинників. Маєте тут цілу історію, як повстали годинники, які зміни вони переходили, як удосконалювався їх механізм та як дійшло до виробу майже перфектного годинника.

Ще в одній залі є вистава ріжних полотен, вовняних тканин, шовкових матерій, ріжно-колірові тафети, пречудні орґандії, корунки, вишивки та ріжнородні ткальні вироби. Глядач виходить звідси більше як задоволений.

Фінляндія

Фінляндія є знана як країна "лісів". Тому майже ціла виставa складається з великих знимок дерев, лісів, тартаків, деревляних виробів та паперу. Дальше, є тут виставa природних ресурсів, колірового мармору, ріжних мохів та сира. Подана також статистика фахового шкільництва, спорту для молоді, риболовства, ручних виробів, науки і штуки та громадського життя. В куточку знаходиться ресторант, де можна дістати філяндські потрави та послухати їхню музику. Павільон маленький але зо смаком уряджений.

Перу

Держава Перу була колись мітичною державою золота. Ще сьогодні природні багацтва цієї держави є такі великі, що годі їх порівняти до котроїсь іншої держави. Що ця країна була добре загосподарена ще в предавних часах, про це найкраще говорять розкопи з доби інків. Мумії були так добре забальзамовані, що задержались до наших часів.

Павільон на причуд гарно улаштований. Маєте почуття, що знаходитесь в якійсь святині. Виставові залі прибрані коверцями, малюнками та чистим золотом і сріблом. Підлоги з магоневого, стіни з оріхового дерева, а вікна з розмальованого дорогого шкла. Добробут країни такий великий, що всюди в Перу робітник дістає цілий обід за 5 центів, а діти їдять задармо.

На стінах чудесна збірка мотилів, а кольори їх пригадують вам кольори дуги. Велика мапа краю показує всі багацтва. Виходите звідси зовсім зачаровані природною красою та великими багацтвами краю.

Сіям

Сіямський павільон є так уряджений як жаден інший. Відчуваєте відразу, що маєте до діла з якоюсь містерією. При самому вході дві статуї з каменя персоніфікують танечниць з королівського балету. З од-

ного боку велика каплиця, а в ній бронзова статуя Будди. З другого боку прекрасний модель святині Будди в місті Банґкок. Це все дуже старанно викінчено.

По виставових шафах повно ріжнородної біжутерії, срібних і золотих виробів, чудові шахи з шахівницею, а все це зо слоневої кости, колірова порцеляна, вироби з перлової маси, прекрасні пера з павів, а при кінці займаюча колекція дорогих каменів та жемчугів. По стінах висять чудові знимки сіямської природи, старинних святинь, багрових лісів з тековим деревом, плянтації кавчуку й рижу і величава палата сіямського короля. А всеж виходите з павільону з якимось невдоволенням.

Туреччина

Перед турецьким павільоном стоїть нага бронзова статуя з мотузом в руках. Це означає новітню модернізацію Туреччини. Почерез виставову залю спадає малими водопадами вода. Ціла ця фонтана освічена ріжними красками. Напис говорить, що Туреччина лучить два світи: Азію та Европу. По стінах висять такі образи (побільшені знимки) з природи, що не можете очей від них відірвати. Я був в цім павільоні десять разів, щоб лише подивитись на ці образи.

На другім поверсі стоїть на постументі статуя Кемаля Ататурка (1881 — 1938). Напис говорить, що Ататурк змодернізував цю країну та ущасливив її народи. Недалеко статуї висить величезний образ, де представлено, як поруч себе сидять вірменський архиєпископ Нуроя, патріярх греко- православної церкви і жидівський рабін. Кожний з них тримає часопис в руках. Під сподом є напис: "Торкі із гелпінґ ту білд ді ворлд ов тумороз бай піс" (Туреччина миром помагає будувати завтрішний світ). Коли я придивлявся цьому образові, до мене підійшов вірменець і почав розмову: Бачиш як гладко брешуть турки? Кажуть на виставі в Ню Йорку, що в їх краю всі народи є щасливі та що вони помагають мирною дорогою будувати завтрішний світ, а тимчасом масово вимордовують

безборонних вірменців! Ось, дивись — я вчера дістав листа з дому — і при цім тицьнув мені під ніс письмо, яке було покрите ріжними паличками, взорами та кавульками. Я усміхнувсь, бо нічого не розібрав із цього листа, зате вірменець чувся щасливий, що запротестував "перед цілим світом" за знущання турків над його братами в Вірменії.

На іншому місці має Туреччина другу будівлю, де з ріжними експонатами є приміщений реставрант. Ціла будівля є орієнтального стилю, виведена півколом, з фонтанами, лагунами, водопадами. На великім майдані є базар з ріжними товарами: шовкові матерії, біжутерія, коверці, килими, перфуми, овочі, тютюн, мідяна посудина, шкіряні вироби. Є тут артистичні річи музейної вартости. Є тут величава збірка мінеральної руди. Є матеріяли до оттоманської цивілізації та предавної історії. Перейти цілий павільон, то значить вглянути в історію пять тисяч літ тому, коли будувались єгипетські піраміди та сфінкси. Шукаєте оком за тими турками, які колись воювали з козаками вільної України, але бачите лише їх нащадків, та й то вже замериканізованих. Сьогоднішний Турок є далеко не той Турок якого нам історія записала. Сьогодні навіть турецька жінка скинула свою заслону та стануда порч европейської жінки вільна й еманципована. Цим Туреччина дуже гордиться і на виставі присвятила цілу залю знимок про вільне турецьке жіноцтво.

Реставрант дуже пишний. Служба у фраках. Смичкова орхестра. Потрави французькі, англійські й турецькі. Вечеря коштує 3 доляри. Виходите звідси з добрим вражінням.

Куба

Лише зовсім неамбітна людина немає бажання бодай один раз в своїм життю побачити країну земського раю, Кубу. Лише одні відвідини в Кубі залишають нестерті вражіння насолоди в душі кожного, хто сюди приїхав. Гостинність людей, свіжість воздуху,

запах цвітів та дерев, голубий кольор небосклону, спів птиць в день, а трубадурів в ночі, смак поживи, чар природи, зелено-синій кольор моря, гнучкі та високі пальми — все це зливається гармонійно в одну велику екстазу.

Павільон Куби привіз на Світову Виставу до Ню Йорку свої природні продукти, як цукрову тростину, каву, ананаси, банани, тютюн, тропічні овочі, шовкові матерії, вироби напитків, колірові дерева і гебан, пальми та кокосові оріхи, текстильні вироби та артистичні меблі.

Видано цілу книжечку про красу Куби. Замок Моро гордо дивиться в сторону стейту Флориди. Карнавали в Кубі переходять своєю пишнотою всі інші краї на світі. Національна забавка "Гай-Алай" не має собі рівности. Риболовство для спорту і для комерції є незрівнане. Тому, що тут ніколи нема зими, прозвано Кубу "краєм вічних жнив". Туристів тут повно цілий рік.

До цього павільону повинні приходити всі, що інтересуються подорожами та красою природи, а знайдуть те все, чого їх душа бажає.

Республіка Домініка
(знана як Острів Санто Домінґо)

Колюмб відкрив цей острів 1492 року. Коли вернувся в Европу, то сказав, що "відкрив найкращу країну на землі й тому бажає, щоби по смерти поховано його на острові Санто Домінґо". Його бажання сповнено. Тепер ведуться переговори поміж республіками Південної Америки й Західних Індій, щоб поставити на острові Санто Домінґо дуже великий памятник (бронзову статую) відкривцеві Нового Світу. Такий проєкт буде коштувати міліони, а фінансує його щось 20 ріжних держав.

Павільон прямо чудесний. На постументі стоїть погруддя президента Рафаїла Тругілла. Побільшені знимки представляють старинні замки, палати та будинки. Гори й ліси дуже захоплюючі. Всюди повно

краєвидів з плянтацій цукрової тростини, кави, какао, вина та тропічних овочів. Багата збірка експонатів мінеральних. Виріб руму стоїть високо.

Дивитесь на це все й приходить вам на думку стара історія всіх островів Західних Індій. Між іншим пригадуєте собі часи, коли тут процвітало невільництво. Пригадуєте собі багато невдалих повстань невільників. Аж на кінець появляється Крістофе (мурин), підбурюючи невільників та індіянів до повстання. Повстання вдається, а мурин Крістофе стає тут володарем. (Подія, про яку згадую мала місце на острові "Гаїті"). Крістофе побудував собі на шпилі гори замок за 10 міліонів долярів. Самий окружився найвірнішими слугами. Одна історична згадка про панування Крістофе згадує, що служба його була така віддана, що коли він одного разу приказав, щоб хтось з його вояків скочив у глибоке провалля, то нараз скочило 100 вояків на певну смерть. Французький офіцер, що це бачив, з дива остовпів.

Ірляндія

Ірляндський павільон є побудований на взірець листка шемрок, що рівняється національному гербові. По стінах розвішано великі образи з життя Ірлянлців. Головна індустрія Ірляндії це полотно, сукно, риболовство, виріб горілки, люльок (файок), виробів зо срібла, ріжного мясива, лянних виробів і переплетні книжок. Ірляндці це роботящий народ. Його гумор є такий великий, як сентимент національний. Пісні жартовливі будете слухати зо сльозами в очах, а при піснях сентиментальних будете сміятись. Таку прикмету має лише та країна.

Поиступаю до інформаційного бюра. Молодий чоловік, середнього росту, очі чорні, самий усміхнений, каже до мене: "Та файлте ргмат куйнг Арус на га Йиран". Я витріщив очі на нього. Кажу йому, що я зовсім не розумію його мови. Він перепрошує мене та каже, що я виглядаю як ірлянлець й тому він просить мене увійти до павільону. Ще більше він здиву-

вався, коли довідався, що його уроєний ірляндець є українець, про яких він чув, але не багато. Між нами витворилась дружба відразу. Ми пішли до його офісу та довгенько собі поговорили про ріжні справи. Закінчили розійшлись, він навіть показав мені листа від своєї мами. А на дорогу дав мені ріжної літератури про Ірляндію та сердечно мене попрощав: "Слон аґат!" — що означає, йди здоров!

Думав, що розумію душу ірляндця, але коли пригадав собі його привязання до Бларней Каменя, тоді мусів змінити свою думку.

Ісляндія

Мало хто вам повірить, коли скажете комусь, що Ісляндія була перша країна на північ від гір Альп, що могла похвалитись республіканським устроєм. Що правда ця країна переходила ріжні зміни від 982-го року аж до 15-го століття, а всеж таки задержала вона свою нежалежність, хоч аж у звязку з Данією. Доперва в 1941 році могла би Ісляндія проголосити свою цілковиту незалежність, як би зайшла до цього потреба.

Маленька країна, зо 120 тисячами населення, положена геть далеко на північ, спромоглась на прекрасний павільон, чистенький як писанка. Так, нехай це послужить за добрий взірець всім мільйоновим народам, які не мають нічого. Павільон представляється дуже пишно. Знимки показують чаруючі краєвиди. Високі гори повбирані в білі шапки снігу. В долинах пасуться великі стада овець. Водопади й ґейзери горячої води притягають рік-річно все більше й більше туристів. Навіть Ліндберґ, коли летів в Европу, зупинився в головнім місті Ісляндії, Рейквявік, щоб набрати ґазоліни.

Головна індустрія Ісляндії — оселедці та всяка сушена риба. В місцевости Сіґлуфйордур ловлять так багато оселедців, як три мільони фунтів денно. Найкращі оселедці на світі "Матджис" походять звідти.

Альбанія

Кожна держава на світі має свої традиції та свою питому історію. Енциклопедія Брітаніка подає досить цікаву історію про Альбанію, а ще цікавішу історію подає сама Альбанія про себе. По правій стороні, як увійти до альбанського павільону, на стіні висить портрет першого альбанського короля, а під портретом є подана така історія:

СКАНДИБЕРГ (1403 — 1467)

Одного дня подибав герой свою смерть на дорозі. "Твій час вже скінчився" — сказала смерть. Скандиберґ, ані вусом не повівши, покликав свойого сина і таке йому сказав: "Славер, ти останешся самий, привяжи мого коня до самітньої кедри, що росте над берегом ріки, розвини мій прапор, вивіси мій щит і шаблю і коли північний вітер пічне сильно дути, а кінь пічне іржати, а шабля забрязчить, тоді ворог почує це, настрашиться і втече (з поля бою)."

Повищу історію писали на стінах альбанського павільону малярі в той сам час, коли Італія приготовлялась окуповувати Альбанію. Ще навіть не висохла фарба на стіні, як не стало Альбанії зовсім. Але в павільоні не побачите жадного смутку з приводу "смерти альбанії". Противно, на самій середині є ресторант, де альбанці смачно заїдають свої потрави, а в куті знаходиться широка бара, де вони попивають то пиво то горілку. Приступаю до бари й кажу собі дати доброго пива. В розмові з бартендром (шинкарем) довідуюсь, що хотяй Італія забрала Альбанію, то альбанці не уважають це за траґедію. А коли я спитав, звідки походять гроші, щоби вифінансувати цілий павільон, то дістав оминаючу відповідь, але бартендер "думає", що гроші дала Італія.

Поза кількома експонатами вистава Альбанії зовсім бідна.

Греція

Грецький павільон уряджено з великим смаком. Артистичні річи переважають всякі інші. Глядач бачить грецьку культуру в кожнім кутику. Жадна інша

держава не довела скульптуру до такого рівня як Греція.

По стінах знимки ранньої історії. Шафи повні клясичної літератури. Коротка історія розвою архітектури й геометрії та математики. Мітольогія в цілій своїй пишності. Малюнки й коліровий мармор звертає на себе увагу глядача.

Секція природних багацтв Греції добре уладжена. Бачите тут ріжні вироби з меду, напитки з овочевого соку, тютюн, килими, порцеляну, ріжні мінерали, овочі, маслини, дамаск, шовк, кераміку, мальоване шкло й ручні роботи.

Виходите з павільону з почуттям, що Греція не поставилась на Світовій Виставі так, як її велич можна би було представити.

Родезія

Коли би хтось сказав вам, що в теперішний час не творять нові краї, чи держави, то ви спитайте його чи він знає історію Родезії. Родезія це ніщо інше, як лише старинна кольонія в Африці, яка перейшла під протекторат Англії, а свою назву "Родезія" дістала від лорда Сесіла Ровдс, який поміг розгосподарити цю кольонію та завести порядок і добробут. Не дармо бачите в цім павільоні напис: "За 50 років ми перейшли зо стану дикого до стану цивілізації."

Великі образи представляють красу природи. В тім краю знаходиться найбільший на світі водопад Вікторія. Він є 7 разів більший від Ніяґари. Є тут старинні руїни з замку Зімбабви. Тут є копальні золота звідки король Соломон і королева Шеба діставали своє золото. Тут є нагробниця Матопос, де спочивають тлінні останки самих перших будівничих цього краю.

Продукти цього краю ограничуються до шорстких трав, з яких виробляють волокно на грубе мотуззя , овочі й тютюн.

Югославія

Південна Славія (Югославія) є нам дорога країна, бо живуть там наші брати славяни, до яких належать й Українці. Відвідини в цім павільоні були мені по душі й тому я чувся як дома. Югославський павільон знаходиться в Залі Націй (є це широкий та довгий будинок, де менші держави винаймають собі одну залю, в якій уряджують виставу під своїм іменем. Великі держави побудували собі окремішні будівлі й тому я все згадую при описі, що такий то а такий павільон знаходиться при такій то вулиці, але де такої згадки немає, то це значить, що павільон знаходиться в Залі Націй.) та займає два поверхи. При самім вході є нага статуя (з мармору) мущини, твір артиста Розандіча. Поруч тече потічок, а там дальше кінчиться лягуною.

По стінах розвішані прекрасні побільшені знимки югославських гір. На постументі погруддя молодого принца Петра. Верхи гір чарують вас своєю красою. Я шукаю за місцевістю Тржич, де мешкає мій приятель проф. Іван Боберський, але не можу знайти й тому злощуся на артиста, що не дав тут знимку з цієї місцевости.

Попід стінами ріжні вистави льону, конопель, полотен, сукон, сушеного зілля, ріжні мінерали, деревляні вироби, колекція писанок (але не гарні взірці), овочі й прекрасна національна ноша. Югославяне дуже горді з цього павільону, приходять з діточками та показують їм край, в якому вони родились.

На одній стіні велика карта (мапа), на якій є вичислені всі кольонії (місцевости) в Злучених Державах Америки, де югославяне замешкали великими громадами. Вибираю з цього деякі місцевости і так: в Каліфорнії є 99 югославських громад, в Колорадо 46, в Іллінoй 130, в Айові 32, в Кензасі 26, в Мічіген 60, в Мінесоті 55, в Ню Джерзі 34, в Ню Йорку 36, в Огайо 152, в Пенсілвенії 355, а у всіх стейтах разом є 1,305 громад.

Павільон представляється пишно й робить миле враження на глядача.

Канада

Десь чув я пословицю, що не лише та мати, що породила, але й та мати, що виховала. Таке саме відчув я, як увійшов до канадійського павільону. Бачите, у мене є тепле почуття в серці до Канади, бо приїхав я до тої країни ще далеко перед першою світовою війною й прожив там найкращі дні свого життя. До того обїхав я цілу Канаду вздовж і впоперек. Навіть є пословиця, що як хтось не бачив ріки Мекензі, скалистих гір в Брітіш Колюмбії, міста Галіфакс і Квебек, не бачив Бир Лейк і не був там покусаний комарями — той зовсім не бачив Канади. Без перехвали, я скажу, що все це я бачив і був покусаний комарями.

Без зворушення ви не можете перейти канадійський павільон. Самий будинок з надвору має вигляд стилю Бенк оф Монтреал, цебто, ряд камінних стовпів підпирають кришу. На машті повіває Юніон Джек. Над входом висить емблєма Канади. В середині великі портрети короля Юрія VI й королеви Єлисавети. По стінах побільшені почтові марки з портретами обох принцес. Обі виставові залі так перфектно уряджені, як у жадному іншому павільоні. Тисячі людей приходить сюди денно, щоб налюбуватись артистичним урядженням.

Всюди повно мап. Одна мапа показує транспортаційний рух через цілу Канаду від моря до моря. Друга мапа показує залізницю з Галіфаксу аж до Венкувер. Третя мапа показує лінію літаків. Четверта природні багацтва краю, копальні, ліси, вуглеві поля, родючу землю, мінерали й риболовлю. Все це так старанно викінчено, так добре пояснено, зо статистикою та графічною табличкою, що ціла велич Канади рефлєктується в цім павільоні.

В інформаційнім бюрі дістанете ріжнородну літературу про Канаду. Провінції Квебек, Новий Бронсвік і Нова Шкоція видали прекрасні книжечки для туристів. Дістанете тут велику мапу Канади й Америки всіх доріг для авт.

Чудові знимки показують скалисті гори, ліси, ріки,

озера, прерії, літниска, трачки, фарми зо збіжжям, виробництво та індустрію.

Бачите як виходять з павільону канадійці з усмішкою на устах. Дійсно мають чим гордитись!

CANADIAN GOVERNMENT EXHIBITION COMMISSION
DEPARTMENT OF TRADE AND COMMERCE, CANADA

TELEGRAPH AND CABLE ADDRESS
CANEXCOM, NEW YORK

TELEPHONE HAVEMEYER 6 9500

FILE NO

CANADIAN PAVILION,
NEW YORK WORLD'S FAIR,
NEW YORK,
U. S. A.

October 6, 1939.

Dr. H. C. Skehar
33 West 42nd St. (Room 742)
New York, N. Y.

Dear Dr. Skehar:

Very many thanks for your letter of October 3rd and kindness in translating the article which appeared in the July 13th issue of the "New Pathway".

Yours faithfully,

A. T. Seeman
Commissioner General for
Canadian Participation.

ATS:MG

"Канадійське Правительство дякує авторові за описпавіліону Канади на Світовій Виставі в Ню Йорку."

Аргентина

Павільон Аргентини знаходиться на Президеншіял вулиці, вистави заступають всі фази економічного й культурного життя. Другий поверх, побудований неначе вежа зо шклянними стінами довкола. Тут знайдете майже всі видання часописів з ріжних міст Аргентини (немає лише українських, хоч є там дуже багато українців). По стінах висять знимки з природи цього краю та мапи. Експонати старанно уряджено. Продукти земні займають велику частину в головній залі. Ріжнородне збіжжя, льон коноплі, овочі, тютюн, виноград. Велика вистава полотняних, вовняних та шовкових виробів. Ще більша вистава ріжного мармору, мінеральної руди, хемікалій, дерева, шкір, футер, мясив та мясних виробів.

В одній із заль є реставрант і шинк (бара). Всі крісла покриті шкірою. З другого боку малий кінотеатр, де показують цікаві місця й громадське життя. Для туриста є тут ріжнородна література. Для фабрикантів є тут всякі статистичні дані. Для артистів є тут велика галерія малюнків. Для архитектів є тут взірці, як треба гармонізувати кольори.

Цей павільон можна напевно зачислити до першорядних.

Норвегія

Норвежський павільон знаходиться при Президеншіял і Федерал вулиці та є дуже оригінально збудований. Стіни з надвору, є викінчені з деревляних брусів, які привезено з Норвегії. Горою вложено шклянні части, а це дає павільонові вигляд "Країни Північного Сонця."

Величава статуя норвежського короля, Олефа Тригвасона (995 — 1000), який допоміг Ліф Еріксонові виплисти з Норвегії на північ та відкрити Гренляндію та Вінляндію в Америці. Карта (мапа) Норвегії є представлена на світовім глюбі (кулі) як чорна смуга. Звідси розходяться нитки і ви бачите, з якими краями, на кулі земській торгує Норвегія.

У виставових залях знайдете багацтва цієї кра-

їни. Є тут вистава риболовства, виробу паперу, трачки, виріб спортових приборів (як лещат, пропелєрів до літаків), електро-хемічні і металюргічні заводи й станиці та ручні вироби. По стінах чудові знимки з природи як: ліси, гори, фйорди, водопади, і гірські затишні віллі для лещатарів. Є тут кіно, де побачите зимовий спорт, а також реставрант, де дістанете смачні перекуски. Павільон старанно викінчений.

Бразилія

Бразилійський павільон знаходиться при Гарден і Рейнбов вулиці і має вигляд латинської великої букви Л. Треба згадати , що Бразилія повстала зо злуки 21 державок в одну конфедерацію, щось подібно, як Злучені Держави Америки повстали зо 48 ріжних стейтів. В пятьох, найдальше висунених на південь державах, живуть Українці.

Довколичні огороди надають павільонові тропічного вигляду. Знайдете в цих огородах екзотичні цвіти, акації, ясені, перцеве дерево, бамбу та іншу ростину. Поміж це простелені величаві шкіри з крокодилів. Артисти урядили тут затишні заливи ріки Амазонки з цілою її красою.

Обидва поверхи обох виставових заль переповнені прегіжними експонатами. Велика краса, а ще більше богацтво вистави, приковує вас до себе й ви не можете відірвати очей від найблищої вистави. Рядом попри себе стоять виставки природних продуктів як какао, тютюну, ріжного волокна, бавовни, збіжжя, ткальних заводів і виробу мотуззя. Бачите ріжно-коліровий мармор, копальню живого срібла, великі поклади асбесту і міки. Є тут плянтації кавчуку, мате, тропічні овочі та огородина. Попід стіни повно золотої руди. Є тут побільшені знимки оливних теренів, природного воску, копальні аквамаринс і чорних діямантів. Є тут один кльоц (відрізок дерева при землі), на що треба 34 стопового шнура , щоб оперезати його. Дерево є породи "Аспідосперма Дасикаспон," чер вонявого коліру, й жило поверх пять тисяч років.

Коли читаєте літературу, то знаєте, що столи-

цею Бразилії є місто Ріо де Женейро, і є воно найкращим містом у світі. На другім поверсі павільону є знимки з Ріо де Женейро та його околиці. Глядач стоїть коло цих знимок мов вкопаний. Зараз попри це знаходиться малий театр, де показують красу природи Бразилії. Між іншим показують такі чудові водопади, яких ви ще ніколи в життю не бачили. Варта приїхати з другого кінця світа, щоби лише побачити фільму.

Найбільшою виставою в павільоні є вистава кави. Вже з самого входу бачите на стінах великі світлини кавових плянтацій, дерев та робітників, як вони зривають достиглий овоч. Показують як сушиться кава, як її сортують, як в міхи запаковують та вивозять до ріжних країн світу.. Табелька пояснює, що Бразилія має 3 біліони кавових дерев, а кожне дерево дає річно один фунт кави. Одну третю всієї кави купують Злучені Держави Америки, а решту забирає цілий світ. Департамент аґрікультури видав дві прекрасні книжечці про саму каву. Бразилія, зо своїм 50 міліоновим населенням (а має 3 і одну третину міліона кв. миль обшару) буде ще на тисячи літ краєм добробуту.

Мадярщина

При вході до мадярського павільону бачите напис на стіні: "Ді Мадярс гев евер бін ардент ловерс оф либерті". То є правдою, що мадяри все любили свободу, але чому відбірають другим право на їхню свободу? Українці ніколи не забудуть недавної події в Карпатській Україні, ані тих знимок, які Ассошіейтед Прес привезла до Америки, де мадярський вояк проколов українця баґнетом, а потім витирає кров з баґнета хустиною. Ця країна (Мадярщина) хоче входити за культурну державу, бо навіть має свій павільон на Світовій Виставі в Ню Йорку, і тут вона чваниться своїми культурними надбаннями перед цілим світом. Тим часом Мадярщину треба вважати зовсім некультурною країною й тому моє сумління не позволяє мені писати щонебудь про її павільон.

Литва

Литовський павільон обернений лицем до Лаґуни Націй. На підвищенню, з самого входу, стоїть малий трон, на якім сидить перший литовський король, Мінда́вґас, з року 1253. Дальше висить портрет дюка Вітавтас з року 1392 — 1430. По стінах великі карти (мапи) з ріжних віків Литви. Одна мапа є, яка показує часи, коли Польща та Україна були під пануванням литовської держави (в той час великої та могутньої). Виставки з громадського життя бідні. Ляльками представлено сільське весілля, але також бідно.

Ніпон

Ніпон має два будинки з виставовими залями. В Залі Націй, по лівій стороні, стелиться одна величава мапа, на цілу стіну, представляючи Ніпон. З правого боку є ріжні знимки про ніпонське шкільництво, вихову молоді, риболовство й наукові розсліди (між іншим розторощення атому).

В павільоні при Конґрес вулиці є зовсім інші виставки. Самий павільон є побудований на зразок Буддійської божниці (святині), з окружаючими огородами, де побачите ставки з потічками, ніпонськими кущами, корчами та деревами, ростючим бамбу, ніпонськими містками, а в воді повно лелій та синьо-жовтого коситня. Поручя довкола помальоване червоним лякером.

Цей павільон ділиться на три відрубні частині. В першій частині (зо входу), бачите ріжні знимки з ніпонського життя, та взаємного життя і співпраці Ніпону з Америкою. Побачити тут можна вишні, які Ніпон подарував Вашінґтонові. Дальше є тут фотографія ніпонських учених, що працювали або працюють в Америці. А по самій середині стоїть на постументі репліка "Дзвону Свободи" з Філяделфії. Цілий дзвін вилятий зо срібла та оббитий раз коло разу культивованими перлами такої самої величини. Напис каже, що на дзвоні є 11,600 перел, 366 діямантів, а ціле риштування зроблене з перлмутри. Цілий цей

скарб подарував від себе ніпонський мульти- міліонер, К. Мікімото.

В другій залі знова повно перел, шовкових виробів, вишивані шовком великі обруси, шовкові килими, вишивані краєвиди, вироби зо срібла й золота, чудові звисаючі ліхтарні й вишивані ластівки в ріжних колірових шовках.

В третій залі побачите виключну виставу про шовковницю (черваки які продукують шовк). Починається ціла історія шовковниць від маленьких яєчок, коли шовковниці викльовуються, пізніше, як вони їдять морвове листя та ростуть, аж доки черваки не пічнуть снувати шовк довкола себе ховаючи самих себе в куклу. Показують дальше, як з цієї кукли розсотують шовк і по пять таких тонесеньких волокон сплітають в одну нитку.

При павільоні є реставрант, де дістанете добрий ніпонський чай за 15 центів. Є тут також інформаційне бюро, де можна дістати гарну книжечку в кольорах про Ніпон та його індустрію і комерцію. Дуже мальовничо виглядає свята гора, Гузі, з каганцем "вічного вогню" перед нею. Цілий павільон упорядковано надзвичайно старанно й артистично.

Чехо-Словаччина

"Ta nase pisnicka ceska
ta je tak hezka tak hezka.
Tak jake na louce kyticka
vyrostla ta nase pisnicka.
Az se nic nebudem mit;
Jesli nam zahyne —
vsechno sni pomine —
potom uz nebudem zit."

З таким фервором та чуттям вилляв чеський поет свій сентимент на папір. Порівнання: "що як наша пісня загине — тоді вже й ми не будемо жити," це щось так глибоке, що цього не заступиш ніякими словами.

Це було перед моїми очима, як я вступив до чесь кого павільону, а яке було моє розчарування, як я перейшов його. Поза кілька незначних експонатів павільон зовсім порожний та опущений.

Вхід до павільону є з Конґрес Стріт. На першій

стіні є вироблені з мозаїки самі перші чеські королі, як — король Георгіюс, король Каролус, король Отокарус. Зліво́го боку ціла стіна записана історією. Великий натовп людей читає цю історію: "Через послідних 300 років чехи й словаки боролись за права жити вільним життям. В 1918 р. відзискали вони свою незалежність, а з руїн минувшини вони відбудували свою країну, поставили конституцію і то в такім самім дусі, як це зробили Злучені Держави Америки. За 20 років чехи й словаки осягнули матеріяльний та духовий добробут, бо уважалися вони в Европі за порядну націю."

Коли плянувався цей павільон, то думалось, що поставиться монумент нашому поступові, та покажеться, що можна зробити за дві десятки літ, як праця на полі, в лябораторії, в школі, в патріотизмі йде в повній гармонії.

"Через нещасливий удар руки нашої долі — молода наша республіка впала жертвою безпощадної інвазії. Це здусило свободу нашого народа. Більше чим слова можуть сказати, свідчать голі стіни нашого павільону. Але духа волі нашого народу ніколи не можна вбити. Маємо надію, що правда евентуально побідить і ми таки ще заживемо та віддихнемо вільним життям в Европі."

Звідси йдете зо спущеною головою, а одна думка переганяє другу. То тут то там бачите бідну виставку то полотен, то національної ноші. Переходите цілу гору та спускаєтеся сходами в долину. При сходах стоїть столик, а при нім дві чешки з пушками, та просять прохожих офірувати дещо на чеський національний фонд. А в місті Ню Йорку, майже коло кожного театру і церкви в неділю, також стоять чешки з пушками та просять прохожих лепти на нещасливу свою країну. Але одного ніяк не можу зрозуміти: чому Чехи віддали свою країну без одного вистрілу? Чи зробили би це англійці? Ану попробуйти взяти щось від німців і то без бою? Так, чехи не хотіли вмирати на полі бою, то тепер умирають в неволі! Здається, що вони не чули про битву під Термопілями.

А може я не розуміюсь на таких річах — хто його там знає.

Совітський Союз

По самій середині виставової площі на Світовій Виставі в Ню Йорку побудовано величаві фонтани з величезними гейзерами, через які високо стріляє вода. Цілий лягун прикрашено елєктричними ріжно-коліровими світлами. По середині лягуну приправлено риштування, звідки кожного вечера вистрілюють у воздух бенгальські вогні ріжноманітних кольорів та величини. Поміж годиною девятою й пів до десятої ввечері приходить сюди сто-тисячна товпа народу, щоби лише побачити гейзери стріляючої води у воздух та налюбуватись чаруючими ракетами.

Довкола цього Ставу Фонтанів побудовано більші павільони. Перший павільон належить до Бельгії, другий до Франції, третий до Англії, четвертий до Румунії, а пятий, що замикає перстень, належить до Совітів. Поміж ними, але з боку, переткані менші павільони.

Через дивний збіг обставин (а може це лише пех?), стоять в однім ряді попри себе павільони — ніпонський, чехо-словацький і російський. З вигляду є вони дуже невинні. Здається, що тут немає ані дипльоматії, ані державних змагань — бо не чути, щоб стріляли гармати, чи мотори літаків шуміли. Та це лише так здається — бо тут ведеться поміж ними ще більша війна, як та на полі бою — тут ведеться війна розумом. Росія поставила павільон коштом 5 міліонів долярів, а самих експонатів на других два міліони. Ніпон вивіз на Світову Виставу свою скромну індустрію, якою скорше чи пізніше він хоче цілий світ завоювати. А в тій скромній індустрії є також "аеронавтика". На невтральнім місці міряють себе два противники — лише це відбувається зовсім по джентелменськи. Ніпонець скоса глядить на йдучу фігуру (на межі російського павільону) та пробує відгадати, як задалеко ця фігура зайде? Російський робітник

не звертає на це уваги, а лише йде вперед. Результат з цього вже покаже сама історія.

Радянський павільон — це величезна структура побудована півколом та з високою вежею по середині. На цій мармуровій вежі стоїть фігура робітника, права нога висунена вперед до ходу, а в правій руці, високо понад головою тримає пяти-гранчасту зірку. При вході з правого боку, стоїть на постументі витесана фігура з червоного граніту постать Лєніна, а з лівого боку статуя Сталіна. На вежі, великими буквами написано: "Російська революція мусить евентуально довести соціялізм до побіди".

Довкола павільону огородець з цвітами та деревами. На стінах знадвору, є таблиці з гербами всіх тих держав, які входять в злуку Радянського Союзу. За порядком є вони подані так: 1) Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республика, 2) Українська Радянська Соціалістична Республика, 3) Білоруська Радянська Соціалістична Республика, 4) Азербайджанська Радянська Соціалістична Республика, 5) Грузинська Радянська Соціалістична Республика, 6) Вірменська Радянська Соціалістична Республика, 7) Туркменська Радянська Соціалістична Республика, 8) Узбецька Радянська Соціалістична Республика, 9) Таджицька Радянська Соціалістична Республика, 10) Казахська Радянська Соціалістична Республика, і 11) Киргізська Радянська Соціалістична Республика.

Стіни цілого павільону, з середини й з надвору, є обложені мармуровими плитами з артистичним смаком. Долівки (підлоги) є вистелені плитами червоного мармуру. Всьо внутрішне викіньчення є з колірового мармуру. Поза вежею знаходиться амфітеатр, на яких 1,000 сиджень, де публика відпочиває та слухає клясичну музику або спів.

Підходите сходами до гори, поминаєте вхід до кіна і знаходитесь в просторій залі (з правого боку). На стіні великий мураль (образ), де представлено, як в 1905 році царське військо розстрілює селян. Попри це, на другій стіні, висить мапа Росії і є зроблена з

дорогих каменів та аквамаріни (мінерал з родини берил зелено-синьої краски). Карта виконана так старанно, що навіть показує кожну місцевість, де знаходяться мінерали. Дальше приходить мураль, який представляє приїзд Леніна до Петрограду. По самій середині залі є величезний мураль, що представляє визначних людей в Росії. На споді список цих визначних людей начислює їх 49 осіб. Ще дальше один мураль, де показують, як військо забірає в свої руки зимову палату в 1917 році. Послідний образ представляє оборону Царицина в 1919 році.

Звідси йдете сходами в долину до величезних та обширних заль (а є їх аж 5). Переходите від одного експонату до другого. Тут висить таблиця зо всіми даними про індустрію, з якої прийшло для держави 105 біліонів рублів чистого приходу, там інша карта показує велику господарку колєктивних фармів, куди входять 916 міліонів акрів орної землі, ще дальше бачите автомобілеву індустрію та металюрґічні заводи. З обох цих заводів знято фільму і ви бачите цілий процес почавши від видобуття руди аж до зложення цілого авта. Одна карта подає в детейлях, з кого складається теперішний Радянський Союз і так:

Робітники і професіоналісти становлять	34.7%
Рільники в кооперативах	55.5%
Капіталісти, купці кулаки	.0%
Студенти й армія	4.2%
Рільники окремі	5.6%
	100%

А по стінах повно муралів (мальованих образів), де представляється життя населення. Є тут великі знимки з сіл, жнив, піль, молочення збіжжя, цілі гори пшениці, овочі та громадські фестини. Побачите тут два моделі гідро-елєктричних стацій, один з них "Дніпро", найбільший на цілому світі. Дальше йдуть детайлічні дані про державні залізниці, про водну комунікацію, про летунсьтво, про локомотиви, про виховання молоді, про спорт, про початкуючі школи.

Подано тут, що в самих медичних школах є 107 тисяч студентів, а кожний студент, заки укінчить медицину, коштує державу 23,000 рублів. Є дальше подані знимки перших авіятерів, що перелетіли Північний Бігун в 1937 році.

Люксембург

Малий трикутник, поміж Францією й Німеччиною, всього одна тисяча кв. миль з 297,000 жителями є це маленька держава Люксембург, яка поставила собі павільон на Світовій Виставі в Ню Йорку. Як розглянутись по павільоні, то завважите великі картини зо старинних замків таких як: Ехтернах, Арденис, Люксембург, Вілц, Суре, Бюфорт, Голенфилс, Ур, Клеро, Гайдершайд і Мозел, звідки походять славні вина. Є також знимки стальових заводів та представлено як виробляють рейки (шини на залізничу дорогу). Показано також радіову стацію (найсильнішу радіо-висильню на цілу Европу).

Бельгія

Поміж російським і французьким павільоном знаходиться бельгійський павільон. Є це велика квадратова структура з високою вежею, де висить 36 бронзових дзвонів, які що пятнадцять хвиль видзвонюють якусь мельодію. На найвищім поверсі знаходиться реставрант, де добру вечерю можна дістати за два доляри.

Виставові залі дуже старанно уряджені. Побачите тут виставу ріжних книжок, мальованого шкла, корунок плетених, церковні річи, шклянні і срібні вироби, ріжно-колірова порцеляна, малюнки, музичні інструменти, виріб полотна, шкуряні вироби і й деревляні. Є тут знимки з купілевих місць. Показують також варстати, де шліфується діяманти з Африки. Павільон робить добре враження.

Румунія

Румунський павільон побудований на зразок чотиро-поверхового монастиря з бальконами і зверне-

ний лицем до Федерал Плейс. Попри павільон на дворі, уладжено розкішний ресторан, де до вечері грає циганська смичкова орхестра. Головного соліста скрипака спроваджено аж з Румунії. В другім ресторанті, в середині, грає друга орхестра. Вся служба убрана у вишивані сорочки, а урядники у фраках. Вечеря коштує три й пів доляра. Перекуска з кавяром коштує два й пів доляра.

Входите до павільону і при дверях бачите старорімські плити з написами, що Румунія є споконвіку заселена нащадками римського походження, а верхи гір Карпат були окрасою румунського краю через тисяче-ліття. Друга плита говорить, що Румунія запрезервували римську цивілізації, почавши від Адріятику й Егейського моря з півдня до Дніпра й Одеси на сході. Найновіша мапа (з року 1939) професорів Ное і Спілелі, показує, як Румунія граничиться з Україною. Цілу Буковину мапа определює як румунську територію.

Цілий павільон зроблений з мармору з копалень в Рушіци. На першім поверсі входите до освіченого сальону, в якім жовтавий алябастер є в повній гармонії з кришталиним відблиском ковбків камінної соли в стелі. Сальон освічений так, що не бачите жадних звисаючих канделябрів, ані інших електричних прирядів. По середині в сальоні є престіл, а на ньому велика мармурова статуя короля Караля II й менша статуя престоло-наслідника Мігая. На долівці дорогий шовковий диван, по середині столик, а попід стіни вигідні фотелі та крісла. Якийсь румунський дворянин, одітий у фраку, поважно й потихо переходить з одного сальону до другого.

В інших виставових залях побачити можна всяку всячину. Є тут знимки з піль, де росте пшениця, жито, овес, кукурудза та ячмінь. Є тут поля, де ростуть буйні виногради. Показано, як при дельті на Дунаю і в Чорнім Морі ловлять рибу та приладжують кавяр. Є тут знимки з піль, де добувають нафту, мармур, та де лупають камінну сіль. Показують, як виробляють сир, бриндзю та будзи, а з ненароджених ягнят ви-

правляють шкури на дорогі паризькі футра.

В історичній секції знаходиться одна фреска церковної ікони (десь взято з української церкви) зо старо-славянськими написами. Є тут велика мапа, де історично виведено румунську історію за послідних дві тисячі пятьсот літ.

В головній виставовій залі є прекрасні ручні роботи, селянська ноша з ріжних закутин краю, глиняні вироби, полотна й сукна, флояри і трембіти. Є пречудні знимки наших пастухів, гуцулів в їхньому кольоровому одінню та українські жінки з північної Буковини.

В інформаційнім бюрі можна дістати прекрасні книжечки з ілюстраціями про історію, громадське життя, музику і пісню, народні строї (тут дуже багато українських взірців та вишивок з Буковини), жнива на полі, наші танки, народнє мистецтво, гуцульські дараби та мапки з ріжних міст. Одна книжечка в цілості присвячена вишивкам, писанкам, ковердям, глиняним виробам, штуці мальованого шкла, деревляним гуцульським виробам, ноші й церковній будівлі. Цілий павільон робить миле враження.

Жидівська Палестина

Жидівський павільон побудовано за гроші, які зібрано в Америці дорогою вільної субскрипції. При вході повіває жидівський прапор. Довкола павільону огородець з тропічними ростинами. На тяжких дубових дверях є вирізьблено шість жидівських знамен: гадина, 3 шатра, 3 колоски пшениці, лев, вітрильник і осел.

Входите до середини. По правій руці на престолі горить "вічний огонь" (каганець). По лівій руці, на стінах, подана ціла жидівська історія за послідних 4 тисячі літ. Все це пояснено образами. Бачите образ, як Авраам іде до землі Йордан, як Мойсей виводить жидів з Єгипту, як Йосип упокорює Ханаан, поворот з Вавилону, поворот з асирійської неволі. Потім приходить Месійський рух (відродження), колонізація

батьків іонізму, колонізація жидівської держави і Деклярація Балфура.

По стінах розвішено великі знимки портових міст Палестини. Дальше є знимки, як працюють жиди при осушуванню мочар та будові доріг. Є знимки при праці на полі, в садах, у виноградах. Є тут великі слоїки з ріжними овочами та огородиною випродукованою в Палестині. За 20 літ замінено пустар в одно родюче поле та сади. Є тут модель жидівського університету, цілий склак професорів, студентів та предметів подаваних тут. Є тут ріжні ручні вироби з полотна, шовку, сукна, шкури, глини та дерева. Є тут малий реставрант, де за два доляри дістанете добрий обід.

Британська Імперія

Павільон Анґлії знаходиться на найвиднійшім місці над Ляґуною Фонтанів при Президеншіял Ров Савт. Дві величаві структури обведені огородами, стіни з надвору удекоровані емблемами Британської Корони, а високо на дахах повівають англійські прапори. Вже здалека побачите ці павільони та позолочених львів на стінах, які представляють силу анґлійської імперії.

При головнім вході на постументах спочивають два льви. Поміж ними висять портрети короля й королеви. Над ними британський герб (з лівої сторони лев, з правої сміхун — кінґс джестер — на горі менший лев, а на споді напис що означає по нашому: "Бог і моє право". На стіні напис:"Дис павіліон із дедікейтед ту лестінґ піс енд френдшіп битвін да піпелс оф ді Юнайтед Стейт енд да Брітіш Емпайр". Звідси йдете широкими сходами до гори до виставових заль.

Перша заля носить назву "Заля Корони". Тут працювали артисти та майстри цілого світу, щоб її прикрасити та викінчити, як лише пристоїть залі, де є анґлійська корона. Поліція стежить за порядком. Вся публика стає в ряд і проходить поволи від одного муралю до другого. Бачите тут мураль (образ) зо "Столітньої Війни", "Війни Рож", "Вік Тудорів", "Вік Консолідації Анґлійської Імперії" і "Вік Колонії-

зації", а при самім кінці, в золотій шафі, поміж аксамітами та дорогоцінними каменями, блистить в своїй повній пишноті Англійська Корона, якою коронувано короля Юрія та королеву Єлисавету, а яку король позичив на короткий час павільйонові.

Друга заля, так само уряджена як перша, а носить назву "Корт оф Онор" (палата чести). Попід стіни в дорогих шафах, побачите самі перші видання Шекспіра, перші видання англійської біблії, чаші золоті та срібні, пугарі, пірначі, келіхи та інші високі відзначення. З лівого боку є величезна збірка геральдики. Побачите тут сотки ріжних гербів з детайлічними історичними даними, як вони повстали, та як вони пізніше лучилися з собою. Починається історія мітичним Гелагедом, а практично від імени Вілліяма Воллис. 1268 році появляється Саймон де Монтфорт, а за цим в році 1330 Едвард, Принц Валії. Дальше йде Роберт Брус, Річард Невил, Віліям Сесил, Томас Волсей, Олівер Кромвел, Джан Чорчил, Роберт Валпол, Віліям Пітт, Дюк Веллінгтон та Горацій Нелсон. Ці імена вибрав я із соток поданих англійських аристократів. А при кожнім роді є свій мальовничий герб, та на якім місці цей герб стоїть від королівського гербу. Подібна почесть, відзначення й чеснота є можлива лише в такій мудрій нації як Англійці. Власне, що на такім порядку і національних традиціях Англія виховала свої покоління й задержала провід над цілим світом.

В інших виставових залях бачите могутність та розум англійської нації. Є тут велика мапа, яка показує, як то Англія торгує з цілим світом. Її кораблі привозять і відвозять все, що лише світові потрібне. Є тут карта, що представляє, як Англія заобезпечує своїх горожан від нужди, та як дбає про здоровля, про горожанський добробут. Є тут карта, яка показує сітку англійських каблів, розгалужених по цілому світі. Є тут карта, яка показує всі дані про сталь. Наприклад, одна тона (2,000 фунтів) сталі коштує 34 доляри, але шруби зроблені з тої сталі, вартують вже 80 долярів. Знова бритви до голення з тої тони

сталі вартують 22,000 дол., а одна тона спружин до годинників вартує 16 міліонів долярів. Одним словом — це є дуже цікавий павільон.

Та найцікавішою табличкою зо всього є родовід першого президента Злучених Держав, Вашінґтона. Показує табличка, що Вашінґтон походить з роду англійського короля Івана (Кінґ Джан), який в тринадцятім столітті підписав "Маґна Харта".

В британськім павільоні є включені вистави Австралії та Нової Зеляндії. Але це все є таке величаве, що треба б написати цілу книгу про це.

Панамериканський Союз

Великий будинок, де міститься бюро Панамериканського Союзу. До цього союзу належить 21 держава, а всі вони утримують одного високого урядника в Вашінґтоні: Сенор Др. Л. С. Ров, Вашінґтон, Д. С., який вирішує всі справи для всіх цих держав в міру їх потреб. По середині цього бюра є карта, на якій представлено, які головні продукти знаходяться в кожній державі. Їх порядок є такий:

Аргентина — збіжжя і мясо., Болівія — цина і срібло., Бразилія —кава і бавовна., Чілі —кава і нітрат., Колюмбія — кава й олива., Коста Ріка — кава і банани., Куба — цукор і тютюн ., Домініка — цукор і какао., Еквадор — какао і кава., Ел Салвадор — кава і цукор., Венезуеля — олива і кава., Ґватемаля — кава і банани., Ґаїті — кава і бавовна., Гондурас — банани і золото., Нікараґва — кава і банани., Панама — банани і какао., Параґвай — бавовна і дерево., Перу — олива і бавовна., Уруґвай — вовна і мясо.

Франція

Французький павільон положений на видному місці при Ляґуні Націй, де сходяться вулиці Конститушен і Рейнбов. Є це величава чотиро-поверхова структура імпозантно поставлена, дорого прикрашена та чудово освітлена.

На першій підлозі знайдете моделі пречудних віль, замків, палат, краєвидів, морського побереіжжа

та чепурних сіл. Дуже пишно поставлені моделі рівієр та хатів в Альзації, Провенс, Брітані і Савой. Є тут знимки з великих міст Франції, з літаків, парэплавів, пристаней, автомобілевої індустрії, автобусів, дер-жавних залізниць, виробу амуніції, книжок, бюра для туристів, машинерії та ессенціональних оліїв. Прекрасна порцелянова мапа показує всі літнища над берегом моря, чи в горах.

Берете ескалятор та їдете на другий поверх. Майже цілий цей поверх присвячений елеґанції та жіночим строям. Є тут велика виставка ріжнородних перфум, дамських суконь, біжутерія, срібло, золото, перли та дорогі камені. Є тут галєрія образів, порцеляни, пянів, музичних інструментів.

На третім поверсі знаходиться відділ французько-американської історії та яку ролю відіграла Франція у визволенню Америки. Дальше є тут побудована кругла бара (шинк), де дістанете шампана, якого забажаєте. Шинк уладжено дуже елєґантно. Багато краще, як в деяких павільонах бібліотека. Попри шинк улаштовано меншу реставрацію. По самій середині є величава бібліотека з тисячами ріжнородних книжок, а попри це є літографічний відділ колірэвої (паперової) штуки. По столах стоять написи, що можна тут замовити будьяку книжку у французькій мові, якого автора забажаєте. Такого чуда не має жаден інший павільон. За цим йде історія повстання французької літератури. Бачите самі перші твори з девятого століття писані по латинськи. Аж в тринадцятому столітті почали вчені при Університеті Париж переводити клясичну літературу на французьку мову. Сама Французька Академія Наук повстала аж в 1635-ім році. Десь тоді прийшов літературний ренесанс. Від року 842-ого аж до часів Гюґа (показчик) література йшла в такім порядку: релігійні твори, гумор, театральні драми, ґазети, реалізм, символізм, поезія, клясицизм, романтизм, історія, право, гуманізм, фільософія, енцикльопедія. Подана є тут табличка всіх авторів і їх творів, та в котрих роках появилися їх твори.

Є ще на цьому поверсі "Заля Наук", де з детайлічною точністю подається дані, хто , коли, і в якій галузі науки чимсь відзначився. Відділи поділені на: фізику, хемію, фармацевтику, математику, астрономію, радіо-активність, медицину і наукові досліди.

Є також знимки з Університету Париж та всіх приналежних шкіл. Є подані ріжні курси наук та їх цілий розклад. При кінці сказано, що в 1938 р. цей університет видав 5,267 ріжних дипломів.

Всіх, що інтересуються французькою історією, або літературою, раджу обовязково відвідати цей павільон та зайти до цієї бібліотеки.

На четвертому поверсі знаходиться елєґантна реставрація, але ціни високі та впускають сюда лише за попередною резервацією місця при столі.

Франція За Морем

В зовсім іншому, але найкращому будинку на цілій виставі знаходиться павільйон французьких кольоній, таких як: Того, Камерун, Мадаґаскар, Таґіті, Мароко, Сейнт Пієр, Туніс, Альжир, Сомалі, Індії Індо-Китай, Мартиніка, Калєдонія та інші менші острови.

З усіх повищих кольоній є подані побільшені знимки їхніх краєвидів, старинних замків, святинь (найбільша на світі в Анґкор) та екзотична тропічна ростина. Кожна кольонія є пояснена з осібна, що до її жителів, продуктів та природних багацтв. Всі річи впорядковано дуже артистично. Всі долівки (підлоги) встелені дорогими килимами. Почуваєтеся тут, як в якій святині. Здається, що якби хтось зайшов сюда хорий, то вийшов би зовсім здоровий.

З лівої сторони, при вході, висить довга таблиця, на якій Франція зазначує своє становище відносно заморських кольоній дослівно так:

"OUR DUTY — Colonization to us is a sacred duty and service to mankind. Animated by humane principles, France has held high amid backward peoples the holy flame of progress, brought them the benefits of modern sciences and civilization,

battled ignorance, sickness, and want, while developing lofty morals. To these ideals, France owes her colonial empire of 65 millions."

Ірак (Мезопотамія)

Поміж Арабією, Сирією та Іраном простелилась країна Ірак. В біблійних оповіданнях та в святім письмі ця країна відограла дуже а дуже важну ролю, лише імя було її тоді Мезопотамія, а не Ірак. Цілий християнський світ знає про цю країну, бо поміж ріками Евфратом і Тигром знаходився колись рай на землі, де жив Адам і Ева, які пізніше согрішили, бо зїли овоч із заказаного дерева й за це вигнано їх з раю. Коли вірити цьому оповіданні, то всі наші клопоти мали свої початки в цій країні. При такім міркуванню підходите до всіх виставок в цім павільоні та обережно все оглядаєте, неначе б хотіли завернути колесо часу та назад привести Адама й Еву на сталий побут в рай.

Дивитесь на мапку і всі святі міста перебігають перед вашими очима: Басра, Моквіл, Амара, Ур, Варка, (Єрихон), Хідр, Самава, Гамза, Ніпур, Наяф, Вавилон, Карбала, Гіндіян, Багдад, Бакуба, Ханакін, Самара, Байгі, Кіркук, Сулайманія, Німруд, Мозул, та багато інших історичних місць.

Починаєте пригадувати собі, що властиво звідси пішла по світі перша цивілізація. Шукаєте очима за містом Ур, в Халдеї, бо тут народився Авраам. Шукаєте ще пильніше міста Кіш, бо коли вірити історії, то ті, що виратувались від потопу світу, побудували тут перше місто на світі. Перебігають ваші очі по мапі від одного міста до другого й ви бачите, що вже навіть не осталась половина старих назв тих міст, а повстали нові назви. Але історія осталась незмінна.

Огортає вас якась містерія: які властиво напрямки релігійні не мали своєї колиски поміж цими двома ріками (Евфратом і Тигром?) Поганьство, юдаізм, християньство, магометаньство — все це перейшло попри себе. А навіть повстала тут певна секта, яка взяла собі за свого бога Антихриста. Секта ця нази-

ається Язідіс, а осідок її знаходиться в місті Байдрі. Тому, що заложив цю секту, поставлено в Шаіх Аді великий памятник! Страшний парадокс!

Стоїте перед входом до павільону. Високо понад дверима два муралі, на яких представлені два мудрці світу: один пасе стадо овець, а другий дивиться на небо. Високі пальми заслонюють їх від гарячого сонця. Над ними висить герб їхнього короля, Фейсала II, а все це накриває дуже голубе небо прикрашене то тут, то там білими хмарками.

Павільонова заля дуже старанно викінчена, розмальована крикливими фарбами, з яких червона предомінує. Всі мережки та окраси орієнтального стилю та смаку. Написі понаписувано такими кавульками, паличками та точками, що болить вас голова, коли довше дивитесь на арабське письмо. Попід стіни ріжні моделі овочів, оріхів, бавовни, дактелів та великі посудини збіжжя. Полотна, сукна, шкуряні вироби, біжутерія, перфуми. В кутику бідний реставрант, який має лише каву та чай. А всюди по стінах намальовані руїни старинних міст, святинь, будівель доріг та керниць. Коли вийдете на двір, то аж лекше вам на душі, що покинули місцевість, де все руйнується, а нічого не будується (яка схожість до нашої вдачі?) Виїмок з цього всього є Кіркук, де знайдено великі поклади оливи, і цю місцевість вже розробляють чужинці, а не араби.

Мексико

Мексиканський павільон знаходиться на Президеншіял Ров Савт у двоповерховім будинку. При самім вході бачите сфінкса викутого з мармуру; його видобуто з катакомб при археольогічних розкопах. Пояснення коло нього каже, що ця фіґура походить ще з часів маянської культури (поверх 6,000 літ тому). Трохи дальше стоїть інша фіґура, але походить вже вона з ацтецької культури. Під стінами є моделі старинних святинь наґоацької та долтецької цивілізації. На стінах висять знимки побільшені з Теотівва-

кан пірамідів. Є тут також моделі святинь Чініниця, Тенаюкан Малінолка, Сочікалко й Ел Кастілло. Є тут перший на світі календар витесаний з мармуру прадавними ацтеками.

В другій кімнаті є багато порозкиданих ріжнородних річей. Найбільш зо всього є збірка церковних річей, ризи, хрести, ікони та малі каплички. Є тут біжутерія, індіянська ноша, мідяні та срібні ручні вироби. Всюди повно знимок з індіянських "пав вав" (фестин). Але найцікавіше зо всього це перша оригінальна друкарня, 1539 року, на якій надруковано першу книжку на американському континенті.

На другому поверсі є вистава індіянських ковриків, килимів, ручні вироби, з заліза та міди, знимки з Мексико Сіті, мапа краю, залізні дороги, водопроводи, народна ноша, державні будинки та захвалююча література для туристів.

В кутику є інформаційне бюро, а по стінах висять ріжні табельки з інформаціями. Звідси довідуєтеся що Мексико є таке велике як ціла Україна, цебто три четвертих міліона кв. миль. Населення краю сягає 20 міліонів душ, з чого 5 міліонів є іспанці, а решта індіяне або мішанці (местісос). За короткий час тут будуть лише местісос. Мова краю є іспанська. Гріш краю є пезо (5 пезів за одного амер. доляра). Правительство Мексика складається з президента (якого вибірають що 6 років з тим, що його поновно не вільно вибрати), конґресу й сенату. Всі сенатори й конґресмени є вибрані на 3 роки. Найвищим тілом в краю є Високий Суд, який складається з 21 суддів, які також є вибрані на 6-річний термін.

Історична секція подає в коротці перебіг історії Мексико, однак ніде не згадується про Максиміліяна Габсбурґа.

Всюди повно знимок з копалень та інших природних багацтв краю, однак як перейдете цілий павільон, то набераєте переконання, що багато ще мине часу заки ця країна буде культурною країною, але є вона вже у формативному стані.

Швеція

Геть далеко від інших павільонів побудувала Швеція прекрасний павільон при Маркет вулиці. Є це дуже велика будівля, майже один квадратовий блок землі, та з трьох боків має звисаючі веренди. Високо на маштабі повіває синьо-жовта хоругов, і якби не це, що жовтий колір творить хрест по середині синього поля, то можна подумати, що це є український прапор. З боку — від входу — стоїть бронзова фігура Енгелбректа Енгелбректсона з року 1390 — 1436, а під сподом пояснення, що Енгелбрексона уважається за найбільшого національного героя, бо він виборов свободу цій країні.

Пригадуєте собі минувшину України та яку долю й недолю переживав швецький та український народ. Ці два народи мали багато, дуже багато спільного у своїй минувшині. Вони то разом собі взаємно помагали висвободитись від того самого ворога, який сковував їх волю й їх душу. Вони то разом ходили на війну. Пригадати хоч би бій під Полтавою, яку вів Мазепа і Карло XII проти російського царя Петра I. Що правда, російська та польська історія перекручує ціль та причини цієї війни, але ми знаємо, що їх виводи є неправдиві. Навіть в історії про шахи є згадка подібного змісту: По програним бою під Полтавою король Карло втік до Туреччини (до Бендер). Не маючи що тут робити, він вічно грав у шахи зо своїм вірним офіцером. Коли одного разу сиділи вони над шахами, то в воздусі дався чуии свист кулі. Офіцер зірвався на ноги та почав благати Карла, щоб сховався в безпечне місце. Карло йому відповів, що коли він програв війну з Петром, а тим самим не увільнив України з під Москви, то тепер не буде великої шкоди, коли його убє турецька куля.

До павільону увійшов я з легким серцем, бо хотів блище пізнати цей благородний народ, який так багато зробив нам добра в минувшині. Хотів приглянутися їхній культурі, побачити їхні милі лиця. І не завівся в надіях. Бо знайшов , що швецький нарэд є народом великої культури, ввічливий та гостинний, пра-

цьовитий та розумний. Цілий павільон уряджено ста ранно, взірцево та з великим артистичним смаком. Всюди чистенько, багато світла, порядок. Вся обслуга в національних строях приємна з усмішкою на устах.

Найперше, що вам впадає в очі, то є чистенький ресторант, з малим шинком та білими столами. Через широкі двері входите до великого ресторанту, де є орхестра та великі вигоди. Ресторант носить імя "Три Корони". Всі потрави є швецькі, а добра вечеря коштує два доляри. Є тут ще одна річ, якої я не бачив ніде по ресторантах, а іменно: Великий круглий стіл, який вічно крутиться, а на ньому повно ріжних преріжних потрав, як зимних так і горячих. Ви приступаєте до цього стола з тарілкою, набирає те собі чого ваша душа забажає та їсте, скільки вам хочеться. Поміж іншими потравами є тут ріжнородна риба (варена, печена, смажена, сушена, задимлена, солодка, солена, назимно й на горячо), ріжні мясива, раки, сардинки, оселедці, ярина, овочі та всякі інші потрави, про які я ніколи не чув і не видів. Щоби мати право сісти коло цього стола, то треба заплатити 1 доляр і 75 центів та їсти цілу вечерю, а відтак їсти ще коло цього стола. Шведи є великі їдуни й тому одна вечеря не задоволяє їх. З вечерею подають вина: сотерн, мозел, бургунд або ренські. Можна тут дістати також коняки, бенедиктинку, чи якої горілки захочети. Така вечеря при крутячім столі називається "Шморгасборд".

У виставових залях цього павільону знаходяться всі природні багацтва Швеції. Зо всього вироби деревляні, папір та будівельний матеріял перевищають все інше, а за цим приходить залізна руда з якої виробляють найліпшу в світі сталь. Тут побачите знимки великих стальових заводів та виріб всякої машинерії Дальше йдуть вироби шкла, коверців, полотна, сукна, глиняної посуди та книжковий промисл. Молочарська індустрія дуже розвинена. Є тут моделі цілої хати, поєдинчих кімнат, їх умеблювання та варстати до роблення полотна.

З боку є малий театр, де показують, як копають залізну руду, виробляють шкло, добувають золото. Показують як рубають ліси, звозять дерева до трачки, пилять дошки та бруси. Показують риболовлю у всіх її фазах. Показують красу природи, гори, водопади, фйорди, пароплави, та вакаційні місцевости для туристів цілого світу.

Одним словом, малий край Швеція, бо лише 188,400 кв. миль простору з 6 міліонами населення, поставилася на Світовій Виставі в Ню Йорку дуже пристойно. Увесь павільон є вічно повний людей. Біля реставранту треба чекати в лінії, щоби дістатись до середини.

Раджу всім українцям, які посідають вище образування, або мають до діла з науково-культурними справами, обовязково відвідати цей павільон та оглянути всі його виставки в детейлях. Скажу без пересади, що оглянути цей павільон, то значить перейти курс історії на першорядним університеті.

Данія

Данія уважає себе за найстаршу країну, де панував король в Европі. Одна книжочка, яку я дістав в інформаційнім бюрі, каже, що в глибокій давнині данці повстали з напів диких племен, які також мусіли бути посвоячені зо старинним племенем симбріянів (ще далеко перед Христом) та тевтонами. Ці племена були такі войовничі що навіть самі римляне перед ними тремтіли зо страху. Данські вікінґи припливали до берегів Анґлії, Ірляндії, Німеччини, Франції та Італії та немилосердно пльондрували ці землі а всіх мущин убивали. Тодішний світ боявся цих вікінґів, що навіть повстала молитва до Бога "А фуроре Торманорум лібера нос", щоб спасти добрих людей перед цими харцизяками.

Друга книжочка каже, що колись давно, Данія панувала над всіми краями довкола Балтику, а навіть над Анґлією. А тепер ця країна має славу країни яка висилає на цілий світ своє незрівняне масло, солонину, яйця й сир. Країна, що складається з 500

островів, з головним містом Копенгаґен, здобула собі у торговельнім світі добре імя за свої товари, чистоту, ретельність та підприємчивість. Така зміна зайшла в Данії — одначе расово данці остались тими самими, що були чотири тисячі літ тому. Модерні данці навіть видали найбільшого повістяра теперішного світу (Ганс Христіян Ендерсон), який написав багато й дуже гарних оповідань для дітей).

Що данці є свободолюбний народ, то вказує цей факт, що перші переселенці до нового світу (Америки) був ніхто інший як лише нащадки данців, які осілись одна частина у Франції а друга в Анґлії. Навіть саме імя міста Ню Йорк є данського походження, бо перед тим носило воно назву Новий Амстердам. Коли хтось доказує, що ці назви є голяндські, то мусить памятати, що сама Голяндія також була поселена данцями.

Данський павільон прекрасно уладжений, чистенький як писанка. Стіни обвішані знимками з краєвидів, будівель, церков та наукових інституцій. Знимки з молочарства, риболовлі, рогатої худоби, управа рілі, збіжжя. Уряджено виставку текстильну (полотна, сукна), велику ріжнородність кераміки, коліровго шкла, глиняних та шкуряних виробів.

Жителі Данії живуть ідиалічним життям так, як це колись було в нашій Україні. Кожний прикований до своєї землі тілом і душею. Населення веселе та щасливе у своїм громадськім співжиттю. Прэсвіта стоїть тут дуже високо. Вечером почуєте пісні по селах не якогось банального сорту, а пісні поетичної краси, любови до свойого краю — пісні патріотичних почувань. Подаю тут одну таку пісеньку, яка вже навіть в переводі не згубила своєї краси:

"I know a lovely land
Whose charming woods of beeches
Grow near the Baltic Strand.
It waves from valley up to hill
Its name is olden Denmark
And here dwells Freya still."

Лебанон

У Залі Націй знаходиться павільон Республики Лебанон. Сама назва є досить інтригуюча, бо ви починаєте шукати у своїй голові, де властиво знаходиться на мапі світу ця держава? Не можете відгадати цього питання, тому з більшою цікавістю йдете до середини.

Входите в передпокій і читаєте на стіні напис, що Республика Лебанон немає ані армії, ані поліції, ані державного довгу, й немає жадних проступників, бо живуть там лише самі добрі люде. На лівій стіні подано цілий уряд Лебанон, який складається з президента (вибираний на три роки), 7 міністрів та 63 депутатів. Президента вибірають горожане, самий президент назначує 7-ох своїх міністрів, а депутатів вибірають горожане також. По формі конструкції павільону, його окрас та написів приходите до переконання, що панує тут семітська культура. Але яка?

Входите до середини. Перед вами стоїть свічник з сімома свічками, поставлені в такім порядку, як можна це побачити в жидівських божницях. По стінах портрети типічних евреїв. Кидаєте оком по цілім павільоні та відразу бачите, що є це заразом виставка старинної культури, музей і строї, святиня красних штук та археольогічна збірка преціннх перед-історичних памяток.

Перед вами велика мапа й тому йдете чимскорше, щоб вже раз задоволити свою цікавість. Бачите Середземне Море. На півночі Туреччина, на сході Сирія й Ірак, а від полудня Палестина — а поміж ними Республика Лебанон. Значить, простір над Середземним морем, на 300 миль довгий і 40 миль широкий, є це територія цього загадочного краю. Жителів один міліон. А з дальших пояснень довідуєтесь, що колись дуже давно (6,000 літ тому) земля ця була знана, як Край фенікійців, знова за часів римлян та греків звано їх пунійцями, а в біблійній літературі говориться про них як канаанців.

Щож цей малий Лебанон дав людству? — спитаєте. Нічого багато, а лише всьо, що ми досі маємо. Бо саме фенікійці мали дати нам першу азбуку, виріб шкла, завести мореплавство й побудувати перший на світі будинок. Як би не повищі речі, то світ ще дуже довго був би остався в дикім стані.

Тисячі літ перед приходом Христа фенікійці почали будувати кораблі та відвідувати чужі краї. Моряки з міст Тір і Сідон переплівали аж до Англії та Ірляндії. То що ви чуєте, що хтось собі жартує, що айриші (ірляндці) мають щось схожого з жидами, мабуть має деяку основу. Фенікійці (племя жидівсько-семітської раси) помішались з кельтами та іншим тодішним населенням в Ірляндії, а з цього повстала теперішна ірляндська нація. А коли я запитав управителя павільону, чи це правда, містер Крэм потвердив що др. Квіксендс написав правду.

Стіни так і застелені ріжними малюнками та муралями з історії фенікійців. Побачите тут руїни старинних міст, валів, мурів, святинь та божниць. Є тут моделі міста Біблос, Бейрут, Тріполі, Баніяс, Латак і Антіох. Тут є великі образи любови й смерти Адоніса і Венус. Є представлені ріжні мирні договори між фенікійцями й ізраїльтянами, мекедонцями, єгиптянами, асирійцями й персами.

Є тут малюнки, які ілюструють американський університет в Бейрут, першу школу прав з II століття в Бейруті, як фенікійці спалили місто Сідон, щоб непопалось воно в руки персам, історичні події Александра Великого, хрещення Христа в ріці Йордан, події з історії Небухадносера. В цілій своїй пишноті представлено святиню Соломона в Єрусалимі.

Тут є малюнки чотирьох великих міст: Сідон — перше місто Канаану, Тір — де проживав Езекиїл, Біблос — де виростав Питаґорас і Картаґіна заснована ще фенікійцями, яка пережила три пунійські війни.

На лівій стіні є таблиці, які показують, як повстали самі перші азбуки. Таких азбук повстало аж шість нараз: арабська, кифо-арабська, єврейська, са-

марітанська, сілоан і гірам. (Всі шість є семітські азбуки). Пізніше удосконалено дві нові азбуки: грецьку й латинську. Обі ці азбуки мали по 19 букв, а доперва пізніше вже додано 7 букв більше, так що сегодня латинська азбука має 26 букв.

ВІДДІЛ КОМЕРЦІЙНИЙ

Телефонічна Корпорація

Ця корпорація побудувала величавий юніт з чотирьох будинків, який стоїть самий в собі як окрема вистава. Всьо це обведено огородами та парками. Маєте враження, що знаходитесь десь в великім місті та переходите з одної залі до другої, неначеб з одного будинку до другого, а всьо це є сполучене з собою коритарами та артистично освітлено.

Між іншими залями є одна, де випробовують ваш голос в той спосіб, що поставлять вас перед укриту машину і ви наговорите малий рекорд. Відтак стаєте перед велике зеркало і шукаєте свою промову. Є інші приряди, які випробовують ваш слух. Роблять це в той спосіб, що вперед пускають рекорд з голосною музикою, а відтак все тихшою й тихшою аж поки вам не здається, що вже всякий звук завмер, а фактично музика дальше продовжає, але дуже потихо. Попід стіни є вставлені майже всі самі перші телефонічні апарати від 1860 року аж до найновіших.

Найцікавіша демонстрація, як получується телефоном будьяку стацію в Америці, відбувається в дуже великій залі. В цій залі повно людей. Приступаєте до столика і виповняєте малу картку подаючи своє імя й адресу та до кого хочете говорити. Тут дістаєте карточку з певним числем від 1 до 99. Як вже всі карточки розберуть тоді електрична машина (у формі бочівки) починається крутити. В цій бочівці є 99 галочок, кожна занумерована одним числом від 1 до 99. Пять галочок вискакують на бік, а дівчата відчитують їх числа. Пять людей, які мають

ці числа, виграли право покликати безплатно кого хочуть в Америці та говорити до них через 3 мінуті. На великій карті (мапі), де є подані всі міста в Америці, ви бачите як таке сполучення відбувається. За пів мінути ціле получення відбудеться поміж Ню Йорком, а Сан Франціском. В залі повно столиків, а на них телефони для публики, щоб прислухувались таким розмовам. І таке відбувається кожного дня, від ранку до вечера.

Будинок металів

Дванацять великих компаній, які виробляють ріжні артикули зо сталі, побудували цей будинок та урядили тут свої вистави. Найперше впадає в очі великий мураль, де представлено, що зо сталі є зроблені шини залізничні. З міди зроблені телефонічні дроти, проводи, каблі, посудина та інші припарати. З благородних металів як: плятина, паладій, ірідіюм, осміюм, золото й срібло є зроблені ріжні інструменти, годинники, біжутерія та сотки ріжних артикулів. Одна компанія має виставку діямантів та цілу лісту потреб до чого діяманти можна вжити. Між іншим є тут на демонстрації діямантові сверлики, якими виверчують діри в камені, щоб розбити його динамітом. Таких сверликів уживають в глибоких копальнях, звідки добувають золото. Є тут один мураль, який показує найбільший міст на світі в Сан Франціско, який також зроблений зо сталі.

Елєктрична Індустрія

Чудову виставу поставило 175 ріжних елєктричних корпорацій з Америки в однім юниті (ціла серія будинків), де представлено розвиток елєктрики за послідних 50 років. Входите в затемнену вуличку, де висять ліхтарні освітлені ґазом. Вулиця вузка, крута та вибрукувана камінними ковбками. По самій середині стоїть поліцай з палкою убраний в уніформі 50 літ тому назад. На стінах є дві дати, одна з 1882, а друга з1891 року. Це означає, що елєктрика тоді що лише розвивалась.

Звідси переходите вже більше освітленим коритарем та в нову еру електрики. Бачите широкі та добре освітлені вулиці, камениці, виставові вікна багатих крамниць. Дальше показують, що електрику можна запрягати до ріжних робіт, як прасування білля, прання, варива, освітлення хати та багато інших пожиточностей. Ціла виставка добре уряджена.

У виставових вікнах є тут цікава колєкція (на ліво як вже виходите з модерної вулиці до залі кольорів), а іменно — прегарна колєкція річей зо срібла, золота, плятини та слоневої кости з царської палати з Росії. Окрім цього є тут колєкція дорогоцінних тканин виткана срібними та золотими нитками та оздоблена дорогоцінними каменями.

Звідси переходите до залі кольорів та бачите ріжні дива, які лише електричне освітлення певних елементів може витворити. Потім входите до відпочивальні, а відтак попід "водопад" та на двір.

Годинник Елджін

Не менше цікаву виставку урядила повища компанія, де муралями представляла мірення часу від перед-історичних часів аж до сьогоднішного майже перфектного годинника, який ця компанія виробляє. На цих малюнках побачите, як колись міряно час піском, водою, падаючою тіню та ріжними для нас непонятними знаками. Але все це було дуже непевне й тому в 1510 році коваль на імя Петро Генлайн зробив перший годинник, та назвав його "яйце з Нірнбергу." Якраз цей годинник є тепер на виставі.

Та перший інструмент міряння часу не дуже довго остався першим, бо в 1525 році механік на імя Зек, з Богемії, зробив свій годинник, але вже багато ліпший як був перший. Цим заінтересувалася Англія і призначила 20,000 фунтів (наших сто тисяч доля рів) тому, хто зробить добрий годинник. Механік на імя Ферґусон зробив такий хронометер та дістав цю нагороду. Від того часу повстала годинникарська індустрія на велику скалю. Дійшло до цього, що маємо сьогодні годинники від 20 до 4,000 долярів за штуку,

які так удосконалені, що тратять лише 30 секунд за цілий місяць часу. (Читачеві треба знати, що перфектного хронометра ще не зроблено).

При дверях, як вже виходите з вистави, є машинка, яка справджує ваш годинник, чи він добре тримає час. Мій годинник того дня спізнявся 26 секунд на кожних 24 годині. Ця машинка є власністю Елджін Компанії і є майже перфектним хронометром.

Джанс-Мелвил

Повища корпорація виробляє ріжні артикули почавши від негорючих дахівок (драниць), а скінчивши на будові цілого дому. Виставову залю побудувала ця корпорація при вулиці Бавлінг рінг. З самого входу бачите фігуру чоловіка в білім убрані з асбестос, а довкола нього горить вогонь. Асбестос є це матерія, яку викопується з землі, має вигляд шовку і ніколи не горить. Цієї матерії домішується до їнших сіліконів, прасується до форми тонких дощок і з цього виробляють приладдя до хатних стін, частини до авта і льокомотиви, до літаків, інсулятори до морських каблів, цілі водопроводи у формі рур, блоки для театральних заль — щоби контролювати акустику, та стіни в будинках, які мають задержати тепло в зимі а холод у літі. Знайдете тут моделі малих домів від 4 до 8 покоїв. Вистава дуже цікава для архітектів, контракторів та інших.

Амерікен Редієйторс

Виставові сальони повищої корпорації знаходять ся при Вулиці Патріотів з довколичними огородами. Поступ цивілізації приніс нам потребу з собою придумати механічний екві́паж, щоб упріємнити людське життя на цій землі. Наша хата, робітня, офіс, фабрика мусить мати модерні вигоди і мусить бути огріта в зимі, а прохолоджена в літі. Коли переходите через ці залі та бачите ріжнородні форнеси (огрівачі домів), які огріваються електрикою, газом, горячою водою, горячим повітрям — то відразу приходить

вам перед очі складна індустрія, яку треба було розвинути, поширити і удосконалити. Дальше бачите тут вентелятори, домашне освітлення й купальні.

Газова Індустрія

Величезний будинок, з багатьома виставовими залями, містить в собі всі прилади й знаряди газової індустрії в Америці. Будинок побудований на футористичний зразок з чотирома вежами, а поміж цим вистає у повітрі велика рура, з якої кожного вечера вибухає вогненний стовп на 90 стіп високий освічуючи вежі синьо-жовтим світлом. З далека ціла панорама виглядає дуже мальовничо.

В середині знайдете багато ріжнородних газових кухонь, які бачите в пересічній хаті. Тут є кухні від найменшого до найбільшого сорту. Тут є приряди до оргівання води, холодільники та приряди до огріванння домів. На стіні велика карта, яка показує, в яких стейтах знаходиться найбільше природнього газу. На першому місці стоїть Техсас, відтак Огайо, дальше йде Кенсас, а при кінці Оклагома.

З боку є побудовані моделі малих хат на 5 кімнат. Всі кімнати мають цілу обстановку, все так густовно прибрано, що приємно вам подивитись, як має модерна хата виглядати. Попри ці моделі стоїть кімната, де один з найкращих кухарів (Джордж Ректор) в Европі показує жінкам, як приготовляти ріжні потрави.

При дверях, як вже виходите, стоїть печера, яка графічно представляє первісного чоловіка в глибокій давнині. Перший образець показує, як животів у печері наш пращур 50 тисяч літ тому, та якими хатними знаряддями він обходився. Дальше приходить образець з часів фараонів та пірамідів, і так за порядком аж до наших часів. Виставка кінчиться модерним реставрантом.

Адміністрація Поступових Робіт

Величаву виставову оселю побудовано на це, щоб показати, що робить сучасний федеральний

уряд, щоб дати роботу трьом міліонам безробітних в Америці. Одна табелька показує, що на кожних 20 працівників припадає три професіональні сили, шість фахівців і 11 пересічних робітників. Друга табелька показує, що з кожного доляра 3 центи йде на адміністрацію, 11 центів йде на матеріяли, а 86 центів робітникам на платню.

В просторих залях стоять ріжні варстати, на яких жінки виробляють полотна, сукна, коверці, лавники, ковдри, подушки та інші домашні річи. По стінах повно написів, які публичні роботи W. P. A. досі зробила і що ще має зробити. Беру одну картку на якій написано, що W. P. A. досі збудувала 268,000 миль нових доріг, поправила 52,000 мостів, збудувала 29,000 нових мостів та очистила 3, 500,000 акрів землі від комарів та інших насікомих. Дальші табельки показують, що W. P. A. одержує 34,000 учителів, а ці вчуть два міліони дорослих горожан у вечірних школах зовсім безплатно. Побудовано тисячі нових шкіл, засновано всюди нові бібліотеки, засаджено 24 міліони дерев, дано бідним більше як 139 міліонів ріжного убрання даром, побудовано 101 нових шпиталів, а розбудовано 1,460 старих шпиталів. Це лише кілька даних я взяв із великої листи.

Коли я це копіював, до мене підійшов один урядник і ми почали говорити. Урядник був надзвичайно ввічливий чоловік й оповідав мені про все, що я лише його запитав. При кінці спитав мене, звідки я походжу. Коротенько перевів я йому свою історію та згадав що колись жив в місті Вінніпегу.

Вінніпег гарне місто — замітив урядник. — Минулого року я їздив до Вінніпегу човном на вакації.

—Ви їздили човном до Вінніпегу з Ню Йорку на вакації? —зливовано запитав я.

—Так! Цеж недалеко, всього 2,700 миль в одну сторону. Бачите, мій кану (човен) є лише 18 стіп довжини й тому я не міг взяти з собою більше як одного чоловіка в дорогу. По дорозі ми стріляли птицю та ловили рибу, а дещо купували з поживи. Погода була ідеальна й за 3 місяці ми приплили назад до

Ню Йорку. Як би був спосіб поїхати човном аж до Ванкувер, то я це радо зробив би.

—Як бачу, то у ваших жилах тече кров Картієра — з гумором замітив я. При цім ми попращались та розійшлись. (Імя урядника — Марк Річелсен).

Радіо Корпорація

Коли ходить про бездротну комунікацію по світі, щоб переслати з одного до другого краю новинки, або просьбу о поміч потапаючому кораблеві на морі, чи переслання телевізії — то ця корпорація власне цим і займається.

У виставовій залі побачите цілу історію розвитку радіових апаратів. Побачите також радіові машини, на яких грається грамофонові плитки. Є тут повна колєкція плиток "Віктор", всієї клясичної музики, яку лише зарекордовано. Є тут повна колєкція мікрофонів та їх історія. Звідси можете вислати яку будь депешу до цілого світу. Можете тут наговорити, чи наспівати рекорд своїм голосом за таку низьку ціну як півтора доляра. Є тут прилад який показує як потапаючий корабель самий розсилає просьбу о поміч до інших кораблів "С.О.С." Є тут апарат приправлений до колиски, що коли хтось лише протягне руку до дитини в колисці, то дзвінок починає дзвонити. А найціка́віша виставка то це, як оперує телевізія. Показують це в той спосіб, що десь на дворі (поза будинком) говорить двоє людей, а ви в середині будинку чуєте їх розмову та бачите їх лиця. Все це так виразно, якби все перед вами відбувалось.

Ду Понт

Для пересічного чоловіка повище імя не значить нічого, але для природника й хеміка воно значить дуже багато. Але, коли б сказати пересічному читачеві, що всі вибухові матеріяли (динаміт, порох, нітрогліцерина) виробляє ніхто інший як Ду Понт, то тоді й він заінтересується цим іменем. А ще до того, як прочитати історію цієї фірми, які грубі міліони

заробила вона на минувшій війні, тоді й вас голова розболить. Але на виставі ви не побачите ані куль ані нітрогліцерини, але побачите велику лябораторію, з фаховими демонстраторами, які показують вам, що Ду Пэнт виробляє всякі пожиточні річи для дому й господарки. Побачите тут всякі фарби політури, селофан, мікстури для чищення убрання, флуїд до вбивання мух, колірування глиняних посудин, фарбування полотен і сукон, виріб штучного шовку та як виробляється щіточки до зубів.

Заля Індустріяльних Наук

В цій залі знаходяться вистави трьох ріжних компаній і Фордгем Університету з Ню Йорку. Кожна компанія має свої осібні виставки в певній частині будинку, але ви можете перейти свобідно від одної виставки до другої.

Перша з них є Тексас Ґалф Салфор Компані, яка показує, в який спосіб видобуває вона сірку зпід землі вперед розпустивши її горячою водою в плин, а пізніше випомповують вже сірку як воду. Відтак приходять дві компанії, які виробляють пластичні матерії, а з них виробляється всяке домашне та технічне знаряддя. При кінці є машина сейзмоґрафу (дуже чутливий приряд, який певно показує, в якій частині світу відбувається землетрясення), яку поставив Фордгем Університет на виставу. Річ сама в собі є дуже цікава, але трудно її зрозуміти такому, хто не є математиком.

Свифт Компанія

Цілий будинок побудований неначе літак з розпущеними крилами. В довгім коридарі сидять яких 20 дівчат та запаковують порізану солонину (бекен) на тонкі платочки. На їх руках кавчукові рукавиці, а їх руки ніколи не діткнуться мясива. З другого боку залі виробляють маленькі ковбаски, вудять їх, і відтак пакують в скриньки готові до висилки на замовлення. По самій середині будинку показують цілий процес приправлювання шинок. Найперше тримають цілу

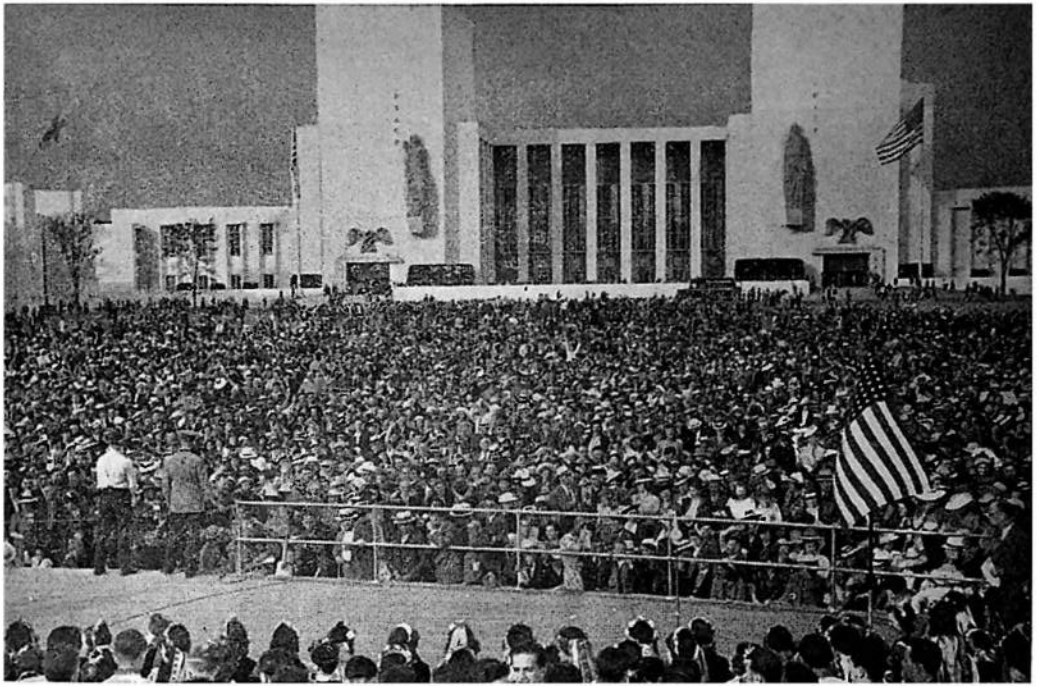

"Сто-тисячна товпа народу на "Українськім Дни" 18-го червня, 1939 р.на Світовій Виставі в Ню Йорк Сити".

шинку в ропі (сіль, перець, оцет, трошки цукру) через 30 днів. Відтак ставлять шинку в дим (закрита кімната, в якій горить дубове дерево), і тут вона висить в димі 16 годин. Потім нагрівають цю кімнату парою через 24 години, щоб дим перейшов цілу шинку аж до середини. Тоді запаковують її в два папері, важуть і вона готова вже на ринок. Всьо, що господиня має зробити з шинкою, як купить її, то покласти до печі на 3 години та спечи її.

ВІДДІЛ НАУКОВИЙ

Просвіта й Наука

Поміж вулицями Гемілтон, Вашінґтон і Патріоти — побудовано один величезний будинок, на цілий квадратовий блок площі, де приміщено найцікавішу виставку зо всього що знаходиться на Світовій Виставі в Ню Йорку. Тому, що хотілось в цьому будинку поставити на першім місці ідеї, а не промоцію інституцій — зібрано на цей будинок гроші приватними датками, чим занялась сама корпорація "Світової Вистави" та добродійне товариство "Американське Товариство для Навчення Дорослих Горожан".

В дійсності, в цьому будинку знаходяться дві виставі, бо права сторона будинку є уряджена всіми предметами з поля науки, а ліва з поля просвіти. Є тут інформаційна заля, де можна дістати всякі інформації відносно обох цих галузей знання. Є тут вигідні залі для конференцій мужів науки. Є тут малі театри, де висвітлюють наукові фільми. Є тут залі для дальших розслідів міського життя. Ціла ця виставка має за свою ціль не подавати тут жадних наук, а лише представити результати базивних процесів та принятих теорій, а навчення специфічних теорій лишає вона науковим інституціям (університетам). Робиться це тому, бо хочеться показати, що наука сьогочасна є нічим більше як лише соціяльний первень — сила, яка повстала з динамічної сили духового про-

цесу та створила нам новий теперішний світ, в якім ми живемо. А окрім цього хочеться показати, що наука є лише методою до розвязань наших щоденних проблемів, якщо ми йдемо дорогою наукових експериментів, обсервацій, зформулованих гіпотез та запишуємо з цього всього результати.

Царину просвіти хочеться представити так само як царину науки, а іменно: хочеться подати опис техніки і методи сучасного навчання дорогою драматичного представлення цілей та ідеалів сучасної науки. А понад всьо інше, хочеться представити, що коли хочемо, щоб наша демократія була вічна, то просвіта мусить бути приступна для кожного жителя цього краю. Треба вишколювати цілу людину, бо це зробить з неї ліпшого чоловіка та ліпшого горожанина. Державі потрібно горожан, а не підданих, бо підданий є лише предметом послуху, а горожанин, розуміє свою державу з такого боку, що бере на себе відповідальність за все, що він робить.

1. Людина в Природі

Чого людина ще не доконала в природі? Вона збудувала пароплав та переїхала всі моря, збудувала літак та облетіла цілу кулю земську за три дні часу, видумала машину, яка розсилає голос по цілім світі, видумала електричну лямпу та знищила темряву ночі. Як що земля не хоче родити потрібні плоди, тоді приходить людина та помагає їй в цім процесі. Людина придумала анестетику та переводить тепер безболізні операції, а навіть продовжила собі вік життя. Хтож то є ця людина, що могла зробити подібні речі?

Людська машина складається з 29 кісток, 38 мязів, декілька тендонів та звязків і це становить найліпшу машину, яку природа лише сотворила. Людська рука може обробити твердий камінь, або може грати на скрипці — й легко виконує наша рука одну й другу роботу. Але поза рукою є ще однаково розум, який кермує всім тим, що наша рука робить.

Розум людини — три фунти білої і сіравої субстанції (матерії), з чого три четвертих це вода, — має в собі прикмету запамятання тисячів ріжних фігур, осіб, фактів та життьових предметів. Але, що руки потребують розуму, щоб ними орудував, то руки й розум потребують серця, щоб вони могли жити та свою роботу виконувати.

Серце — є це нічо інше, як лише невтомна машина, яка має за задачу розсилати кров по всьому нашому тілі. Серце починає свою працю ще далеко перед тим ним ми приходимо на світ, і від тоді без перестанку "бється" по 70 разів на мінуту, 4,200 разів на годину, 100,800 разів за один день, 36,732,000 разів на рік, а за 60 років життя на землі, наше серце "вдарить" 2 біліони 203 міліонів 920 тисяч разів.

Активність серця нераз порівнювано до машини а в дійсности серце людини перевищає всяку машину яку лише людська рука могла створити. Дальше, людське тіло має ще прикмету, що може призбирувати енергію. Може також прискорити працю (удари) серця та працю легенів. Це кожний знає, що при тяжкій праці, або при біганню ми скоріше віддихаємо, як у нормальнім житті. Не меншою загадкою є ще це, що людський орґанізм може відновляти свої зужиті, або знищені клітини. А вже найбільшою тайною та подивом є це, що наш орґанізм може в певних умовинах репродукувати себе. Цілий наш орґанізм є дуже розумно зложенай, а до того оповитий великою містерією.

З такого то боку треба уважати виставку чоловіка для "чоловіка" дуже корисною, бо кожний глядач тут чогось навчиться. А навіть якби нічого не скористав з цієї виставки, то зацікавиться цим питанням, купить собі літературу та пічне студіювати себе — як казали греки: "пізнай малий світ у цьому великому світі". Про людину є написано дуже багато літератури. Є багато ріжних висказів з ріжних віків та ріжних мудрців, але найкращий висказ про людину, як чудо-диво природи, є Августина:

"Man wonders over the restless sea,
The flowing water, the sight of the sky,
And forgets that of all wonders
Man himself is the most wonderful."

2. Хід і Праця Людини

В цій секції є цікава виставка цілого скелету людини, відношення одної кістки до другої та координація мускулярної системи. Показується, як мускули (мязи) порушаються й чому порушаються. Показується перекрій мускулів, щоб глядач зрозумів їх внутрішню конструкцію.

Є тут повний кістяк людини який показує, що всіх кісток в нашім тілі є 245. Всі ці кістки розложені зосібна, а також є другий кістяк, де всі кістки є на своїм місці. Показується на цих моделях, як порушаються ці кістки при ході, при праці, при бігу — та яку позицію займають вони (до себе) в русі і при спочинку. Відтак повертається голова в оба боки і ми знова бачимо, яку позицію займає наш хребетний стовп при ріжних рухах.

Відтак демонструють, в який спосіб відбувається акція підняття руки до гори, яку позицію займають тоді ребра, та як це все тримається разом. Є також сказано, чому людина стоїть просто на ногах. Демонструють також ріжні акції мязу "байсепс" при праці.

Через флуороскоп бачите свою власну руку, цебто кости та їх позицію. Побіч стоять 4 знимки взяті через екс-рей де демонструється руку однорічної дитини, руку 12-літньої дитини, руку 20-літньої людини і руку старої людини. Дальше є тут демонстрація всієї мускулярної акції руки людини. А при кінці є машинка, на якій можете випробувати силу своїх мускулів (в руках).

3. Кров і Повітря

Кров людини — це є життьодайний плин без якого життя зовсім не можливе. Наука розібрала кров

на всі її складники, а в цій виставці показується лише, що наша кров складається з червоних, білих та звичайних частинок. От на приклад нормально здорова людина має в своїй крові 25 триліонів червоних частин, 30 біліонів білих частин, і одну четвертину триліона пласточок. Всього цього потрібно, бо кожна частина виконує іншу функцію: червоні частини доносять кисень (оксіджен) до кожної клітинки (селс) в нашім тілі, а білі частини стоять на сторожі нашого організму, та зїдають бактерії, що дістануться в нашу кров. Такий процес винищення бактерій називається по науковому "фагосайтосіс".

Цікаво ще представлено, в який спосіб відбувається трансфузія (перелив крови зо здорової — в хору людину), та в який спосіб добирається кров, яка в повні має гармонізуватись з кровою хорого. Табличка показує, що біла раса людей має 4 ріжні кляси крови. До кляси крови "О" належить 45 відсотків людей, до кляси "А" належить 42 відсотки, до кляси "Б" 10 відсотків, а до кляси "АБ" лише три відсотки. Це все пояснено так зрозуміло, що навіть звичайний чоловік має повне поняття про що мова.

Є ще тут "пульсомотор", машинка, яка показує вам, як бє ваша кров. Є тут модель, який показує цілий обіг крови в нашому тілі й то дорогою артерій і дорогою жил.

Дальше, є тут цікавий модель, який показує процес віддиху. Показується, як вдихаємо повітря, як воно дістається до легенів наших, як кисень ділиться та входить через капілярії в нашу кров, та як при кінці ми видихуємо зіпсуте повітря надвір. Ще одна табличка показує, скілько повітря і при якій нагоді, ми потребуємо. Коли ми лежимо, то за одну мінуту ми вдихнемо лише 7 квартів повітря, як сидимо то потребуємо 7 і пів кварти, коли стоїмо, то треба нам 17 і пів кварти, як ходимо, то вживаємо 21 кварту, як лізти під гору, то треба нам 35 кварт, а при пливанню мусимо мати 45 і пів кварти повітря. Значить, що найздоровше, то є плавати.

Ще має ця секція воскові моделі, чи спесімени,

зародків мамалій (теплокровні звірі, яких мама кормить грудьми таких як: кітка, вівця, свиня і корова. Є тут також дуже низькі роди звірів, так як старфіш, мохи і гайдра.

Є також модель, який показує, де є положений наш орган нюху.

4. Репродукція Людини

Ця секція є заповнена ріжними моделями частин тіла людського організму. Є тут цілий людський торсо зложений як книжка, і коли перевертати листки цієї книжки, то бачите всі внутрішні органи та їхню функцію. Дальше є тут моделі, які показують злуку сперми (людського-чоловічого насіння), та як по 25 днях, через побільшення клітин, з цього уформовується зародок (ембріо).

Є тут моделі, які показують в детейлях, як дозріває овум. Є тут ціла виставка, в який спосіб одідичує дитина половину прикмет від батька, а половину від мами. Таке одідичення дитині передають хромозони, які знаходяться в спермі і овум. Є тут модель, який показує одну клітину протоплазми (життьодайної матерії).

У великій шафі є девять моделів, які показують, як розвивається зародок через 9 місяців, та які зміни він переходить аж до народження.

5. Пожива й Вода

Ця секція показує наші внутрішні органи травлення. Людина ніколи й не думає над цим, яку перфектну машинерію носить вона з собою. бо лише представте собі, що ви зїли вечерю, в якій знаходились преріжні комбінації солодкого, гіркого, квасного, перченого, соленого. Була тут ярина й мясо, хліб, олій, овочі та багато інших річей. До цього ви ще додали келішок горілки, шклянку пива і горнятко кави та води і не журючись нічим преспокійно пішли спати. Але шлунок ваш не пішов спати. Він мусить всі ці матеріяли розібрати, упорядкувати, роз-

ділити. Всьо мусить бути перетравлене і розіслане по цілім тілі, де цього потрібно. Ось таку хемічну лябораторію носимо ми з собою та не знаємо цього. А на цій виставці є представлено цілий цей процес.

Щоби пожива дісталася до шлунку, то найперше треба її пережувати якимсь апаратом та зо слиною помішати. Тому є тут виставка ріжних скелетів з ріжних звірят. Побачите щоки мясоїдних звірів і щоки травоїдних звірів. Поруч них стоїть голова людини та показує, що є це комбінація обох перших.

Дальше йдуть моделі всіх внутренностей та як вони працюють. Показує, що вода переходить нашу систему за 5 мінут, а поживу бере від одної до пять годин, залежно від того, яка це є пожива, та як багато часу треба на її травлення.

Є тут карта, яка показує, що за один місяць часу ми зїдаємо так багато поживи, як є вага нашого тіла. Наше тіло, поза добру поживу, мусить ще мати вітаміни та мінерали. Всьо це докладно означено та вичислено.

6. Нервова Система й Шкура

В цій секції представлено цілий людський скелет та його нервову систему. Половина тіла показує розгалужену нервову систему, які нерви поділені на ріжні частини тіла, мязи, кости, органи й шкуру. Воно є трудно зрозуміти це все, коли ви дивитесь на модель, а ще трудніше є описати це. Трудність полягає в тому, бо читач мусів би бодай трохи знати нервове ділання нашого орґанізму, та сполуку поміж нашим умом, хребетним стовпом, та сіткою нервів, які мають сполучення з собою.

Наша шкура є покрита філяментами (нитками) нервової системи. Ось вам доказ: коли ви глядите на право, а з лівого боку діткнетеся пальцями якогось предмету, то ви відразу знаєте, чи цей предмет є гладкий або шорсткий, теплий або зимний, мокрий або сухий. Звідки ви це знаєте, коли ви не бачили цього предмету? Нерви сказали вам про це. Значить, нерви передали цю інформацію нашому мозкові, а

мозок передав нашій свідомости, що предмет є такий, а не інакший. З цієї то причини, ми відчуваємо тепло й зимно нічим іншим, як лише нашою шкурою. Значить, що наша шкура є дуже тісно сполучена з нервовою системою через філяменти.

Дальше, в цій секції є великий модель, побільшення людського мозку, де за натисненням гузика показується, яка частина мозку контролює якусь частину нашого організму. Такі місця в нашім мозку називаються "центрами", й тому в науці говориться про центр зору, чи мови, чи якоїсь іншої активности нашого організму.

7. Наших Пять Змислів

Наука определила, що людина має пять головних змислів, а це: зір, слух, нюх, дотик і смак. Тепер відкрито, що людина має ще два змисли в додатку до пятьох перших, а то: змисл орієнтальний, та змисл інтуітивний.

Змисл зору має за свої органи очі. Наше око виконує ролю фотографічного апарату, який всьо, що бачить, фотографує та каже нашому умови кольор і величину якогось предмету. Є це найважніший змисл в нашім організмі. Коли хтось загубить зір то дійсно є це нещаслива людина.

Змисл слуху має за свої органи уха. Наше ухо приймає звукові хвилі від 16 до 16,384 вібрацій (дрожань) на одну секунду. При цьому ухо наше каже нам, чи звуки є сильні або тихі, приємні або неприємні. З цієї то причини ми певну музику любимо а певну ненавидимо.

Змисл нюху міститься в нашім носі. По обох боках в нашім носі є нюхові органи (завбільшки одного цента), які мають пряме сполучення з олфакторі нервом. Читач мусить знати, що до нашого мозку приходить аж 12 нервів, а цей олфакторі нерв є лише один із дванадцяти. Природа дала організмові нюх на це, щоб ми не їли нічого, що вже розкладається, та щоб себе не затроїти. Тому то малпа, чи пес, не буде їсти поживи, поки її не понюхає.

Про дотик ми вже говорили при описі шкури.

Осідок нашого смаку знаходиться аж в трьох ріжних органах, а то: на язиці, в піднебінню та на ларінкс. Ці органи кажуть нам, чи потрави які ми їмо — є смачні, чи ні.

Змисл орієнтаційний є нічо інше, як лише це, що приміром людина знає свій напрямок на землі. Ще краще це демонструє голуб, бо коли занести його навіть тисячі миль від дому та пустити з рук, він відразу, неначе куля, полетить в сторону свойого дому й ніколи не зробить помилки. Цю прикмету має кіт, пес та ще декотрі звірята.

Змисл інтуітивний (предчуття, природне знання) є це так, як би ви прийшли до темної кімнати і в якийсь спосіб відчули, що в цій кімнаті є хтось. Або станеться якась подія, яка дійсно ще не сталась.

Це більш-менше я зібрав дати про людину в природі. Не легко було це представити в цій формі, бо хотілось, щоб пересічний читач як найбільше з цього скористав. Сподіюсь, що я виповнив своє завдання.

ВІДДІЛ МЕДИЦИНИ

Заля Медичних Наук

Цілу цю виставу можна безпечно назвати "Американський Музей Публичного Здоровля", бо дійсно ця виставка має всі дані на таку назву. Сама підготовка тривала довгий час, експонати були зібрані з цілої Америки, комітет складався з найвизначніших медиків, а Рокефелера фундація покрила всі кошти. Вже з цього можете представити собі, який є це кольос. Та погляньмо в середину цієї виставки, щоб зрозуміти її велич.

1. Алергія

Алергія є це вражливість певних людей на деякі зела, ростини, поживу чи матерію. Таких людей, що заражуються повищими матеріями наука називає

"сензитивні душі". Ця сензитивність проявляється трьома дорогами: через гей фівер, задуху (астма), і екзему (висипку шкурну). На кожну сотку є 7 людей, що є податливі на алергію.

Що спричиняє алергію? Наука досі доказала, що алергія повстає з цвітного порошку 7-ох зел, з шерсти 6-ох звірят, з 8-ох домашних причин, та з 27-ох ріжнородних споживчих артикулів і овочів. На стіні велика таблиця, а на ній є подано, що алергія може повстати від: помідорів, бараболь, шпінаку, гороху, моркви, фасолі, гречки, рижу, бананів, пшениці, горіхів, льону, трави, чоколяди, риби, молока, яєць, конопель, жита, кукурудзи, вівса і помаранчі. Через дотик з псом, котом, коровою, козою або футром інших звірят, також повстає алергія. Відтак дуб, шовк, домашні порохи на підлозі, кури, тютюн, піря. Всього є начислено поверх 300 артикулів, які спричиняють алергію. Коли ви це прочитаєте, то вже не знаєте, що маєте їсти, щоб не дістати алергії — але пізніше пригадуєте собі, що заражуються лише певні люде й то лише певними річами.

Погляньмо на цю алергію з практичного боку. До доктора приходить жінка і скаржиться що дістала "осінний кашель". Доктор випитує жінку, та довідується, що жінка все дістає такий кашель в половині серпня кожного року, та що триває цей кашель аж до зими. Доктор відразу бачить, що тут при нічім порошок з весняних цвітів та дерев, як також і поживи, тому починає шукати, яка осінна ростина є причиною алергії. Спроба на шкурі показала, що російський бодяк є шкідником і тому починає лікування екстрактом з цієї ростини.

Знова інший випадод. Жінка нараз дістає заворот голови, ніс забитий і сльози течуть з очей. Сама чується умучена, не виспана та поіритована. Доктор розпитує, відколи почала вона хорувати і довідується, що перші атаки прийшли місяць тому. Це очевидно звільняє з вини поживи та ростини. А може маєте щось нового в хаті? — питає доктор. Нічого окрім кітки, яку я дістала від мами в дарунку, а яка

вічно спить на моїх подушках — відповіла жінка. Показалось, що кітка була причиною слабости, бо як віднесено кітку назад, жінка виздоровіла.

Можна би навести тут багато інших випадків, так як висипку від петрушки, від шовку, або яєшниці. Але всіх випадків не перечислиш і тому треба згадати, що всі такі випадки треба сейчас починати лікувати, щоб це не обернулось в хронічну недугу, бо тоді вже трудно позбутись ріжних комплікацій.

2. Цукрівка

Хороба цукрівки повстає з того, що через брак присутности інсуліну (певного плину, який витворюється в наших внутрішних залозах) наш орґанізм не може зужити потрібну йому скількість карбогідритів (цукру й крохмалю). А щоб глядач зрозумів цей процес, то тут є поставлено всі внутренности людини (в роді малої лябораторії), та як вони взаємно з собою працюють. А коли якийсь орґан не виконує свою працю, тоді повстає хаос поміж іншими орґанами (й людина починає хорувати). Показують тут в найменших подробицях самі початки цукрівки, який вплив має ця хороба на наш орґанізм та як її треба лікувати. Показують також, яку поживу треба приймати, щоб вести нормальне життя та оминати ріжні слабости. А при кінці показують наш орґан пенкріяс, та як він творить плин інсулін. Ціла виставка дуже зрозуміла та поучаюча.

3. Рак

Рак є це така стара недуга, як ріки та гори, а так мало знана, як дно моря. Не диво, отже, що коли підходите до цієї виставки, то бачите напис великими буквами: "Проти рака боронитись можна лише знанням". Перед вами постать людини (зроблена з прозорої матерії), і ви бачите на тілі одно чорне місце, завбільшки горіха. Є це початок рака. Змінюється світло і ви бачите по тілі більше таких чорних місць. Це означає, що рак поширився по цілім тілі. Під ілю-

страціями вичитуєте, що рака в самих його початках легко вилікувати. Коли починає поширюватись по тілі, то вже трудніше його лікування. Як рак вже дістанеться до шиї, тоді лік є непевний, а як розійдеться по тілі, то лік вже зовсім неможливий.

Дальше є представлено, що сьогоднішна наука про рака знає. Розділено це на чотири відділи: 1) Вирізання рака в самих початках, 2) Екс-рей (фотографія, 3) Лік через радіюм, 4) Досліди над недугою на щурах і мишах.

При першім відділі є подана старинна історія, як вже люде у Вавилоні лежали по ровах, та показували прохожим свою недугу, та просили їх поради, що робити з раком. Дальше показується знахорів та ворожок, які ріжними магіями "лікують" рака. Потім приходить цирулик (барбер), який не зважає на бакцилі, але переводить операцію на рака. Потім приходить "закаптурений доктор" (підчас холєри в Лондоні), а на кінець приходить вже наш модерний шпиталь, зо всіма своїми прирядами, чистотою та наукою.

В другім відділ показують, як повстав перший екс-рей (Рентґена) та яку прислугу він сповняє тепер при поміченню ракової недуги. Дальше є тут флуороскоп, без якого лікар ніяк не провірив би внутренности людини.

На третім місці приходить ціла історія, як віднайдено субстанцію (металь) радіюм, яким тепер лікують рака. Показують модель лябораторії, в якій Пєр і Марія Кюрі випродукували цей радіюм. Дальше показують ріжні місцевости на світі, де знаходиться пічбленд (руда), з якої добувають радіюм. При кінці показують, в який спосіб лікують рака цим радіюм. Ціла історія дуже цікаво представлена.

В послідній секції мають поверх 15,000 щурів і мишей, на яких переводять дальші експерименти. Великі та побільшені знимки показують, як недуга рака розростається в цих звірятах, а як розростається в людині. Ця виставка вже більше технічної натури й пересічний чоловік не багато з неї скористає. А на

самім кінці показують, як сонце сходить — значить — досліди наукові є на добрій дорозі й тому для людства є надія на поборення цієї язви.

4. Відпорність

Кожна звірина чи людина має певну кількість відпорности до всяких зараз, хоріб чи слабостей. Лише одна людина має більше відпорности, а друга менше. Припустім, що кожний вже знає, що слабости повстають з малих мікробів, які є причиною всіх заразливих недуг — тоді доперва зрозуміємо, чому природна, чи прибрана відпорність, є так дуже важна для нашого орґанізму.

Відпорність нашого орґанізму є ніщо більше, лише можність нашої крови побороти всі бактерії, які дістануться в нашу кров, чи під шкуру. На поміч крові приходять ще "антібадіз", які витворює наш орґанізм притім, як він вже був чимось заражений. Можна це дістати дорогою защепленої віспи також.

Таблички тут показують, в який спосіб це відбувається. Є тут пояснення, як ділає на наш орґанізм віспа, тиф, і завали. Є показано, що дуже, а дуже мало нещеплених дітей хоріють на заразливі хороби в порівнанні з тими, що не є нащеплені. Дальше показують, як антитоксина (з коней) вратувала незличиме число дітей й дорослих від дифтерії.

5. Зараження

Бактерії є причиною заразливих недуг. Серед усіх в науці знаних бактерій мало є таких, які можуть розвиватись в людському орґанізмі та недуги спричинювати. Більшість бактерій є пожиточні для людини в той спосіб, що вони підготовляють землю до родючости. Ці бактерії також розкладають матерії та підготовляють поживу для ростин. В цей спосіб бактерії тримають при житті звірята й ростини. Також через процес бактерій ферментує вино, виправляється шкура на черевики, приготовляється тютюн, вимочується льон та коноплі у воді на прядиво. Балян-

суеться олива в землі й тисячі тисяч багато інших річей на землі переходять бактерійні процеси. Як видно, то акція бактерій є нерозривним звеном життя, і знаходяться вони у воді, землі та в повітрі. Тому, що їх повно всюди, їм легко дістатись в наш організм.

Та крім цього бактерії переносяться до нас через пчихання, через воду, молоко, поживу і нечисті руки, чи біля. Венеричні зарази переходять від одної людини до другої через контакт (дотик). Ріжні зарази переносять ще комарі, домашні мухи, блохи, воші щурі — а навіть є такі люде, що хотяй самі здорові, то на других переносять ріжні слабости.

Модель чоловіка показує, як наприклад повстають чиряки (бойлс). В певне місце дістанеться бактерія і там пічне пускати своє трійло. Довкола цього місця починається деструкція клітин і таке спустошення все чимраз дальше ширшає. Деколи таке зараження відбувається лише в певнім місці, то ще не є таке зле, але деколи воно входить в кров, а кров перенесе його до других органів і тоді справа вже є серіозна.

Щоби запобігти цьому, тут табелька показує, що нам робити, щоб все бути при добрім здоровлю. Треба все купатись, та добре милом вимиватись. Треба перварювати воду й молоко перед ужитком. Каналізація має бути далеко від керниці з водою. Не заходити в місця, де є хорі люде. Старанно мити руки й зчаста.

6. Трійливі Зарази

Цей відділ є мабуть найбільш інтересна виставка в департаменті медицини. Є тут ціла лябораторія, в який то спосіб майже цілий медичний світ пробує отворити ще одні секретні двері та доказати, як повстають певні слабости шкідників (бактерій), яких наука досі ще не викрила.

Найперше показується, що певні зарази, які повстають з бактерій, можна лікувати лише тому, що вдалось виробити сироватку з таких бактерій, а цією сироваткою можна вбити таку саму заразу. Але, що

можна зробити для хорого, коли він захорів на таку слабість, що медицина навіть не знає, якого роду мікроорганізм спричинив цю слабість?! Тому то кинулись всі медичні лабораторії до боротьби з завзятим ворогом людства. Почали найперше розсліджувати мікроскопом, відтак додали до цього фарбів, ще пізніше взялись до центрифугації (дуже скоро крутити плином в тесттубі, щоб відділити седімент від плину), а тоді доказати, що вірус (трійливий мікроорганізм) є якраз причиною цієї, чи тамтої слабости.

Та покищо медицина ще цього не доконала, але це не значить, що вона ніколи цього не доконає! Приміром медицина вже знає, що зарази віруса зовсім зміняють клітини тих тканин, на яких вони живуть. Спостережено, що клітини заатакувані вірусовою зразою подвоюються, наростають більше, або зовсім нищуться. Це більш менше відповідає заразі рака й коли відкриють тайну, хто ці віруси є, тоді мабуть попадуть на лік рака. Так все треба ходити побічними дорогами, бо прямої дороги ще ніхто не знає.

А всеж знає медицина про цих вірусів іменно такий факт, що ніщо інше як лише віруси спричиняють слабости — діточий параліч, завали, зарази ніг і рота, скаженини та сайтакосіс (зараза, яку переносить до нас лише папуга з тропічних лісів). Дальше, вченим вже вдалось винайти ваксину, яка запобігає жовтій пропасниці. Чи це буде лише перша ластівка до дальших відкрить — покаже недалека будучність! Для певності вже медицина знає, що один вірус побарює аж три бактерії за пять хвиль часу. Значить, одна зараза вбиває другу заразу, а таке може часом вийти в користь людині!

7. Соціяльна Зараза

Входите до департаменту сифілісу. Бачите дві фігури, тінь яких паде далеко на землю, а напис пояснює, що тінь ця затемнює цілу країну. Пояснення йдуть дальше, що сифіліс є заразлива недуга, що 6 міліонів людей є заражені під цю пору в Америці цією

недугою, що сифіліс можна вилікувати, якщо ми пічнемо лікування з самих початків та в добрих лікарів.

Дальше є тут великий мікроскоп, який показує побільшені маленькі організми, які спричиняють сифіліс. Показують також перші прояви зарази сифілісу.

Описують, що сифіліс є інтернаціональна зараза, яка знаходиться в ріжних верствах людства, починаючи від молодих хлопців з віку 15 літ аж до старого віку. Є ця зараза розповсюджена по цілім світі, поміж бідними й богатими, поміж звичайними й культурними людьми. Найбільше цю заразу передають родичі в спадщині своїм дітям. Під цю хвилю сифіліс являється найбільшим ворогом людства на світі й тому треба зводити з ним безпощадну боротьбу.

Відтак є велика таблиця, на якій поставлено цілий ряд питань про сифіліс, а під сподом подано відповіди. Питання є дуже практичної натури: Що то є зараза сифіліс? Як можна доказати, що людина є заражена? Чи можна сифіліса вилікувати й як довго возьме курація? Коли сифіліс є вилічима зараза, то чому переходить вона в спадщині з батьків на дітей? На такі й їм подібні питання тут знайдете вичерпуючу відповідь в приступній мові, та зо всіми ілюстраціями.

Послідна табелька подає дані, скільки заражених знаходиться по шпиталях, а скільки по шпиталях умово хорих на сифіліса, та які заходи робить держава, щоб помогти нещасливим людям. Підкреслюється також, що заразу можна вилікувати, коли хорий виповнить всі подані йому інструкції.

8. Чахотка

Відділ сухітничий найперш показує, що це є заразлива хороба, однак можна від неї оберегти себе, а навіть заражений може зовсім вилікуватись, як що поступить після лікарських порад.

Ріжні моделі показують, що сухотами заражуються люде через поцілунок, кашель та пчихання, вживання тієї самої хустинки, чи ручника, що заражений вживає, або мешкати з сухітниками. Подаєть-

ся тут цілу історію, як одна заражена людина жениться та замешкує зо здоровою родиною і при кінці заражує всіх у хаті.

Інші моделі показують, як пізнавати заражену людину сухотами, та якими способами лікарі доказують це. Дальше приходить лікування, екс-рей, санаторія, багато сонця, свіже повітря, добра пожива, а відтак знова доказ, що хорий вилікувався з сухіт. Всьо це є представлено дуже зрозуміло та інтересно.

9. Зуби

Дуже цікава виставка про історію зубів, як формуються зуби, коли вони виходять поверх ясен. Показують, що зуби починають формуватись ще в ненародженої дитини, а кінчуться аж на 21-ім році життя вже дорослої людини.

Показують ріжні хороби ясен та зубів. Показують ненормальність зубів, криві зуби, мягкі зуби та колірові зуби. Є подані табельки, що треба їсти, щоб мати сильні та здорові зуби. Є подано, як треба чистити зуби щіточкою.

Ще один відділ показує, що можна вложити всі загублені зуби, або вложити один бракуючий зуб, і це буде так добре припасовано, що ніхто не пізнає, що зуб, чи зуби, є фальшиві.

10. Забобони

Комітет Вистави Медичних Наук уважав ще за відповідне поставити виставку всіх досі знаних забобонів відносно слабостей та їх ліків. Цю виставку так уряджено, що потрібно вгадувати, в якім краю, та які народи вірять в забобони, а відразу бачить глядач, що цілий світ ще остається дуже а дуже забобонний — почавши від ескімосів, а скінчивши на англійцеві.

Щоб увійти до цьої виставки, то треба переходити попід драбиною. Наколи ви піднеслись, бачите, як відьма кличе вас пальчиком. Коло неї стоїть дикун, "знахор медицини в лісах". Деякі люде вже звідси вертають назад.

Перший забобон показує, як відьма прививає до рани павутиння. Під цим є замітка, що павутиння не гоїть жадних ран, але ще може більше заразити їх!

Дальше показує, як один мущина просить другого "настрашити" його, бо він не може позбутись гикавки. Відтак йде "розтовчене шкло" на червака (солітера) в шлунку. Коралі з амберу "виліковують" вола на шиї (гойтерс). Зелена жаба є "причиною" бородавок. Віспу "можна вилікувати" лише в червоній кімнаті. Коли нас покусає скажений пес, то "скажений камінь" нас зараз вилікує. Коли хочете мати розвільнення, то "бігайте сходами, то в гору, то в долину". Кожний факір (шарлятан) має "певний" лік на рака. Коли хтось хоче позбутись сухіт, то нехай "поставить квочку на 9 днів до хати". Коли випаде дитині зуб, то "треба його кинути лівою рукою попад ліве плече" на під, а притім приговорити примівку: "Мишко, стришко, бери собі діравий зуб, а дай мені залізний" — і від цього часу пічнуть рости здорові зуби в дитини.

Є тут ще багато ріжних чуд та див з науки медицини, але не можу про це писати, бо тоді мусітиму писати величезну книгу лише про цей відділ.

Виходите на двір та ловите оком написи:

Чи знаєш ти чоловіче, що є над тобою? А чи думав ти, що є глубоко під твоїми ногами? Чи розумієш ти, що то є життя? А з чого складається матерія? Що то є енергія? А що стається з нами по смерти?

Виходите поспішно на двір та йдете просто десь щоб сісти та "кока-кола" замовити. Ноги вже відмовляють послуху, бо стояли поверх 6 годин! А тут не дають вам думки спокою: Ну, справді, чоловіче, що ти так конкретно знаєш про енергію, чи матерію? Знаходиш, що не знаєш нічогісенько. По цім береш собвей (підземну залізницю) Б.М.Т. та їдеш до міста Ню Йорку, де знова пропадаєш у восьмиміліоновім морю людства, і ніхто ані тобою, ані ти іншими не журишся! На цім скінчилось твоє думання й твоя наука!

З Друкарні Просвітнього Видавництва
"ПРОМІНЬ"
623 Селкірк Авеню, Вінніпеґ, Канада